

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА II.

За лютий 1902 року.

РІЧНИК V.

ТОМ XVII.

З М І С Т

другої книжки за лютий 1902 року.

	Стор.
Осіння симфонія, Богдана Лепкого	75—76
Земля, оповіданє Ольги Кобилянської (далі)	77—114
На Миланки, комедія в одній дії Л. Яновської	115—129
Як не твоя, то й нічия... Оповіданє з гуцульського житя Марійки К.	130—141
Із поезий Хруща	142—143
Загублений батько, оповіданє Арне Гарборга	144—165
Сокільський гимн, Корженка	166
<hr/>	
Народник в українській літературі, Р—вої	81—97
Національне питаннє в Норвегії, Сергія Єфремова (конець)	98—114
Наша поезія в 1901 році. П. Івана Франка	115—125
Дещо про наші домашні болячки, Володимира Гнатюка	126—135
Хроніка і бібліографія	13—25

ОСІННЯ СИМФОНІЯ.

I.

Останній птах в вирій летить, Усьо, що цвило на весні,
Остання квітка вяне. Усьо, що літом спіло,
Листками вітер шелестить, Шукало прожитку собі —
Немов говорить: цить, ах цить, У вічній з смертю боротьбі
Тепер спокій настане. Зівяло і змарніло.

Втеряв розкішну барву цвіт,
Розвіяв вітер воню.
Такий то вже отсей наш сьвіт:
На всьо, що лиш дійде до літ,
Смерть покладé долоню.

II. В задушні дні.

Прийдуть задушні дні. Родичам діти,
Братови сестри і другови други
Останні кинуть на могилу цвіти,
Як доказ пам'яті, любови й туги.
Настане ніч і цвіти муть казати
Мерцям про сьвіт котрий вони лишили,
І про людей, котрих судилось знати,
Заки їх смерть загнала до могили.
І скорше буде час для них минати
На тій розмові тихій і сердечній,
І менче скучно буде їм лежати
В тій темряві глибокій, безконечній...

III. В ночі.

Листками вітер котить Обходить перелоги,
І кидає в болото; Рахує панські стоги,
Стежками попід гаєм Обходить хлопські ниви
Бездомний сум блукає. І плаче нещасливий.

Там лан як полонина,	Там збіже, як би злото,
Там стерне як щітина,	А тут стерня, болото,
Там стирти наче вежі,	І кров і поту ріки —
А тут лиш межі-межі!	І так на віки-віки!

Високо понад гаєм,
Буйний орел літає,
Голодний зайчик скаче —
Над полем смуток плаче.

IV. Подорожній.

Глухе, бездушне отупіне	Погасло світло. Зачинились
Напало землю. Цвіти мруть,	Від зимна двері. Вірні пси
Поля байдужно снігу ждуть,	В соломі з ухами зарились,
А хмари висять як каміне.	Лиш блуд блукає по межі.
Часами вітер надбіжить	Лиш стежкою попід плотами
І сїрим туманом повіє.	Йде голод — сїд щорічний гість.
Село в долині бовваніє	Держить в руках мужицьку кість
І п'яним сном дримає-спить.	І грізно зиркає очами.

V. Вечером у хаті.

Глибоким, тихим вснуло сном	І в двері чути легкий стук :
Усьо кругом.	Пук-пук, пук-пук!...
Лиш вітер виє під вікном	Тасмний, добре знаний звук
Сумний псалом.	Незримих рук.
Крізь шибі невизрадно чуть	Хто йде? — питаюсь мов зі сна —
То там, то тут,	„То я, то я,
Як краплі дощеві падуть,	Твоя товаришка давня,
Важкі мов ртуть.	Нудьга, нудьга“.

VI. Finale.

Розжалобила ся душа	Довкола неї тишина
У смутках непомірних,	Така, що дзвоном дзвонить.
Що збулась радості життя,	Така бліда, така німа,
І що опущена, сама	Що в ній нічо-нічо нема,
Йде по полях безмірних.	Лиш смуток сльози ронить.
Йде в пізню осінь. Сніг паде	Лиш з тихим шелестом на шлях
І в сїрій грязі тає.	Падуть листочки бідні,
Ні тут, ні там, ніде, ніде,	Як той знечевя вбитий птах...
Ніхто, ніщо її не жде,	Падуть зовсім, зовсім оттак
Ніхто її не знає.	Надій листки послідні.

Краків, листопад 1901.

Богдан Ленкий,

З Е М Л Я.

ОПОВІДАНЄ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.

II.

Марійка остала ся знов сама. Не плакала вже більше. Сцена із Савою прогнала мягкі сльози від неї. Несказано гірке почуте отуманення запанувало нею і скривило болізно її уста.

Чому був Сава такий лихий? Чому був такий лихий, коли дитиною був такий добрий і щирий, такий як Михайло?

Чи не працювала вона для обох, від коли сьвіт побачили, чи не жила лише для них? Чим скривдила його? Не годувала їх однаково, не убирала? Як малим, так тепер великим змивала власними руками їх волосє і біле; цілою душею рада була видіти їх добрими газдами, щоби люди шанували їх у селі, щоби шанував їх сьвіт. А однак... коли Михайло вже змалку вичитував їм їх волю з очий, заходив ся коло господарства мов дорослий, працював, гарував, був при тім добрим та лагідним мов шовк, — Сава був лїнивий і впертий, твердий мов камінь, у роті мав на кожду хвилю повно лихих слів, що доводили родичів до роздразнення. Ніколи не міг при одній роботі довго видержати, все горіла йому земля під ногами; йому було наймилїйше, коли мав роботу і дім за плечима, коли міг закинути стрільбу на плечі і бристи лісом та полем. Се знав він найліпше. Вистрілював усі воробці із гороху, а в зимі ваяці, що лїзли аж під хату в сад і обгризали молоді овочеві дерева. Але се й було все, у що вкладав свою душу!

Він повинен іти до війська замісь Михайла. Він!! Се було-б для него чистим щастєм! Там би певне зробили з него людей! Його приязнь до Рахіри — Боже скарай її! — устала би і з тим

покинула би його вся зла натура. Все було би, як Бог любить. Від коли з нею сходить ся, стає з дня на день гірший, лїнвїйший і твердший, справляє всім лише гризоту та жаль. Тай коби ще на тім скінчило ся! Але як схоче з нею побрати ся, що тоді? Вона зітхнула тяжко і глибоко, запалила сьвітло коло печі і хотїла саме виглянути на двір за Савою, чи справді він пішов — вечеря була вже майже виготовлена, нехай би нікуди вже не йшов — коли саме в тій хвилі двері з надвору відчинили ся і увійшов Івонїка. Він ступав мовчки, тяжким кроком, неначе-б не бачив нікого у хаті, прямо до постелі, і почав із себе здїяти одну річ по другій та скидувати на постіль.

Марїйка дивила ся на него хвилию в переляком, вижидючи, і не мала відваги спитати, що стало ся. Її серце само віщувало, що зайшло щось недоброго. Врешті він обїзвав ся:

— Ми стратили нашого хлопця, Марїє! — сказав, але слова йшли йому так поволи і важко з уст, неначе-б мав горло і уста переповнені слїзми.

— Боже, Боже, Боже! — зойкнула Марїя і вдарила розпучливо долоню об долоню. — Що ви кажете, Івонїко?

— Стратили, Марїє, стратили!

— Все пропало! — сказала беззвучним голосом. — Чому нас Бог так тяжко карає, Івоне, скажіть, чому? — І по довгій, хмарній хвилі, підчас якої обоє так тяжко мовчали, спитала:

— І деж він?

— Пішов просто до бурдею, товару доглянути і плуг влагодити. Хоче, аби ми завтра досьвіта йшли орати. Земля жеде...

Тут вибухла Марїйка нараз голосним плачем. Плакала так гірко, що хлипаючи дрожала цілим тілом. Спогад, що син був такий добрий і дбалий, а що його саме відобрали від них, розірвав рану в її душі і вона віддала ся несамовитому, нестримному жалеві. Такий був Михайло! Просто пішов до бурдею не ївши, щоби до товару подивити ся, за всім доглянути, аби на завтра пристарати до ораня, аби брати ся до землі, як усе в останніх днях... І він мусїв їх покидати — на три роки покидати! Михайле! — крикнула вона в голос та впала на лаву. Потім ударила кілька разів головою до стїни і стала тяжко проклинати. — По що мав їти відтак з дому? По що? Ті, що його відобрали, бодай би ніколи не зазнали радости з своїх дітей! Ті, що приду-

мали військо та се, щоби сини покидали родичів у найкрасшому віці, бодай би і в гробі не нашли супокою, а тих, що видумали війну, нехай Бог скарає, нехай їх тяжко скарає! Землі нехай наїдять ся і най подавлять ся, кровю най упють ся, коли їм уже чого иньшого за мало на отсім сьвіті. Так, так, так...

Він мовчав і глядів понуро перед себе. Йому з жалю серце краяло ся, але він не мав слів, як вона на свій жаль. Вона-ж була жінка... Бив лиш від часу до часу рукою по коліні. Але тут же саме по середині проклонів вона в мить прокинула ся.

— А гроші, Івоне? — спитала з поспіхом, сїдаючи прямо на лавці, отворивши широко очи, в яких ще блестїли сльози. — Що стало ся з грїшми, коли Михайла покликали?

Він махнув рукою, неначе-б зрікав ся грошій і не відповів.

— Що стало ся з грїшми, Івоне? За що забрав їх Жид, коли Михайла взяли? — питала натискаючи.

— Жид, Маріє, — відповів із наміром помирєня, — Жид десь дїв ся! Я його не видїв! Бог знає, що з ним стало ся! Може отуманив мене. Як отуманив мене, то нехай його Бог за те скарає, бо гірко працював я на ті гроші. Я хотїв усе по доброму, не жадав за дурно своєї дитини від них. Хотїв їм заплатити, щоби менї його лише лишили, не відривали його від хати та від землі, але коли вже инакше стало ся, то се хиба сам Бог так хотїв. Не жури ся, Маріє! Як Бог допоможе, зложимо собі знов стїлько, що пропало. Най на тім скінчить ся. Що вже гроші! Коби руки в мене годні, а я закуплю пару молоденьких биків, вигодую тай за два роки знов буду мати те, що лиха година витуманила!

Вона гірко розсьміяла ся.

— А за що купите молодих биків? Зложеними грїшми? Хто їх зложить — ми? Я вже не годна так працювати, як давнїйше, ви не зможете на половину розірвати ся, як хлопець нас покине, будете мусїти робїтників наймати, бо Сава...

Урвала.

— Саво! — крикнула голосно і бистро, пригадавши собі хлопця. — Саво, де ти? — І відчинивши нетерпливим рухом двері, поступила кілька кроків за поріг і кликнула в темряву за хлопцем. — Саво! ходи до хати! Тато прийшов! Михайла взяли! ходи до хати!

На дворі панувала тишина...

В округи виринало із навислої нічної темні галузе садовини, що обтулювала хату; троха дальше розлягли ся поля, а тут і там підіймали ся із землі неповоротні сусідні хати — і нічого не перебивало тишини. Небо було захмарене і лише десь-не-десь блистїли зорі.

— Саво! — кликнула Марійка голоснійше, майже з розпукою і надслухувала...

Але і сим разом надармо.

Ось далеко в селї, майже під лїсом, брехала собака, і її брехїт на-пів благальний, на-пів жалїбний добив ся, перебиваючи тишину аж сюди і викликав блискавкою в її душі вражїне, що собака була присилена, а відтак згубила ся...

Роздразнена відвернула ся і вступила назад до хати.

— Отже таки пішов! — сказала гірко до себе. — Бог би його скарав!

— Куди пішов? — спитав Івонїка.

— Куди? Таже до тої... — відповіла нетерпливо і не докінчивши реченя люто сплюнула перед себе.

Івонїка зітхнув глибоко і тяжко. В тїй хвилині тьохнуло в його болем розритїм серці якесь прочутє, мов лихе віщуване і полишило крім дїсгармонїйного тону в його сумнім настрою ще щось иньшого. Відчув через хвилю страшну самоту в душі.

— Маріє! — сказав понуро спираючи тяжко голову — щоб ти знала — отсе має бути нещастє!

— Чи я може що иньшого кажу? А я що кажу? — відповіла вона їдовито. — Ви повчили би його з раз, Івонїко! Хлопець псуєть ся, став ще гірше лїнвий і бере слова в уста, що хїба плакати над ними. Ви повчили би його з раз, Івонїко, бо він уже і вас перестає боятися. Ви або Михайло візьміть ся добре до него, так, аби йому в костях пограло, аби аж почорнів. Инакше не буде нічого з него. І не поможе йому ніщо иньше. Наша хата стала для него корчмою. Приїде, скаже собі дати їсти і пити та йде далї. Я не годна инакше — і прости менї Господи грїхи мої — але я все мушу лише клясти та клясти йому і їй. А найбільше вже тому старому розбїйникови Григорїєви. Він учить його саме найгірше!

— Так, він намовляє його до всього злого! — відповів Івонїка зажурено. — Тай чого він хоче? Що я йому винен? Що враз із ним не хотїв чужого добра гарбати? Що не обкрадав

людей і не хотів товаришити йому в криміналі? А відтак чи я винен, що у него землі нема? В ньому вічно зависть грає, Маріє, я се вже знаю. Він видить, що ми маємо і поле і хату і худобу, а він нічого, і то його гризе. Але чому не робив так, як ми, Маріє? Його жінка — твоя рідна сестра — дістала від свого батька стільки пражин поля, що й ти, але коли ми як ті чорні воли гарували від раня до вечера — Бог лиш найліпший свідок — він сидів у корчмі і пропивав пражину за пражиною, та пересипляв найкрасшу пору днини. Лїнвий Волошисько! І те, що вона заробляла, заносив він до корчми, а як уже не було що з дому виносити, брав ся до крадіжи. Коли я його краденого бика не хотів у себе переховати, він став моїм найгіршим ворогом. Затроєє мені мою дитину та пхає її на ту дорогу, якою сам іде, бо не хоче колись сам стати перед Богом.

— Аякже! — докинула злобно Марія. — Гадає, що як Сава візьме його гаде, його Рахірку, то ми таки зараз відділимо йому половину нашої землі, та він буде знов мав за що пити!

— Аякже, так він думає! — притакнув Івоніка. — Але воно не буде так, як він гадає. Сава ще молодий, у него сьогодні та дівчина на душі, а завтра иньша. Але як Михайло піде до війська, він буде видіти, що до роботи треба инакше забирати ся, а не як він гадає, грати ся лише. То він стане иньший, звернеть ся до землі назад і вона його вилічить. Бог нас не опустить. Я все маю надію. Він же ще молодий і дурний, а лиш иньші намовляють його до гріха.

Марійка зітхнула, а по довшій хвилі повурого обопільного мовчання промовила:

— Мені серце тріскає, Івоніко, як згадаю, що ви дурно тільки грошій викинули, а Михайла про те взяли. Як се може бути? Де тут правда? Ідїть, шукайте Жида і відберіть гроші назад. Волїла-б я була ті гроші на службу божу дати, як ухати проклятому Жидови в грїшну руку. Добре то пан кавав, та не слухали ми його доброго слова! Подумайте, Івоніко, стільки грошій!

Вона зойкнула і похитала розпучливо головою. Він зарив пальці у волосє.

— Не кажи мені нічого, Маріє! — сказав здавленим, благаьним голосом. — Як би ти знала, як у мене на душі, ти й не згадувала би мені про се! Я виджу сам, що воно зле! Воно зле розпочало ся — та най уже на тім скінчить ся. Коже хоче свою

часть мати. Десь щось підсунуло ся і пожерло мою криваву працю але най уже на тім скінчить ся. Мовчи вже, Маріє! Михайло, инакше каже: „Не гризіть ся, тату, — каже — поверну ся, зароблю вам своїми руками у-двоє стілько, лише не журіть ся!“ А літом, Маріє, — тягнув Івоніка дальше — як нам Бог допоможе, підемо до сьв. Івана до Сучави і дамо, що зможемо, аби нам хлопець вернув ся здоров до дому. Дамо панотцям на службу, аби молили ся за нас, аби Бог нас не забував, а дітям нашим аби дав щастя і здоровля! Не жури ся, Маріє!

Вона сиділа мовчки на лаві під печию і кивала на його слова головою, а її уста в ряди-годи судорожно дрожали від болю. Як Івоніка перестав говорити, встала і поставила на стіл вечерю. Від часу до часу утирала долонею сльози, що все на силу тиснули ся їй до очий. Михайла не було ще в хаті, але вона мала його і без того перед очима. Обстриженого, перебраного, зі смутними очима і змарнілим обличчям...

Другого дня, ще досвіта, ледви що сонце зійшло, ледви що розгуляло у своїм багрянім сяєві, потьопав Івоніка з Михайлом орати в поле. Далеко, широко розлягала ся тишина. Земля розтягнула ся, немов ожидала кого і віддихала землісто-вохким віддихом. Легка, сіра мряка здіймала ся сям то там по її багністих місцях і вона лиш темно визирала зі сивавого серпанка, коли тим часом її иньші части прибрали ся в ніжну ясну зелень озимини. Небо було чисте і голубе і в його шаленій висоті щебетали невидні оку жайворонки, їх голоси звучали мов воздухом придавлені трілери. Батько та син висунули ся з бурдея в поле. Михайло запряг препишні тирольської раси воли до плуга і поганяв їх, а Івоніка став при чепигах.

— Хиба тут почнемо! — звернув ся до батька і вказав на довге, чорне, великанське пасмо рілі, що бігла між двома плахтами зеленої озимини. — Отут починали ми і тамтого року...

— Як хочеш! — відповів добродушно батько. — Воно буде добре і тут!

Опісля перехрестили ся оба, сказали майже одноголосно „Боже помагай!“ і хлопець пігнав воли в місця. Ті поступили повільним, майже лінивим кроком уперед, по кождім ступіню покиваючи пишними головами в ярмі, а Івоніка справив плуг. Чутно пірнула чиста, мов зеркало блискуча сталь широкого плугового леміша

в землю, роздерла її і потягла борозду за собою, а по обох боках борозди земля розкришувала ся у мягкі кусні. Землі було миле те роз'орюване її маси, вона не противила ся йому в жадному місці, була м'яка і кружка і гріла свої осьвіжені су-стави в сонці, а її вохкий віддих розходив ся у воздуху і зраджував її глибоке вдоволенє.

Івоніка був нині сам не свій. Не кермував добре плугом, бо все на ново звертав ся його погляд від плуга до сина, що обнявши правою рукою одного вола за ший, ішов звільна, рівною лінійкою вперед. Отсей хлопець мав його покидати! Сама молодість, сила і здоров'є! Коли від часу до часу озирав ся Михайло за батьком, щоб побачити, чи батькови добре ореть ся — сей не міг надивити ся на него — неначе-б не бачив його доси добре, аж нині. Своїми добрими, голубими очима дивив ся, як би хотів кождому з очий вичитати бажанє, щоб задалегідь сповнити його. Чи він, батько, не знав доси, який в него був гарний хлопець? Люди говорили, що він йому, старому, з очий витятий, так дуже походив на него, але він сьому не вірив. Він був дрібної, слабої будови тіла, його лице обросло правдивою щитиною, а Михайло був мов образець! І не саме великий, але плечистий і сильний, а з лиця мов у якої дівчини, лише що над устами засіяв ся вус. Дівчата в селі знали добре, який він був, одначе він держав ся від усіх так далеко, був такий соромливий і замкнений, що ніхто не міг про него сказати, щоб глядів за одною довше, ніж за другою. Тепер мав його втратити! Три роки не мав бачити його в своїй хаті, хіба що деколи в сьвята, в чужій одіжи, обстриженого, пересяклого чужими звичаями — він верне вже не виключно його скарбом!

А гірка острота при війську, перед якою вже кождий наперед дрожав! О, який важкий тягар вложив Господь Бог на него, відбираючи від него сина на такий довгий час!

Як буде йому жити ся без сина? Як буде бурдей визирати без него? А вже надто коли зима настане, підуть заверюхи, заметільниці, мов лихі сили помчать скажено полями і найгрубший слід завіють!?

Молодий хлопець опирав ся всьому завзято. Сьміючись виходив із дому і сьміючись вертав ся назад. Мов олень перескакував весною глибокі шаниці в полях, якими гнала розбурхана

вода, а в осени як птах із висоти розрізняв і в найгустійшій мряці всі предмети на пустих просторах.

— Тату! — перебив нараз Михайло думки батька. — Не пустили-б ви мене до плуга? Ви сьогодні якісь слабі і плуг не зариваєть ся доволі глибоко в землю. Женіть воли, а я буду йти за плугом. Я се так люблю робити, і хто знає, коли знов за плугом ступати-му!

Старий зробив синові мовчки місце. Був зворушений і пішов радо до волів.

Михайло захопив живо за плуг і обернув його так бистро в землі, що залізний блискучий леміш пірнув глибоко в землю, так, що коріне рослини чутно порозривало ся, а великі подовгуваті кусні землі розсипали ся грубою стяжкою, філюючи лагідно в один бік. Мов граючись розривав срібний леміш чорну землю. Часом ховав ся глибоко в її крухкій масі, а часом вискакував полискуючись ясно у раннім сонці на її поверхню і пишав ся рівними, довгими бороздами за собою.

— В осени буде вам уже Сава при всім помагати, тату! — обізвав ся Михайло по довгій хвилі мовчання. — Він не дуже охочий до праці, але хто має вам помагати? Ви мусите його приневолювати до роботи, бо він за багато ходить по селі. Через то він бутний. Ви за добрі, тату, а Сава вміє використувати доброту.

— Я журю ся Савою, Михайле!

— Ей, що, журити ся нема чим! Він ще дурний, наш малий, і троха впертий, але він добрий хлопчисько!

— Бог його знає, але він часом такий, що мов каменем у серці стане.

— Ну, він такий, як я кажу! Як би мав розум, не тратив би часу плентаючи ся зі стрільбою цілими днями по полі і в лісі, а приложив би як яло ся руки до землі, яка його годує і сидів би на місці. До того слухає Григорія (він соромив ся вимовити перед батьком імя Рахіри), а той підмовляє його до зла і до всякої пустоти. Оноді видів я, як він ховав старанно передо мною якесь зілля, з котрим хотів щось очевидно починати.

— Що ти там маєш? — питаю я його.

— Що маю? Вгадай!

— Звідки я можу знати, що ти маєш?

— Коли не знаєш, то не потрібую тобі казати! — відповів.

Я ровьсьміяв ся: — Але-ж то з тебе мудра голова! — кажу я йому і знов сьмію ся. Хотів я його побудити до сьміху, але він заєдно хмарив ся.

— Ну, Саво, — кажу — маєш зілле від ворожки? Кому хочеш ним поворожити? Хочеш відогнати трутнів від бджіл? На те ще час!

— Хочу ним розігнати тих, що мені в дорозі! — каже він.

— Ади-ади! — жартував я далі. — Може хочеш позбути ся непрошених сьвідків тоді, як стріляеш до заяців? Я радив би тобі, аби ти ліпше цілком лишив, бо тепер не вільно стріляти.

— Мені вільно!

— Саво, брате! — кажу йому вже без сьміху. — Чому ти такий мрачний?

— Жури ся ліпше тим, як тобі буде у війську, а не мною! — відповів мені.

— Я вже пожурю ся тим, як буду там! — скавав я йому. — Але ти залиши се, з чого може вийти біда! Зілле добре або лихе годить ся лиш жінкам у руки або Циганам, але не молодому хлопцеві. Візьми ліпше рискаль та обконай тих пару ябліночок коло бурдею. Най земля коло коріня відсьвіжить ся, щобі цвили та родили. Як добре, що я обкопував їх доси що року; Липовани ніколи нашу хату дурно не минули. Йди, Саво, йди!

— Що мені з того прийде? — спитав надувшись.

— Тобі? Ну, і заговорив знов по розумови, що й стара баба не перехрестила би тебе! А що, має бджола — як каже тато — з того, що мід збирає? А що має земля з того, що родить і нас годує? А що мають тато і мама з того, що мають нас і годують? Що, питаю ся? Так уже Бог дав і так мусить бути! Уважай на все, як я що роблю, щоб і ти так робив, та щоб з тебе старинія була вдоволена і за мною не сумувала. Так буде і для тебе ліпше.

Він мовчав.

— Саво! — кажу.

Він відвернув ся від мене, переносючи свій зір із зілля на мої ноги.

— Саво! — кажу. — Дай мені отсе зілле! Мені сором за тебе, що ти його маєш у руках! А він — подумайте лиш тату — зробив у воздуху над бурдеєм рукою щось ніби кружево, але так скоро, мов блискавкою. Сплюнув три рази перед себе, кинув мені зілле під ноги і втік.

— Дурню один! — кликнув я розлючений в слід за ним. — Сей раз прощу ще тобі отсе бабське ворожбицтво, але другий раз не вдасть ся воно тобі більше. Я, тату — говорив легко зворушений дальше — і не хочу на него руку класти. Нехай не згадує мене лихим словом, коли піду з дому. Тай я таки люблю його, і мені жаль було би його вдарити. Але я виджу, таки виджу, тату, що його підмовляють.

— Що підмовляють, се певне, воно й не всё помагає бити! — відповів старий журливо. — Мама все каже, щоб його бити, але я не можу зважити ся. Все гадаю, що з часом прибуде йому розум. Він молодий, тай у тім то вся біда. Дурний! З чоловіком, як зі збіжжєм. На однім місці достигає зерно скорше, на иньшій — пізнійше. Один приходить борше до розуму, иньший пізнійше.

— То правда! — потвердив поважно Михайло.

Відтак заговорили про землю і як воно буде, як він піде до війська.

— Як вам буде тяжко, то спродайте молоді бички! — дораджував Михайло батькови. — Коло худоби треба ходити день і ніч, а ви будете доста мати на своїй голові, хоч би Сава і як враз з вами увихав ся. Слава Богу, у нас є коло чого увихати ся. Спродайте їх, та гроші заховайте добре, а як я поверну, то купимо иньшу худобу.

— Сего я вже не зроблю! — відповів Івоніка. — А як би зробив, то таки зараз на їх місце купив би молоді, доглядав би як ока в голові, бо вони були би твої, як і отсі, синку мій. Як вернеш зі служби до дому, візьмеш їх собі. Нехай вони привезуть тобі скриню і майно твоєї жінки до дому, як дасть Бог дочекати, коли ожениш ся; я їх уже для тебе придумав. Розпічнеш із ними газдувати, а відтак як зі всім упораш ся, спродаш і купиш на їх місце иньші, молоді. Вони добрі на початок. Усе, що я за їх слідом з'орав і засіяв, приносило мені хосен.

Михайло почув себе, мов полум'ям обнятий. Слова батька викликали у ній сором, а zarazом почуте ляку. Батько думав очевидно про якусь богату невістку, згадуючи про майно жінки, а він мав зовсім иньші думки...

Він відвернув думки батька від себе якимсь питанням про насінє і втішив ся вельми, коли побачив, як полем прямував до них Онуфрій. Се був старий панський побережник, що мешкав

під малим панським ліском, мав там своє поле і хагину і сторожив ліса, а часами й сам ще ліпше його обкрадав.

Люди в селі прозвали його „дурноватим“, хоч він був лише фантаст. Був у поході року 59, служив дванацять років у війську і оповідав кожному, наймолодшій дитині, свої пригоди з того його героїчного часу. При тім закидав тут і там італійськими словами, що вправді не стояли з оповіданнями в жадній звязи, але мали на цілі прикрасити оповідань. Говорив живо імена значних військових героїв з того походу і зачинав тим уста слухачам, котрі важили ся часом висловити чудні сумніви що до його пригод.

Спомини про його при війську перебуте житє змінiali його цілковито і здавало ся, він бачив усю велич, усю красу і знеслість того часу аж тепер, і се поривало його. Він пристроював кожний і найдрібніший епізод фантастично, говорив мов поет і брехав, віруючи сьвято в те, що говорив. При тім поривав у руки що йому попало ся: рикаль, граблі, або й мітлу — все одно, о скілько воно походило на оруже — і оповідаючи свої неможливі пригоди вимахував тим на всі боки слухачам перед носом. В таких хвилях бував такий поважний, що слухачі, сьміючись на ціле горло, ставали в слідуючих хвилях зовсім поважні і самі попадали в захват його одушевлення. В літі, коли ходив кругом ліса на візитацію, вішав перед себе на груди коновку до поливання огородовини і бубнив на ній як у бубен, так що брязкіт розходив ся по цілім лісі, і він тішив ся тим, мов дитина.

Був жонатий і мав одну доньку і двох синів. З тих один був злодій і при одній крадіжжї коний втопив ся, а другий ідіот із уродження, сидів при батьковї дома. Доньку любив найбільше, гордив ся нею і мабуть з гордості равав кождому хлопцевї брати її за жінку, а кождому гавді за гавдиню.

— Не гадайте — мовив — що вона вдала ся в мою жінку! Вона вдала ся в мене, і хто її візьме за жінку, буде мені вічно дякувати. Чи може я лихий господар? Я маю всього подостатком.

І справді, в його городці було „весьо“. Він мав найшляхотніші овочі, мав малини, суницї, великі ягоди і иньші овочі, що водять ся по ліпших садах. Мав грядку паприки, які, як хвалив ся, навіть сам двірник не мав у своїм городі. Був замолоду в огородника одного боярина в Молдаві помічником і навчив ся плекати садовину. В своїм городі мав і малий ставок із рибою.

Все, що в тім городі росло, носило імя „Kaiser“ і мало означати тим своє високе і шляхотне походженє. Kaiser-яблука, Kaiser-грушки, Kaiser-паприка — лепетів неначе рекомендуючи їх глядачам. Коло хати мав бурдей, як Івоніка в полі, лише богато менший. Там пересиджував із замилуванєм у літі, а в зимі переховував бджоли. Був забобонний, але не в такій мірі, як Івоніка. Коли спинив ся коло вулиів, командував голосно викрикуючи мов між жовнірами і жив у пересьвідченю, що вони ровуміли і слухали його.

Найурочистійша хвилинка була однак для него тоді, як витягав свій військовий абшит*) і показував його своїм гостям. І він не опускав ніколи такої нагоди, коли міг похвалити ся тим документом. Показував його кождому чужому чоловікови, що вступив випадково або умисне в його хату. Тоді говорив звичайно:

— Прошу покірно ще пождати! Я ще щось покажу!

Винирав із барвного пуделка цикорії великий, вже аж потемнілий з самого складаня і розвиваня аркуш і розкладаючи його із незвичайно важною міною перед гостем, питав:

— Ну, і щож? А правда?

Припадком не міг у селі ніхто виказати ся таким документом, і він гордив ся ним до сьмішности, пересував пальцем по нїм, мов по реєстрі своїх предків. Відтак просив гостя сідати на липовій лавці, що тягла ся попід цілою стіною від одного кута до другого, — про неї він говорив, що полишила ся йому в спадщині ще по дідови, — та угощував гостя медом. Коли мав у себе гостем когось із панського дому, надскакував коло него мов воробець (був страшно худий і тонкий), раз-по-раз промовляючи: „Прошу їсти; я знаю, як з панами обходити ся; я був у Відні, в Італії і в Яссах. Я не тутейший сільський дурбас“. До селян говорив: „Їдajte, їдajte, не стидайте ся. Я знаю, що ви дурний мужик, що не бачив того, що я. Я був у Відні, в Італії, у Яссах“.

Любив дуже горівку, а що був хоровитий і не міг як слід їсти, вмовив у себе, що може їсти лиш по горівці. Від часу до часу посилав свою жінку за нею, а що й вона не була тому чудотворному напиткови противна, сповняла все радо його бажаня в тім напрямі і ходила радо, хоч і як далеко було від їхньої хати до Гоппляцу до Мендля і приносила лікарства.

*) Увільнене з війська.

Нині нема часу, він завдав їй пильну роботу в городі і тому вибрався сам до Мендя. Крім того мав поступити в якійсь справі до пана і хотів де з ким побалакати та розвідати ся, що чути нового в селі.

Розпізнав уже здалека Івоніку зі сином і привитав їх лиш йому властивим способом. Підняв мов дикий руки в гору і кликав на ціле горло: „Гей-г-ей! Боже помагай!“

Відтак сьміявся.

Коли станув уже близько них, підняв праву руку в гору, мов пророк, опустив її доволі нелагідно, як грудку хлопцеві на голову і промовив: — Ти вояк. Я чув уже про те. — Відтак додав: — Гей, що то буде за ревіне в осени, що за зойки!

І розсьміявся но ново, при чім його добродушне і незвичайно худе лице ставало симпатичне та притягаюче.

— Воно не може бути инакше, тому мусимо все зносити, як Бог дасть! — відповів Івоніка побожно. — Але постійте і розповіджте, що нового! Як там із вашими бджолами?

— З моїми бджолами? А, добре! Я за них подбав так, що їм ліпше йде, як мені. Коби мені так солодко, як їм. Я вже слабкий, умру незадовго.

— Ей, що, бадіко! — вмішався Михайло. — Дні числить Бог, а ми маємо лиш на голові те, аби їх прожити.

— Тай аби працювати... — докінчив Івоніка. — Ми почали нині орати, тай ореться, слава Богу, добре. Може буде сего року добре літо. Як на весні земля добре ореться, буде добрий рік.

— Отам на панських ланах почав уже хтось ще тамтого тижня орати — докинув Онуфрій — та мабуть не оралося добре, бо бачу не докінчили загона.

— Бо земля була ще мертва. Я бачив! — відповів Івоніка. — Доки Бог сьвятий сам землі не улєкшить, нема що зачинати. Перед Благовіщенням нема що зачинати. Часу ще доволі; коби лиш тепер погода настала.

— Та так! — притакнув Онуфрій, оглянув ся і сів на землі підобгавши під себе ноги. Відтак витягнув зза ремєня тютюн та люльку і закурив.

Івоніка і Михайло скористали з тої хвилі і сіли снідати. Волам підкинули пахуче сіно...

— Кажіть, що нового, бадіко Онуфрію! — спитав весело Михайло, що любив старого балакуна.

— Ай, лихо там знає, що нового! — відповів старий ніби нетерпливо. — Як би я знав, що ти за дівчатами шпиряєш, що вони тобі у голові, — то я сказав би тобі, що найжвавйша із них, весела Маріцена, нанесла своєму татови і мамі гризоту в хату. Ну, дістала-ж вже вона за те від свого тата добрих гепаків у плечі, але все пропало. А той навіть не хоче признати ся до біди. Але се тебе мабуть не обходить, га? Ти самий як дівчина, ну, але люди не мовчать, про те й я розказую. Старий пішов до панотця і пожалував ся, а панотець сказав:

— Та що, каже, се ще не такий великий гріх, але віддай дівчину. Вона ще молода, і як буде порядно з чоловіком жити, то Бог простить їй гріх. Не сватає її ніхто?

— Та якийсь там сватає!

— Ну, то добре! Пришли обоїх до мене, принеси, що треба і справа скінчена. Се ще не таке велике нещастє. Буде жити як Бог приказав, буде все добре.

— Правда, що се не таке велике нещастє — мудрував старий дальше — але бо се нечесть! Ну, але вона має поле. Чую, дістане кількадесять пражин поля, грошей зі сотку і телицю. Тому й найшов ся борзо жених. Мою Івону не сватає ніхто, хоч понад неї нема чемнійшої дівчини в селі. Таке у нас село. Такого не бачив ані у Відні, ані в Італії, ані в самих Яссах. Панотець наш за добрі. Я ними комендерував би инакше, як би я був панотцем.

— Дай спокій панотцеві! — докинув Івоніка. — Йому здаєть ся, що його нещастє найбільше!

— Воно таки і велика біда! Деж, аби добродійка та вже так запивала ся! — докінчив Онуфрій. — Оноді біла ся з двома жінками у коршмі за якесь полотно. Казала, що мали принести панотцеві за хрестини, тай не принесли. А раз то таки п'яна напала старенького в церкві. Ледви що жінки вивели її з церкви. Тоді була така війна, як в Італії. А бідні його чотири панни так плакали і кричали, що аж жаль було. Воно таки так і є, що се нечесть — тягнув дальше, сплюнувши далеко перед себе кризь зуби. — Через неї не можуть панни віддати ся, хоч мають гроші і гарне віно. Тай двить, яка сильна, коли хоче. Це цілий рік, це, а у великий піст і крапельки до рота не візьме. Така міцна!

— Старенький панотець погодував би сватів і самим медом, коби лише прийшли! — сказав Івоніка з почутем. — Але ніхто не приходить, бо кождий боїть ся, що й молоді стануть колись запивати ся, як стара. Раз було приїхав якийсь молодий панич до них, вони прибрали ся гарно всі чотири і позасідали всі рядом за стіл. А старий панотець просив гостя, кажуть, дуже просив, аби собі вибрав одну за жінку. Або отсю, або ту, або отту, котру схочете, беріть, вони всі добрі газдині і чемні діти, і всі дістануть однакове віно — приговорював.

Тай кажуть, молодий хотів уже одну брати, але як стара довідала ся, що він не на панотця вчить ся, упила ся і завела таку галабурду у хаті, що, кажуть, добре що ще не набила кого. Така люта була на всіх. Він як поїхав, так і не вертав більше до них. Бідні панни з жалю постаріли ся і посивіли, тай сидять і до нині. А старий — додав злобно Онуфрій — старий, Боже прости мені гріхи мої (тут ударив себе долонею кілька разів по губах), не гадає вже про ніщо, як лиш се, аби як найбільше гроша збити. Так як би його ще доста не мав!

— Не має він його там багато, Онуфрію! — докинув Івоніка.

— Ет, не має! Коби я тільки мав тай ви, але біда, що не маєм! — відповів Онуфрій. — Він собі тепер лиш тим голову бє. Оноді їду з паном на фірі, а він іде. Біла борода спадає йому по грудях, а сам згорбив ся майже у-двоє, бо він бідний уже старенький. Йому більше як сїмдесять. Вже в наших селі він більше як сорок літ. Іде, а як побачив нас, уклонив ся. Пан зліз з брички, подав руку, вклонив ся тай каже:

— Як ся маєте, панотнику?

— Зле, зле! — відповів він журливо. — Люди не вмирають!

— Ади! — гадаю собі — диви, який старий мудрий! Хочє, аби ми вмирали. Гроші за похорон брав би, не має їх досить! Правда, вона не, дома сидять чотири дівці, але тому маємо ми вмирати?

— На те він і панотець, аби нас хоронив, а за похорон гроші брав! — обізвав ся Івоніка. — Хоронив через сорок років, чому би йому сего і тепер не робити? Інші те саме роблять! Дурно не зроблять!

— Раз приповідав, що світ закінчить ся! — обізвав ся знов Онуфрій. — Як закінчить ся, то на що гроші збивати? На тамтїм світі Бог святий самий уже нас погодує!

— Що ви таке говорите, бадіку Онуфрію! — кликнув Івоніка, що понад усе любив справедливість і правду і тим то йому оповіданя Онуфрія ніяк не западали в душу.

— Вже як я кажу, то можете вірити! — кликнув Онуфрій з притиском і вдарив себе сухим кулаком у груди, що аж у них щось відізваало ся. — Я кажу правду. Раз, оповідав людям при одній клаці в себе, аби давали більше на службу Божу, бо настане кінець світа. Ви сего не чули, бадіко Івоне? Ну, врешті як ви не чули, то й не диво. Ви так рідко заходите в село або на Гонпляц, що не знаєте нічого. Все лиш пильнуєте вашого бурдея та того, що коло него дієть ся.

— Ви виділи може нового професора? Говорили з ним? — випитував дальше Івоніку.

— Ні!

— Ну, так знов не знаєте нічого! Він так пє, що може собі в попадею руку подати! Він не є делікатний пан! Як упеть ся, береть ся зараз із мужиками за шию. То так не має бути. Я був в Італії і я того не бачив. Наші люди жалують за попередним, тай хотіли би, аби він назад вернув, але він мабуть не верне вже. Пан каже, що ми лїпшого не варта як отсего, коли не знали тамтого шанувати. Що коли нам доброго учителя і доброго панотця потрібно, то нам потрібно і доброго бука!

Всі три розсміяли ся весело на отсі слова, а Онуфрій говорив далі:

— Може пан і правду каже! Бог його знає! Але я вже мушу йти. Не жури ся, Михайлику, що Маріценка віддаєть ся! — звернув ся до хлопця поморгуючи весело очима. — Диви ся лише, аби вернув назад до дому, так як я із медальоном, тоді погуляю і поухкаю на твоїм весілю, хоч який я старий. А як будеш уже при війську і пізнаш там якого доброго хлопця, що ще щось і має, та скажу йому, що в Онуфрія Лопати є дівчина, гарна як писанка, і добра і робуча, і нехай її сватає. Нехай прийде сам, на храм най прийде і подивить ся сам на неї. Як уподобає собі її, то весіле може бути в мясниці. Він не буде жалувати, що візьме її за жінку, він мені вічно дякувати-ме. Скажи йому отсе! Отсе,

тай що в мене є всего, і де я всюди бував, і що я не такий дурний дурбас, як усі інші мужики в нашому селі.

Потім устав, виняв люльку з рота, утер його широким рукавом від сорочки і заховав люльку за ремінь. Відтак постояв ще хвилику, встроївши очі в землю і в одну точку, роздумуючи над чимось. Врешті не сказавши більше ні слова, подав мовчки батькови і синові руку на прощане і мов якою невидимою марою потягнений відійшов поквашним кроком.

Батько і син усміхнулися мовчки і поснідавши взяли ся назад до розпочатої праці.

III.

Було в маю. Перед обідом.

Михайло лежав недалеко бурдея в городі, що вибігав кінцем у дрібний лісок, який притикав із інших боків до піль, і пас воли.

Докола бурдея пишала ся земля в різних пасмах зелені, а ген далі від него, та все таки в сусідстві, лежали два менші ліски. Один приналежний до сусіднього і званий тому „сусідній ліс“, а в тім самім напрямі недалеко нього лежав малий лісок панський, де газдував і верховодив старий Онуфрій.

Оба ті ліски, з яких „сусідній“ був у-двоє від панського більший, ділила від себе велика левада, звана багном задля своєї багнистої землі. В ній бував рогіз, раз у рік викошуваний, і вистростала якась висока трава, на яку ніхто не лакомив ся.

Михайло лежав близько звірят на землі, наглядаючи, аби не зайшли в конюшину, що росла найблизше бурдея, що її насінє було дорого оплачене; він грів ся в весняному сонці і глядів пильно за звірятами, що пасли ся тісно коло себе. Думав над своїм будучим житєм у місті, над поворотом до дому, і як опісля все складеть ся, а відтак спинив ся думками коло пишних звірят. Міняли ся неначе його рідня з його будучністю. Бачив у душі якесь нове обійстє, своє обійстє, чорнооку, струнку дівчину і їх. Вони були тут і там і мимоволі виповняли собою якісь порожні місця...

Чув виразно, як спасали своїми грубими, здоровими писками траву, як відсапували, бачив дрібні крапельки поту на тих теплих, пильних писках. Їх великі, лагідні очі були отінені довгими, сьмішними віями, а вола були такі широкі, ноги низькі, що вола звисали майже до землі.

Препишні з்வірята! Темно-бурі, майже чорно підсипані, з білими, короткими рогами, і такі ситі і виплекані, що було мило гладити їх по хребті. При тім були спокійні і випещені мов діти і знали його голос дуже добре. Коли вступав до стайні, звертали свої статочні голови за ним, просягали шиї, о скільки се їм ланцюхи при яслах позваляли і нюхали своїми грубими ніздрями у воздуху, чи не приніс їм хліба або кулеші. І він усе приносив їм щось, коли приходив з дому, з села, з „гори“ до бурдея, а коли не мав нічого при собі, то бодай гладив і пестив їх, а се вони також приймали вдячно. За те лизали йому руки, плечі і груди. Були добрі, вдячні з்வірята...

Деколи в неділю або сьвята, коли на дворі була слота, він волів пересиджувати в бурдею, чи іти до дому в село, витягав сопілку, сїдав на постіль, що стояла рядом із ними і грав годинами. Заховувались нерухомо, хиба що жували одностайно.

Він любив їх як добрих товаришів, а тепер мабуть ще більше, від коли дізнав ся, що були призначені для него.

Навкруги панувала тишина.

Та не та мертва тишина, що царює зимою над широкою просторою.

Тут пишалося житє, куди оком доглянути. Лани з хлібом зеленіли ся, конюшини розцвітали ся, у воздуху грав милий запах з цвїтів сіножати, буяли рївно комахи, метелики, бджоли, а високо, невидно, під голубим небом розсївали ся жайворонки дрібними, милозвучними перлами.

Сонце почало легко припїкати, а ясність так і вабила стулювати очи. Коли стулював, бачив прерїжні барви...

Малий садок за бурдеєм стояв у самім розцвїті і дихав соладкими, сильними пахощами. Між молодечою зеленю лїстя виизрав цвїт груші білими вязочками, там вишень, слив, а там глубше, стикаючись уже з лїсом, блїдо-рожевий цвїт яблїнок. Безлїч бджїл вештали ся воздухом, брєнячи приваблені пахощами, як і самим цвїтом, вємукували ся жадїбно в нїжні, блїбарвні звїздки між лїстєж і неначе вливали ся їх тоненькою красою...

Мїсцями збирала ся їх громадка на вязанках цвїту, і коли лєдві замїтний подув вїтру порушив галузєм, вони мов у грї хитали ся враз із цвїтами і здавали ся якоюсь пренїжною пустою природи, особливо-ж у тих мїсцях, де пишала ся садовина в розцвїті. Докола саду і бурдея буяла грубою, густою верствою

зелені, накраплювана білим і рожевим цвітом конюшина; а далі за нею простягалися лани збіжя, яке легко і ритмічно колихалося під такт подихів леготу.

Далеко і широко нічого крім миготливої, широкої зелені, а десь-не-десь між нею горстка поважного ліса, до купи збита громадка струнких дубів-сторожів. Звичайно ледви помітний бренькіт бджіл творив тут у тишині своєрідну, преніжну музику, що переводилася воздухом пильно-рйніми філями з місця на місце, омйнаючи хіба безцвітні пасма землі...

Ніжна, ледви помітна музика мала в собі щось сонливого, однак молодий хлопець був далекий від усякого сну. Зрештою і не звертав зовсім на неї уваги, зріс і ажився з нею і не відчував її звучної гри округ себе.

Думав про робітницю в панських покоях, про Анну, яку любив тайком із цілої душі; думав над тим, як то буде, коли піде в осени з дому і не побачить її вже скоро. Знав, там у місті не побачить її, бо і як би? Вона була наймичка і ніяк їй було по містах їздити.

Вправді ходила чутка, що пані переселить ся в місто, бо часто занепадала на здоров'я, але чи пустить її мама з нею в місто?

Певно, що ні. Сеж була погана жінка, люта, мов Жид-лихварь на гроші лакома і гірша, як деяка мачуха.

Все грозила їй, що відбере її від пані і видасть заміж за якогось свого горбатого сусіда-вдівця, як не буде віддавати їй зароблених на службі у пані грошей. А бідна давала, що мала, лиш аби могла даліше в пані лишити ся і не вертати до дому, якого бояла ся мов самого пекла. Вона взагалі була бідна зі своєю матір'ю-відьмою і тим, що була без батьківської опіки. Її батько, чесний газда, як розказували люди, помер давно, а одинокий брат її, колишній вояк при кінниці, парубок зарозумілий і язикатий, хіба що бив її від часу до часу, як не пхала йому в руки гроша на тютюн або горівку. І звідки мала остаточно набирати стільки тих грошей? Вона стидала ся просити у пані грошей, але він не вірив їй і бив тайком, коли лиш навинула ся нагода. Бог знав, вона цілком була иньша, неначе-б не його сестра, хіба що була така струнка як він, як смерека. Він був дуб, не парубок.

Коли думав про неї, бачив її все перед душею такою, як колись перший раз.

На панській подвір'ю. Одного разу лупили там кукурудзу. Коло стодоли і кошниць сиділи робітники, жінки, чоловіки і дівчата, він і вона, і лупили. Він і вона сиділи при однім гурті, а між ними старий Петро, що наглядав за роботою. Кукурудзи мали в одній купі сипати вже до кошниці. Старий Петро гукнув на одну грубу пизату дівчину, що неустанно передирала ся з одним хлопцем, щоби принесла зі стодоли драбину. Вона відповіла, що принесе, але не рушаючись із місця грала ся найспокійніше далше, перекидуючи ся з хлопцями кукурудзами.

— Ну, сороко, ти оглухла? Не чуєш, що я казав? — гримнув на ново Петро на неї, ніби погрозив кулаком. — Я зараз там прийду на твою голову!

Та дівчина мабуть знала, що його слова не такі грізні, як здавав ся його грімкий голос, і замісь виповнити наказ, почала бороти ся з хлопцем, що саме в тій хвилі упхнув їй шумилине за ковнір.

Анна бачила те все.

Вона заховувала ся цілий час мовчки і скромно коло роботи, а обзивала ся лише тоді, як її хтось прямо про що питав.

Він, Михайло, неначе не бачив її, хоч сидів проти неї і їх погляди від часу до часу стрічали ся. У неї були тихі, блискучі очі і часом з ніжна усьміхали ся.

Бачучи, що пустотлива дівчина в-друге не сповнила наказу, підняла ся вона зі свого місця і пішла сама до стодоли по потрібну драбину.

Петро глядів хвильку за нею мовчки, а відтак посвистав злегка перед себе.

— Мой, мой, що за дівчина! — сказав до громадки коло себе. — Варто, щоби її порядний хлопець полюбив, а відтак за-сватав. Дівчина як золото, таї добра!

Йому, Михайлови, заграло серце живіше в грудях, а иньші люди поглянули ласкавим оком за нею.

За хвилину вона винесла драбину.

Ішла повільним, ритмічним кроком, несла на лівому рамени довгу драбину, а праву руку еперла на клуб, щоби іти в рівно-вазі. Була прегарна в тій хвилі. Середнього росту, з темним як шовк волосєм, мала на собі скромну ріклю, що не стісняючи її в рухах, приставала нестливо до її молодї, гнучкої статі, що на око ніжна, таїла в собі силу та вабила до себе мов музика гар-

монією жіночости. Не підводила очий, зближаючи ся чим раз більше до громадки людей.

Коли станула вже близько гурту, він устав із місця і взяв від неї драбину, при чім зустрів ся знов із її чорними очима. У неї грудь філювала злегка. Вона усьміхнула ся до него.

Оттакою бачить її тепер у душі. Оттакою, як ішла з драбиною на рамени через подвіре однаковим, обережним кроком, тай із легко спущеною головою... Була чесна дівчина, про яку і одна душа злого слова не сказала. До того знала тільки преріжних робіт, про які иньшим дівчатам в селі і не снило ся. Все була коло панни і вивчила ся при ній всячини. Панна говорила з нею нераз, мов з рівною собі. А і стидлива була страшенно. Там де иньші дівчата лускали зі сьміху, штовхаючи одна одну ліктем, ніби потайки, та перешіптуючи ся, вона соромилася до сліз і була би мабуть із сорому в землю запала ся ізза того, що чула все, особливо-ж коли він був при тім.

— Гай, гай! — грозив їй раз один хлопчисько, якого висварила за нечемні слова. — Та уважай, щоби колись галузочка не зломила ся!

А вона обернула ся і вдарила його по лиці.

Иньші дівчата сьміяли ся.

Иньші... але вона не була, як иньші. І справді. У неї був уже — як глумили ся деякі хлопці — „панський розум“.

Але найбільше любив її Михайло, коли усьміхала ся як тоді з драбиною, а загалом за те, що була тиха та добра. Иньший раз, де вона йому знов так дуже подобала ся, було в сусідньому селі. Він ішов по сіль для товару і мусів саме в тім селі минати хатину її мамі. Відолашну, похилу хатину в середині малого городця і близько гостинця.

Вона стояла в городці межі темними мальвами і сонішниками, сама як струнка мальва і помагала мамі чистити горох решетом. Зближивши ся до хати він поздоровив її і станув на хвилину.

— Боже помагай, Анно! — сказав несьміливо.

— Дякувать! — відповіла вона, геть під волосє зарум'янівши ся.

— Чистите горох?

— Ай, певно, що чистимо! — відповіла замість неї грубим голосом стара, витріщивши ся на него недовірчивим поглядом. Вона була дуже погана, отся її мати. Передні зуби виставали

у неї з рота як кли; сорочка на грудях була вічно розпята, а білий рушник на голові завсіди перекривлений. Виглядала, коли-б і не глянути на неї, як п'яна, або як би що лише з ким побила ся. Він стояв хвилину, дивлячись на неї, як вона не підводячи очей до него бачила і відчувала його присутність і мовчала.

— Я йду до склепу по сіль для товариши! — сказав.

— Не тяжко йти, як худоба є! — обізвала ся знов стара неприязно. — У нас нема худоби! Мій чоловік помер і лишив мене в довгами. Я мусіла останнє теля продати, щоби його поховати. Тодор — так звав ся її син — був при жовнірах, а отся — вона кивнула зневажливим рухом за дівчиною — помагала лиш ложкою при мисці. Тепер він усе, що заробить, складає для себе; він задумує женити ся — додала злобно — а отся чічка працює день і ніч для чужих. Боже борони кожного перед такими дітьми, як я їх маю! Се кара божа, такі діти, вороги. Розум і руки у них лиш для себе.

— Ей, мамо! Вам би таке не говорити! — сказала Анна в легким докором. — І нині дозволила мені пані помогти вам у роботі, хоч і у нас роботи було всюди повно. Я ратую вас, де можу! Але ви ніколи невдоволені!

— Бо мене лютить те, що тобі чужі пани милійші, як твоя мамка. Я з тобою доста набідила ся, заки таку вигодувала. Все добре, що пані і панна скажуть або навчуть, а все зле, що мама скаже. Гай-гай! — говорила твердо далі підкидаючи високо горох в решеті — будемо видіти, як далеко ти зайдеш із твоїми панами! Ти ще не знаєш: панська ласка лише до порога, а там — „марш за двері“!

— Я-ж вам усе даю, мамо, що там заслужу, хіба що собі яку одежину справлю! — говорили дівчина в огірченєм. Їй було соромно за мамині докори перед ним і вона хотіла немов оправдати ся. Він за ні за що в сьвітї не сьмів думати, що вона для своєї матері не була добра!

— Ай, певно „річі“! — глушила ся стара. — Від коли ти в панів на службі, то вже і горботку покинула носити, деж би, соромно вже! Гай, гай!

— Панна каже, що любить мене у спідницї, ну, і все дає в дарунок спідницї. Але я можу і горботку носити, сего мені ніхто не заборонює. Але як панна для мене добрі, то чому їх не слухати?

— Воно гарно і в спідниці ходити! — вмiшав ся він несьміливо, хочачи звести розмову на що иньше. Йому було жаль дівчини, яка ще не мала вправді сліз в очах, але в голосі було їх уже повно.

— Про мене! Але збанок, кажуть, до часу воду носить! — сказала стара. — Ти вже стала гонорна, ніби кухарка. Добре, що навчила ся вже в панни в покоях викручувати ся та каву варити, то тепер уже мамки непотрібно. Вже те біле, що я виперу, не біле, а те, що я його вшию, за грубо шите. Але пожди! Я ще тебе колись навчу розуму! Я лиш дивлю ся, як то ще довго потриває, на як ще довго твою мамку полишиш, а сама по службах ходити-меш, я лиш дивлю ся!

Вона усьміхнула ся поганим, злобним усьміхом і висипала лютими, роздразненими рухами очищений горох у мішок, що лежав недалічко на землі. Дівчина схилила ся і помогла. Однак він бачив, як вона обтерла скоро рукою слези, що таки втиснули ся їй в очи.

Відтак мусів іти дальше.

Поздоровив стару і молоду і пішов, але заким відійшов, попросив ще трохи води напити ся.

Вона винесла йому води і подала через низький пліт. Пив мало. Замість того заглянув їй в її тихе, смагляве обличчє і в очи. Очи, що промайнули в тій хвилі по нім, були несказано сумні і не говорили саме тепер нічого до його душі. Неначе засоромлений перескочив вузький шанець, що ділив його від дороги і відійшов скоро. Вона йому дуже подобала ся, але стара, та стара! Коби Анючка дістала ся раз по праві в його руки, то вибив би їй ті кли на переді, що ними кусала всіх мов лиха собака. Чарівниця отта...

Відтак бачив її ще частійше. Часами мав діло на панському подвір'ю, або тато вислав його туди з орудками. Тоді все переміняв ся з нею кількома словами. Не говорила ніколи багацько, але все розумно і скромно і не сьміяла ся на все горло, як иньші дівчата. Була иньша, як другі сільські дівчата. Не знав саме докладно, чим ріжнила ся від иньших, не застановляв ся над тим ніколи глубше. Він відчував лише сліпо ріжницю. Була віжнійша і тонких обичаїв. Була в одіжи все чиста, а гарне, темне волосє її було в порядку. Воно улискувало ся у неї з дня на день, коли

тим часом иньші дівчата розчісували його лише в неділю або в сьвято. У неї не було багатого намиста на шиї, але тії цїтки, що їх носила, були завсїди гарні. Єство самого лїпшого і тоншого лежало в тім, що заняло його некультурну, але в основі чисту і добру душу, і його впливови піддавав ся несвїдомо. З нею годї було як небудь шуткувати, за рукав тягати, зачіпати. Чоловік так і сам ставав ся поважним, як опинив ся близько перед нею. Немов затихала цїлим єством і гляділа ожидаючим поглядом на ті уста, що мали до неї заговорити. А коли і здобув ся хто на те, що звернув ся до неї легким словом, тоді румяніла ся потапаючи в положіні чистого, дівочого сорому, та усміхаючись вимушено і змішано, щоб уже однак в останній хвилі мати очи вохкі, а уста щоб умовкали цїлковито.

На танці не ходила ніколи. Була майже від чотирнацяти лїт на службі у дворі, а забави і розривки її сїльських ровесниць були для неї цїлковито чужі. Не мала і жадних товаришок між сїльськими дівчатами і товаришувала виключно з донькою Докії, Парасинкою. З иньшими не мала що балакати. У неї не було таємниць і любовних справ, які спонукували дівчат до шаленого, дитячо-безумного сьміху і переговорів. А що панська хата лежала по троха відсторонь від властивого села і все таки треба було в годину ходу, аби до нього дістати ся, а вона все рвала ся як не до одної праці, то до иньшої, то їй лучало ся лиш дуже рідко забігти на яку там балаканку.

В неділю ходила до церкви, але й тут не лишало ся їй багато часу до бесїди, до ближшого зазнайомленя.

По службі, що правда, зближали ся до неї і обступали її дівчата, оглядали її одїж, її гарно вишиту снїжно-білу сорочку, її маленькі, срібні ковточки, що дістала одного разу від панї, докторкали ся всего пальцями, допитували ся о плату і їдло, яке мала у панів, дарували їй цвїти, але тому, що по тому всьому вичерпували ся теми правильно, а вона перша не починала на ново розмови, так усі розходили ся байдужно.

Сїльські хлопці журили ся нею ще меньче. Вона була убога, тай тому не мала для них ніякої вартости. Не мала ні землі, ні гроший. Землі не мала ніколи, бо її родичі були бідні зарібники, а гроші, коли були у неї хоч і найдрібнїйші, відносила зараз до матері. Мати-ж мучила її та била доти, доки вона не віддавала їх до останнього феника. Таким чином була її будучність обмежена

на працю рук, неустанний пострах перед матір'ю і остротою брата. Пізнанє та свідомість великої бідноти, а з тим почутя своєї безповоротности настроїли її і без того до поваги і думаня склонну натуру поважно, до глибини душі. Її щоденні сходи́ни з панею і панною, чутливими і благородними жінками, що її дуже любили за її тиху та консеквентну вдачу, відобрало її єству жорстокість і неповоротність некультурної селянки з першої руки, а натомість надало її поважній душі корму, гнучкості і свого рода інтелігенції.

Не вмїла читати і писати. До писаня не складали ся їй пальці, звиклі лиш до „грубшої“ праці, а до читаня не ставало часу. Все і всюди манила праця і свобідних хвиль в її скромнім житю не бувало. Та за те заховала її дівоча душа ізва умних і щирих наук і присторог благородних жінок білість і чистоту. Пригадувала дику цьвітку, що виростала в затишку ліса, далеко від голосного свїта або диких голубів.

Старші, поважні і богатші газдині, як Докія і кілька иньших, що бували частійше в панській хаті і знали її добре з пильности і чемности взагалі, любили її і були їй прихильні. Проти них вона була покїрна і цїлувала їх при стрічі в недїлю і сьвято в руки. Їм се було мило і вони цїлюючи її в чоло називали її „довьцею“. Але простїйші не мали для неї серця.

Вона навчила ся в дворі богато, чого вони не знали, а чого дівчина не могла затаїти — вигладжувати біле, варити і т. и. — а що се незнанє тої роботи не годило ся з їхньою гідністю газдинь, то вони глумили ся з неї і кепкували при кожній нагоді. Вона дивить ся лише, аби на нїй сорочка була біла — говорили — але чи її скриня заповняєть ся білєм, се вже її не обходить. Відай треба буде дві пари волів, аби потягнули її скриню до хати чоловікової, як дістане якого, бо одна пара не встигне.

Або знов: вона вмїє біле вигладжувати і наперстком шити, але тим вона не доробить ся ані землі, ані чоловіка. До землі треба з сапою приступати, а до чоловіка з повними руками. Але може їй придасть ся коли і наперсток. Лишить ся без даху над головою, бо в неї мамка і братчик такі, що за те не тяжко, тоді вона поставить собі його на голову і він їй стане за покривало... І такі иньші глуposti.

Дівчина знала про те все і се відбирало їй певність в поведеню і огірчало. Як тяжко було бути убогою! Чоловік ні для

кого ніщо не значить. Та добре, що хоч руки були в неї здорові. Ті руки допоможуть їй, аби її і як тяжко було в життю, бо й що було діяти? Сьвіт для всіх. Для богачів і убогих.

І тепер він думав про неї.

Гірко було все покидати. Родичі хоч раз-два в рік прийдуть, але вона? Люди кажуть: „Що має чие бути, те не мине його!“ Він має надію, що вона буде його.

Він її любить. У неї нема ні поля, ні худоби, ні грошей, але він її про те любить. Дасть Бог, дороблять ся. За те у него є поле і худоба. А ось хоч би і бики отсі, товариші його.

Він задумав ся на хвилю і не задрів, як один із волів потягнув писком за конюшиною і смикнувши добру жменю молотів її пильно піднявши голову від землі.

Не міг сердити ся на него. Він був усе цікавіший до всего від „Лівого“ і був би хто знає що пожер. Стіну злизував, як ясла були перед ним порожні...

Зьвірина дивила ся живими очима перед себе і молола пильно писком, а він аж погладив її під впливом якогось наглого, теплого зворушення, яке ним заволоділо. І вона буде їх любити. Хто їх врешті не любив би?... Ей, коби вже до того дійшло!...

Потім зітхнув і обернув ся миттю лицем до землі. Перед ним розстелив ся час якоїсь будучности, що мов земля заважила на його душі і мов чорним смутком залила ся...

Робітниця в панських покоях не знала, як воно счинило ся, що нараз син Івана Федорчука Михайло опинив ся перед її душею. Думала над тим тільки, чому весною цвітуть дерева, веле-ніють лани і ластівка гніздо ліпить. Воно прийшло було, а коли було вона його здалека або зблизька бачила, заходила з нею зміна, з якої не вмiла собі здати справи.

Знала, був добрий для неї і не так, як иньші. Він був багатший, як иньші газдівські сини, але про те говорив із нею, як із рівною собі. Як просив сїрнички, або води, або коли питав, чи пан дома, то все був дуже чемний. Не заходив собі ніколи з нею в жарти і не плів пустих слів. Туга за ним зростала в ній чим раз сильнійше, ставала чим раз більш докучлива. Вона-ж не була дитиною, їй було вже двадцять років, не була ні глуха, ні сліпа. Знала, що любила його.

Неначе злочинство крила се в своїй молодій, смутній душі, не знаючи, що з тим почати, та купала ту свою любов ночами в своїх сльозах... До ворожки бояла ся йти, а хоч би й пішла, то що вона їй скаже? Вона-ж була бідна наймичка, а він син богатих родичів...

Стала така поважна і похмура, що її окруженє се майже спостерігло. Вона сама не запримітила сього.

А її мати та брат усе грозили їй від часу до часу, що видадуть її за муж за горбатого сусіда. У него була і хата і поле і худоба... і він був, як говорили, добрий чоловік...

Незамітно уклала ся лінія болю коло її молодих, невинних уст...

— — — — —
 Було се одного вечера в липні.

Анна ходила до жінки старого Онуфрія по гриби і саме вертала домів. Їх хатина стояла під панським ліском і вузька стежечка вела від неї через поля по-при бурдей Івоніки, аж до сільської дороги. Було пізно. Чудовий, ясний, тихий вечір. Небо із незвичайно випуклою глибиною було засіяне зорями, а між ними місяць жаристий і свідомий побіди. Далечина була лагідна і виразиста, а над полями, на які спала рясно роса, здавала ся розпростерта срібна сїтка.

Нива з гречкою простягала ся ніжним біливом коло високого і буйного жита, а там далі краплі роси блестіли мов остали на житі і пшениці зачіплені сльози проти місячного світла. Десь-недесь знимала ся з мокрійших місць легка, прозора мряка. Глибока тишина панувала всюди, лиш сверщки перекликували ся численно і оживляли широко і далеко далечінь. Крім того — жадного звуку. Все стояло неповоротно, штивно, пило спокій ночі, що наближала ся повільним кроком і гіпнотизувала все магічним, місячним світлом.

Анна йшла спішно вузькою стежкою, що вила ся майже невидимо скісно між гордим житом. Жито сягало їй майже по груди і було таке пишне і буйне; такого вже здавна на нивах сего села не бачили. Се було саме збіжє Івоніки, через яке йшла стежкою і яке від часу до часу гладила верхи рукою, мов голублячи його до себе.

Була поважна, як звичайно. А там у старого Онуфрія чула ріжні новини. Він оповідав, що до него заходив оноді Івоніка,

хотів від него купити один штубей, але Онуфрій не продав; він не продає, як казав, нікому своїх бджіл, бо свої бджоли має він лиш для себе; йому оповідав Івоніка, що у него всі такі згризені, що Михайло вже в жовтні забираєть ся і що він, Михайло, дуже зажурений.

Неустанно шукає собі роботи. Ба сеє візьме в руки, ба теє. Ба йде в поле, ба вештаєть ся коло товарини, коло бджіл. То знов лагодить щось коло плота, аби його заверюха і сніги не звалили в зимі до землі, то знов покопує шанці по полях, щоби в дощевих часах не перепоювала ся земля надмірно водою, то знов бере сокиру в руки... Все хоче лишити татови в порядку, як піде, бо... може ніколи не поверне! А Марія плаче, що далі буде треба керницю для її сліз копати... Але вони всі дурні — сказав до неї опісля Онуфрій. — Він був в Італії, у Відні і вернув за те в гонорами до дому. Але всі люди в отсім селі — останні дурні, — се сказав він Івоніці на всі його жалі.

Вона роздумувала над тим, як то буде, коли молодий хлопець піде. В її поважній душі зарив ся вже здавна біль розлуки і зростав чим раз більше. Вона вже здавна знала, що він мусів іти; знала се скорше, як всі иньші. У пана, де родину Івоніки любили і шанували, говорили нераз про се, що хлопець не буде і не може бути увільнений і буде мусіти відслужити у війську свій час. Але вони не вірили і все пробували на ріжні способи уратувати сина. Тепер же пересьвідчили ся, що там правду говорили. З ним самим не говорила вона ніколи про се, що він піде. Він приходив тепер доволі часто на панське обійстьє. Перед двома тижнями приніс від свого батька меду для пані в дарунок. Передав їй і вона віднесла мід до покоїв. Коли хотіла відтак миску вимити і йому віддати чисту, сказав:

— Лиши се! (Тикав їй, помімо того, що була бідна наймичка). — Се вже дома зроблять! Що ти робиш, Анно, і як маш ся? Я їду позавтра в татом на ярмарок на Петра в місто. Хочемо одну корову продати і молоді бички купити. Що тобі звідти привезти?

При тім узяв її за руку і шукав її погляду. Жаріюча половинь так і обгорнула її і вона вирвала руку назад. Він очевидно жартував. Так питають звичайно, коли їдуть на ярмарок. Лише її дика душа не могла увійти в той жарт і вона відповіла майже жорстоко: — Що хочете!

— Я тобі принесу „файний“ перстїнь! — сказив він непевно. Відтак увійшов один із слуг у кухню і він віддалив ся мовчки.

Тепер було вже по Петровім ярмарку. Вона лиш чула, — старий Івонїка був майже що другого дня у пана, любив усіх дома мов батька і матір, — що спродали свою найкрасшу і найдорожшу корову і що Михайло за нею плакав. Але її треба було спродати — оповідав він — бо не міг запускати ся багато з товаром на зиму. Все то потребувало надзору і праці, а він сам не зможе всего як слід допильнувати. Зрештою йому буде потрібно грошій і Михайло буде також при війську потребувати грошій.

Всюди стрічала його імя, чула щось про него, чула, як його вихвалювали все і все... Ой, Боже, нехай уже буде, як Бог схоче! Вона могла свою долю хіба Богу повірити. Всюди визирало щось смутного, але певно вже її доля була така...

Вона схилила голову і прискорила крок. Вже пізно стало. Ніч настала вже вповні.

Вона оглянула ся, а кругом нічого, лиш поля і поля, лиш небо і зьвізди. Ген далеко по однім боці, куди вона прямувала, біліли заслонені по части садовиною стїни поодиноких сїльських хат, а цілком далеко на легкім згірю здіймали ся між верхівем старих лип два високі килими панського дому.

Мала ще перейти цілу ниву жита Івонїки, відтак конюшину, а відтак ще минути хату Докії і аж потім вийде на доріжку, що веде до панської хати.

Близько неї крикнула перепелиця захована в житї, відтак перелетїла їй майже перед лицем; сверщики цьвіркали, здавало ся, саме коло неї, а як би хто хотїв оглянути ся за ними, добачити їх там, звідки продзвенїло їх цьвіротане, та воно доходило знов з иньшого місця. Се була їхня сверщкова тайна, якою дразнили нічних мандрівників.

Нараз виринула недако постать, розхиливала обережно обома руками штивне море збіжя і підійшла прямо до неї. Се був Михайло.

Вона перелякала ся. Він з'явив ся, неначе з під землі виринув. Її ество підлягало могутньому впливови нежданогої хвилі і не могло від него освободити ся.

— Добрий вечір, Анно! — сказав сердечно знимаючи капелюх і подав їй руку.

— Відки вертаєш так пізно?

— Від Онуфрія з грибами! — відповіла слухняно, мов дитина, тремтячим голосом.

Він мовчав хвилю і дивився на неї. Стояла перед ним темнява, пряма, замкнена високим житом мов смерека. Її голова була схилена низько на груди, а руки спущені в діл. Ніч була така погідна і прозора, така прегарна і тиха, нічого, крім цьвіріньканя сверщків...

Він бачив виразно її голову і її сумовито закромні уста.

— Анно! — почав зворушено. — Глянь на мене! Я знав, що ти йшла до Онуфрія. Я ждав і визирав цілий час за тобою... хотів із тобою говорити.

Сказавши се, поклав обі руки на її рамена, оглядаючись разом при тім лякливо позад себе. І він був соромливий і полохливий; ніколи в житю не промовляв ще так до дівчини. А як і вчинив се, то не довіряв і самій тишині ночі і мовчазливим нивам.

Вона позирнула на него, щоб опісля опустити очі. Ціла повага її вства обхопила її і заволоділа нею цілковито. До того прилучилося дике зворушенє, що замкнуло їй уста.

— Анно — тягнув він ніжно далі, притягаючи її несміливо до себе. — Ти мовчиш так, як би я хотів тебе бити; може тому, що йдеш через моє поле? Сею стежкою йде кождий, хто хоче. Ти можеш десять разів більше від иньших ходити, коли схочеш! Я вистелив би тобі сю стежку найкрасшими килимами моєї мамі. Я люблю тебе!

Вона поблідла, глянувши на него дико зворушеними очима і мовчала далі. Щастє було таке велике, але й таке несподіване, що вона стала безрадна і не знала, що сказати.

— Я тебе люблю, Анно, вже від давна! Ти така гарна і добра! Хочу тебе взяти за жінку, тебе одну! Тебе одну, одніську! Ти мушиш мені сказати, чи ти хочеш і чи любиш мене?

Паралізуюча повага усунула ся з її душі. Вона обвила його шию руками і повисла на ній.

— Ти любиш мене? — прошептала врешті. — Любиш мене, Михайле? Я сего не знала! Я така бідна... Я нічого не маю... Я не маю поля... Але я тебе люблю...

— Я не питаю за полем, вазулько...

— Але я тебе люблю... знаєш?

— Хотів знати...

Поцілували ся.

З цілою повагою, яка була їй властива, пробила ся її глибока любов; з цілою потугою молодої, лиш десь-не-десь культурою діткненої душі розлила ся вона тепер і розіграла ся гучно. Була цілком любовю, цілком перенята тим надсильним, доси завсіди, лиш боязко захолюваним, затаюваним почуванєм.

Але так, як воно зложило ся, було майже не до увірення. Найпоряднійший, найліпший хлопець у селі і один із найпожаданійших любив її. Її, що нічого не мала, була убога, а лиш виставлена на гнів матери і штовханці брата, якою ні один хлопець у селі не журился, яка не істніла для нікого, крім для своїх хлібодавців.

— Я стілько по ночах наплакала ся! Бог один лиш знає! — прошептала тихо ховаючи соромливо голову на його грудь.

— Чому, любко? — питав він глядячи її чорне у світлі блистяче волосє і притискаючи її до себе мов дитину.

— Бо так! Як було мені не плакати? Все було таке сумне! В мене нема ні жмінки землі, ні гроший. Моє серце підгризало щось, мов червак. Я ані не знала, що ти мене любиш, ані що...

— Ані що хочу тебе за жінку взяти? — докінчив він речене і усміхнув ся. — Але тепер уже знаєш! Тепер не потрібуєш уже плакати! Віджени смуток і вівьми замісь нього мене! А як тобі знов коли стане на серцю тяжко, то вийди і поцілуй мене! Доки я ще тут, цілуй мене! Доки я ще тут...

— Тай доки я жива по світлі ходити-му, Михайле! — сказала обнявши його дико за шию і надставляючи з несказаною щирістю молоді, непорочні уста до поцілунку.

— І доки я по світлі живий ходити-му! — сказав глибоко зворушеним звуком, з щирою вірністю і сердечністю і поцілував її. Був несказано щасливий в тій тихій, ясній, місячній ночи, сивльно зворушений і розжалоблений і при тім собі зовсім новий. З ним ніколи не бувало, як тепер.

Було так чудово і гарно і що вона його так дуже любила, отся гарна, розумна, тиха дівчина, що не мала собі пари і не була нікому рівна.

— Я тобі і перстїнь принїс, що купив на Петра в місті! — сказав він і витягнув його ізза ременя. Відтак засунув його їй на палець.

— Тримай ся мене, Анно, як я піду! — промовив поважно. — А я тобі також слова не зломлю! Скоро поверну, зробимо весїля!

— Ти не повернеш скоро, Михайле! — сказала і вітхнула.

— Чого вітхаєш? Не вітхай! Не смуги мені ще більше серця, я й так з жалю землі не виджу. Дома не виджу нічого, крім сліз. Мама заєдно плаче, а тато вітхає мовчки. Я все собі гадав, що воно не прийде до того.

— Я се знала, Михайле! Я чула, як пан і пані говорили, що нічого не поможе, що ти будеш мусіти свій час відслужити. Пан був би поратував, як би було можна. Вони люблять тебе. Тебе, твого тата і твою маму. Я лиш перед своєю мамою бою ся і перед братом. Вони все грозять мені сусідом...

Вона урвала і притулила як перше голову до його грудий. Він мовчав хвилину, погладжуючи на ново її голову ніжно, а відтак сказав:

— Терпи, а не йди за него! Бог нам допоможе! На Рівдяні сьвята дістану може відпустку і приїду. У мене є надія, що все буде добре. Дотримай лиш мені слова, а як я верну з війська живий, тоді не буду бояти ся твоєї мами, ні твого брата.

— А твої родичі, Михайле? — спитала вона і піднявши голову поглянула йому вигрибущо і боязко в очи.

Він здвигнув плечима і усміхнув ся примушено. Знав, що вони не будуть за тим, особливо-ж його мати. Вона для него бажала би самої королівної, але він мав те пересьвідченє в серці, що здобуде її для себе. А батько його знов дуже любив його, і коли батько пристане на те, мати мусить пристати.

— Ти тим не жури ся! Оставай лиш на дальше у пані і будь мені вірна та моли ся за мене, коли буду там. Як там не вмиру, буде все добре.

Вона почала тихо плакати.

Він запримітив се.

— Тепер уже плачеш! Я-ж іще не пішов і ще не вмер! Пожди ще в плачем! — потішав її, а тим часом огорнуло й його якесь почутє смутку. — Поцілуй мене радше ще раз!

Він обняв її пестливо рукою і підняв її голову.

Тут вона схаменула ся.

— Я мушу вже йти! — сказала полохливо пригладжуючи собі волосє. — Я забарила ся! Боже мій! Що там скажуть? А я цілком забула ся! Скажу, що в Онуфрія забарила ся. А там у Докії вже спустили із ланца великого пса, а мені прийдесть ся минати її хату.

Вона підняла одною рукою з землі кошик із грибами, а другою обняла ще раз його шию.

— Будь здоров, Михайле; добраніч і приходи! Прийди з чим небудь до пана, щоби я тебе ще бачила. Я буду за тебе молити ся і слова не зломлю. Вже най буде, як буде!

— Може чей не застрілять мене! — жартував він вимушено. — А коли мене і поцілить яка куля, то може не загину відразу. Я міцний і не дурно кажуть, що я як той медвідь. Сава виновляється все тим, коли не хоче мішки з насінням виносити на під. У тебе плечі як в медведя — каже він — неси ти!

Вона ступила вперед і подала ся вперед.

— Я вже йду, Михайле, вже пізно!

— Я тебе підведу!

— Ми не маємо тут обоє місця, бачиш? Стежка така вузька, а що мені з того, як ти будеш іти за мною?

— То я піду вперед тебе! — відповів він весело.

— Так я не буду видіти твого лица. Все одно, чи вперед, чи назад, я хочу видіти твоє лице.

— То я буду йти побіч тебе.

— То хіба жадне з нас не буде йти серединою стежки. Грудкою зле йти!

— Ще й ослабнеш з того! — сказав він зі здержуваним усміхом і вона усміхнулася ся.

— Потолочимо колосє! — сказала вже цілком лагідно і щасливо, погладжуючи пестливо рукою тяжке, золотисте колосє, між яким тепер темнів високий блават. — А сеж гріх, воно таке гарне!

— Так іди ти вперед мене! — промовив він. — Нехай тебе добре затамлю! Коли піду вже геть звідси, буду між чужими і сам чужий, як буду на варті стояти, буду тебе згадувати. Ідемо обоє нашим полем — буду гадати -- ти все навперед мене, вузьенькою стежечкою, а я за тобою. Відтак ти обернеш ся і усміхнеш ся до мене, а я поцілую себе...

В тій хвилі вона подалась в ході з жахом о один ступінь назад. Заяць біг житом і перебіг блискавкою стежку близько її ніг. Вона ровсміялася ся.

— Бодай же тебе! як же я злякала ся!

— Бо ти дівчина! — відповів він із легким глузом у голосі. — Я ловлю їх як мухи! Десь у гущавині жита обізвала ся знов перепелиця.

Вона станула мимоволі і заслухала ся.

— Перепелиця підпільтькає — сказала майже побожно --- а сверщики галасують мов наймити.

— Бо ніч ясна; вони люблять місячні ночі. Галасом своїм заповнюють тишину, мов цїтками! — відповів півголосом.

Обоє звернули ся назад до місяця і дивили ся хвилину в освітлену, виразну і лагідну далечінь і назад на ту стежку, якою йшли.

Перед ними простирали ся лани, пишні і багаті, місцями знижуючи ся, а місцями здіймаючи ся в лагідні згіря. Вони мов збивали ся коло лісових оаз, що темним тлом стояли позад ланів.

— Усе спить! — сказала вона шепотом, неначе бояла ся голоснійшим гомоном збудити що небудь у природі. І справді. Здавалось, що все в округи спало. Високе, буйне збіжє, білі, сріблїсті ниви гречки, а далі струнка, понура кукурудза. Легка імла, що тут і там знімала ся прозорими серпанками над поодинокими місцями піль, здавало ся, оберігала дрімучу рослину в тихім сні.

Малий лісок, там ген за ланом, з якого винесла гриби, лежав закутаний у темні, а над усім здіймалось ясне, величаво-високе небо з своїм блискотом зірок і мягким, срібним сьвітлом місяця, що безгомінно пронизало темінь літньої ночі і творило з неї пречудовий, тихий, своєрідний сьвіт.

Обоє мовчали.

Вони все ще стояли звернені назад проти місяця і проти тої сторони, з якої вона вертала.

Вона дивила ся довгу хвилю в далечінь, неначе забула про себе, так витріщила ся туди. Нараз заблис переполох, її очи розплющили ся широкє.

— Михайле! — обізвала ся раптом і боязко. — Диви ся, видиш?

— Що таке? — спитав.

— Іди очима назад тою стежкою, якою я прийшла...

— Ну, і щож?

— Диви ся, видиш ти тепер ваш бурдей, як він он там у низу лежить, обведений округи густою деревиною, так як стара бабка скулена на землі? Видиш його? А дерева, що густо вирости за ним, як лісок, видиш ти? Воно так ясно, все видко докладно

цілком докладно. Диви ся на малу стайню коло бурдея, на плоті висить довге пасмо білого полотна.

— Я виджу. Мама білили і забули заховати полотно. Та що таке?

— А тепер диви ся! Кусень від бурдея на право відділений багнистою левадою, де все застрягають коні возом, як вивозять скошений той рогів; тепер гуляє там шматами легка імла, на крок звідти лежить панський лісок. Він тепер дримає, видиш?

— Чому-б не видів? — спитав не то счудувано на її дивні допити. — Я його що дня бачу, я маю його що дня перед очима. Лісок веселий, мов хлопець.

— Так, веселий як хлопець! — повторила майже механічно. — Але тепер, Михайле, диви ся! Видиш ти „сусідній“ ліс, що чепить позаду багнистої левади межі бурдеєм і веселим хлопчиском? Темний і страшний, видиш ти?

— Він віддалений добрий кусень від вашого бурдея; ти се знаєш, Михайле, се „сусідній“ ліс! — додала чудно зворушена, майже нетерпливо і в її голосі пробив ся неказаний біль і мов слізма затремтіло.

— Перед тим лісом, хоч він невеликий, бою ся я все страшенно. В днину і вечером, Михайле. Не можу туди переходити, щоб не прискорити кроків. Мене тягне туди і жене звідти. Мені на плач збираєть ся, коли побачу ся там сама... Я страшенно бою ся... дерева такі темні... воно так страшно... я не знаю... я не знаю...

Вона говорила перехиливши ся легко вперед. Широко отворені, майже витріщені очі від того ліса не зводячи, неначе мала візію, держалась одною рукою його і здавало ся, була всіма зміслами там у далечні коло згаданого ліса.

— Все... воно мені... так... коли... я там... — говорила розірвано і боязко. — Коли дивлюсь... туди. А... нині... де воно так ясно... диви ся... як... ясно... на причуд... ясно... Звідти іде щось!! — скричала нараз несамовито в дикім переляку. — На тебе і на мене!... Кинула ся до него судорожно і мов ослонюючи його обхопилась його бурливо руками і притиснула ся лицем до него. Слід за тим попала в конвульсійний плач, що його приводить зі собою лиш несподіваний, несамовитий перестрах.

Майже в тій самій хвилі обвів і він її руками. Його проняло холодом, волося стануло йому дубом. Тримав її міцно притиснувши до себе і витріщив ся острим поглядом в указаний на-

прям. Він не бояв ся і не бачив нічого. Його бурдей, до якого мав небавом вертати ся, лежав спокоем повитий і справді мов скулена старенька в намітці, ослонений в заду густою деревиною, а там далі на право за багнистою левадою на тлі, де здіймали ся легкі, проворі імли і неначе на границі другого села лежав сам для себе „сусідський ліс“. Чужий, невеликий і лиш рідко побережниками звідуваний. Неначе добро без властителя, де кождий міг ограбувати дерева і доволі часто ограбував, так лежав він.

Він знав його аж надто добре. Зрубував там у нім часом сухе гилле, кілле до плота і переводив не одну ніч в його глибині. Але тепер не бачив нічого. Йому і не впало там нічого в очи. Ні в днину, ні в ночи, і вона мала певно лиш пустий привид.

— Ти дівчина — успокоював її рівним голосом, але наглий переполох, який перейшов від неї на него, дзвенів ще і в його голосі — і тому боїш ся! Перехрести ся! Бог з нами, і я проведу тебе аж до дому. Там нема нічого і тобі лиш щось привиділо ся. То була мряка.

— Се не була мряка! Воно летіло крізь мряку! — говорила розірвано і хлипаючи, піднімаючи на хвилю голову і дивлячись йому переконуючо і zarazом із докором в обличчє. — Воно летіло... на мене... і на... тебе!

Нараз урвала. Завернула звільна, неначе невидимою, зростаючою міццю силувана, голову знов просто в спнявий, осьвітлений напрям, і де на полях, що знижували ся, темніли ся тепер оазисів... Дивилась туди хвилю вигребущими, заляканими очима, з болізно зморщеними бровами, не звертаючи ні погляду, ні голови ані на хвилиночку від того місця. Нараз обхопила пальцями його рамя міцнійше. Почала мов у болю стогнати, а відтак легко зойкати: „Вже знов... вже знов...“ а відтак скричала як перше з несамопитим перестрахом: „Знов летить!“

Він пірвав її із собою.

Вона плакала голосно, а він смертельно перелякав ся.

— Ходи! — кликнув хрестячи ся та дзвонячи зубами. — Тут нечисте місце! Ходи! — І піднявши із землі гриби, що вона в перестрахи опустила, обвів її рукою і потягнув дальше.

Ішли притулившись тісно одно до одного між високим збіжем.

Вона утирала очи рукавом, обглядаючись раз-по-раз боязко поза себе, перемагаючи все на ново напливаючий плач і йшла послушно за ним, коли місцями мусів сам ступати вузькою стежкою.

— Не вертай сею дорогою! — просила благаючим голосом і притискаючи його руку до себе. — Я бою ся!

— Мені не станеть ся нічого, голубко! — відповів рівним, поважним тоном. — Мені не страшно! Я не бою ся!

— Тут щось нечисте... на тебе і на мене, Михайле... — промовила в розірваних реченнях, тулячись тісніше до него. — Я се виділа тепер!

— Що ти таке виділа?

— Щось страшного, не знаю напевно що! Щось престрашного... закровавлені, огнянні шмати... з двома розжареними, несамовитими очима, що зближались до нас у шаленій скорості. І так скоро, як воно летіло до нас враз із лісом, так само скоро зникло. Боже, що се могло бути?!

Його провяла дрож і він перехрестив ся. Був забобонний, як батько і мати, як взагалі більша часть люду його села.

— Місячні ночі все таке з собою приводять! — сказав опісля в поучнім тоні, щоб вона успокоїла ся. — Але воно не може хрещеному чоловікови заповідати лиха! Ади, там недалеко панського дому, де виїзжаєть ся вже з толоки на дорогу коло малого яру, яким можна найборше дістати ся до нашої хати з толоки. Там також нечисте місце! Завжди, як місяць вповні, показуєть ся там великий, чорний пес. Той пес гуляє на одному місці і не пропустить жадного чоловіка дальше, доки не схоче. Ні за що в світі не пропустить!

— Ти видів його? — спитала боязко.

— Ні! Я ні, але старий Петро казав, що бачив його раз! Він вертав — оповідав одного разу — пізно з села до дому! Ніч була ясна і місячна, як нині. Він ішов сам. Чим ближше доходив до того місця, тим більше ослабав у колінах. І нараз станув перед ним величезний пес із огняними очима і витріщив ся на него. Він і собі вицулив очі на него. А коли відтак здіймив руку, щоби перехрестити ся, пес зник, а він, знаєш, він лежить, як сніп на землі!... Вже пізно, по опівночі прийшов до себе, здіймив ся з землі і поволік ся до дому. Казав, що ще три дні потім чув слабість у колінах зі страху.

— Воно вже так буває! — докінчив кріпшим голосом — і в таких хвилях треба все лиш про хрест памятати, треба зараз перехрестити са. Відтак не видить ся вже ніколи нічого.

— А я забула про хрест, Михайле! — сказала вже відважно і спокійніше і усміхнула ся мов дитя з вохкими ще від сліз

очима, неначе відкриваючи щось нового — і тому виділа я те ще раз. Але тепер буду вже все пам'ятати про хрест — і сказавши се перехрестила ся побожно, склонивши ся глибоко до землі. Відтак обізвала ся відітхнувши: — Тепер я вже не бою ся! А нині так ясно, що можна-б цїтки збирати! Але ще нема півночи! А я таки страшно перепудила ся! — завернула вона на попередній предмет. — І що се могло таке бути, що я бачила? Що се могло таке бути? І ніби знаю, що воно було, а прецінь не знаю!

— Не згадуї! — обізвав ся він щиро. — Нехай воно від нас щезає!

— Нехай щезає! — повторила поважно, а по хвилі додала: -- Зі всего я лиш припізнала ся! Панї наказувала не бавити ся до пізна, а я як раз забавила ся! Ходімо швидше, Михайле! Дома будуть мене ще потребувати!

І прискорили мовчки кроки. Ішли все ще вузенькою стежкою полем, та лиш уже тепер високою кукурудзою. Шовкове листє її неначе шепотом відзивало ся до них, коли одно або друге переходячи повз струнких рослин десь-не-десь дїткнули ся, або і відпирали її зі стежки руками. По недовгїм часї спинили ся недалеко білої хати Докїї, а zarazом коло дороги, що вела до панського дому. Тут обняв він її.

— Поцілуй мене тут ще раз, зазулько! — просив ніжно. — Далі не піду з тобою, бо люди будуть видіти! Не треба тепер!

— Не треба, не треба! — відповіла живо обнимаючи його тїсно за шию.

— Бог видить! — закинув півголосом і поцілував чисті її уста.

— Лиш Бог один видить! — відповіла з цілої душі, відтак розстали ся. Вона пішла, а він остав ся ще хвильку на місці та глядїв за нею, як ішла полевою дорогою, а відтак як минала білу хату Докїї, пустившись толокою до недалекого панського дому. Неначе темна, струнка смерічка, так ішла, прямо, легко колихаючи ся, доки не зникла йому з очий. Він чув себе вповні щасливим. Вона його любила і хотїла на него ждати і... буде його жінкою. Відтак перехрестив ся і пішов назад стежкою, що вела в ясно-освітчений напрям. Його бурдей лежав тихо дрїмаючи, закутаний у синяво-срібlistу мряку і вижидав його з отвертими дверми і двома дрібними, проти місяця зверненими, тепер ясно-блискучими віконцями...

(Далі буде).

На Миланки.

Комедия в одній дії Л. Яновської.

П Е Р Е Д М О В А.

На Україні є звичай сьвяткувати вечір перед новим роком народнім машкарадом та лицедією. З гурту парубків вибірають найжвавйшого, гострого на слово парубка, одягають його в кожух, перевернений вовною на верх, надівають машкару з клаптя старої кожушини, роблять на спині горб, дають незвичайно велику люльку і ціпок. Цей хлопець — „старий рік“. Другий парубок одягаєть ся „москалем“ (салдатом) — це „новий рік“. Третій — наймолодший — убіраєть ся дівчиною. Це — Миланка, жінка старого року і молода нового. Іноді убіраєть ся ще й четвертий парубок в кобзаря. Так замасковані хлопці з гуртом челяді і музикою ідуть по селу щедрувати й лицедіяти. Зміст лицедії такий: „Старий рік“ не хоче уступати „новому рокови“ свої жінки (Миланки). Але Миланка більше прихильна до нового року — москаля, який нарешті й застаєть ся з нею у парі. Коли старий рік був дорідним, взагалі гарним, то челядь захищає Миланку від москаля і пособляє лїдови. Коли-ж „старий рік“ дав ся людям недорodom або хворобою, то всі спочувають москалеви. Ця лицедія буває инколи, коли дієві особи жваві, дуже цікава. Звичай цей, на превеликий жаль, починає зникати, але у Полтавщині він існує.

ДІЄВІ ОСОБИ :

Максим — заможній козак 70 років.

Маруся — дочка його.

Іван — парубок, що був колись поводитирем.

Санька — дівка.

Гаврило — наймит Максимів.

Миланка. (Миланка, дід-машкара, дід-кобзарь, москаль, (салдат) у вояцькій одязі, челядь, музика).

Дієть ся під Лубнями, на Войнисі (Солониці, тобто тому урочищі, де били ся Поляки з Наливайком) у хаті Максима.

Маруся (*сама, підмітає хату*). Ох, Господи, Господи! У будень за клопатами та хозяйствечком іноді і забуду ся про неньку, а як прийде яке сьвято, то й згадаю їх зразу. І матусенько, і ріднесенька! За віщо ти на нас розгнівала ся, на віщо покинула мене сиротину, батька сивенького?... Людям сьвято, людям радість, а мене туга обгортає... серце щемить!... Прихилила-б свою голівоньку до твого плеча, спитала-б у тебе порадоньки, як на сьвітї менї жити, що менї робити, як волю батенька уволити, зі свого серденька дівочького те коханнjacko вирвати, та нема тебе... нема і не буде!... (*Співає :*)

Та пливи, пливи, селезеньку,
Тихо по воді;
Та прибудь, прибудь, моя матінко,
Тепера к менї.
Ох і рада-б я прибувати,
Дитино, к тобі,
Насипали сирої землі
На груди мої.

Санька (*подруга Марусина, входить*). Марусенько і сестричко моя! Чи воно таки до речі у такий вечір під отаке сьвято та тужити?

Маруся. А як менї сумно...

Санька. Вигадала не знать що. Сумно! (*Лузає насіння*). Вдарь лихом об землю, то й сум розійдеться ся, як туман од сонця...
Ось покинь бо віник, годї чепурити...

Маруся. Старі люде кажуть, що не можна проти нового року залишувати і сьмітити в хаті, бо цілісенький рік те сьміття та курево не переводити-меть ся.

Санька. Зразу видно, що Максимова дочка: все замічає та примічає... А я, їй же Богу, не схотіла і попелу виносити, склала під припічок, хай мати завтра винесуть...

Маруся (*зітхаючи*). Як би були живі мої мати, я-б їх до того попелу і не допустила...

Санька. Та годі бо їх згадувати. Хай мертвим земля пером, а живим весілля!... Голубонько моя! Коли-б ти знала, яка на нашому кутку сьогодні Миланка буде! Ще ні разочки такої не було! Я дала Маркові — він за Миланку буде — свою сорочку, оту, знаєш, виноградом шиту. Горпина дала свою корсетку та стрічку, Лепестина — юпку та платок. Убрали так тобі Миланку, що дівчата з того кутка приходили навмисне подивити ся. Ото тільки й досадно, що спідничина поганенька. Може у тебе є яка зайва?

Маруся. Голубонько моя! У мене і в заводі немає спідниць. Батькові і не натякуй про спідницю, сказано, не люблять...

Санька. І... і... бідна голівонько! Не вже ти і сьвяткувати-меш у плахті?

Маруся. Мені байдуже. Я звикла до запасок та до плахти. Я-б, здасть ся, і заплутала ся у спідниці.

Санька. І таке вигідає: „заплутала ся“. І чого там „заплутала ся“? Подивись лише, яку я собі спідницю утнула — номодню: тричі бархатом облямована... (*Повертаєть ся показуючи спідницю*).

Маруся. Як у городянок.

Санька. Така сама спідниця у шинкаревої дочки. Я тільки трішечки каротчу попустила, бо бісові хлопці глузують із довгих спідниць, а найпаче твій Іван... Що він мені увірив ся, що він мені упік ся, так і сказати не можу. Торік пошила була собі спідницю з пальмастровами, він, анахтемський, як нацькував собак, так і обнесли всі пальмастри.

Маруся (*сьмієть ся оправляючи на собі стрічку*).

Санька. Скинь хоч на сьогодні свою стрічку. Винеси свій зелений платок — ось побачиш, як я тебе ловко вивяжу.

Маруся. Хай Бог милує! Батько ненавидить, коли дівчата покривають платком голови.

Санька (з досадою). Все батько та батько. І яке їм діло до дівоцького убрання? Їм аби все по стародавньому, а про те й байдуже, що з тебе сьміють ся.

Маруся. Хай сьміють ся. А я проти волі батьківської не піду. Тай сама я звикла до того стародавнього убрання.

Санька. Та ти мені хоч божи ся, то не пойму тобі віри. Як його звикнути до запасок та до плахти? Це все батько, а може й Іван, бо тому теж діло навіть до пісень. Навчила ся я, серденько, однієї пісні — ну, такої хорошої, ну, такої жалісливої... Отже-ж через того бісового Івана і співати її на вулиці не можу: як зведу на голос, так він зразу і завне собакою... їй же Богу!

Маруся. Яка-ж то пісня?

Санька. Така, сестричко, така пісня, що й у ночі увижаєть ся.

Маруся. О??

Санька. Хай я з цього місця не зійду, що жаліслива, що хороша...

Маруся. Заспівай бо!

Санька. Ніколи, голубонько, і так мене доси лають, що забарила ся. Прощай!

Маруся. Тривай, сестрице, покажи бо пісню, хоч на голос зведи!

Санька. Ну, слухай мерщій! (Співає:)

Сидів Ваня на дивані,
 Стакан рому наливав;
 Не наливши пів стакана,
 Сам за Катинької послав.
 Ти не здихай, душа Ваня,
 Ти не жалькуй обо мні;
 Кода тібе дружка жалько,
 Забувайсь його скорей!
 Тода дружечка забудусь
 Кода скроють ся глаза,
 Серце кровю оболъеть ся,
 Грудь завяне, як трава.
 Ой напишу-ж я записку
 Свойой правою рукою:
 Нехай милой прочитає
 Свойой горкою слъзой.
 Тай викопай мні могилу
 В Александровском саду,
 В Александровском саду
 Край дорожки сталцавой.

Маруся (*замислюється*). Не второпаю, серденько, нічого, наче не по наському.

Санька (*з серцем*). Як то не второпаєш? Як то не по панському? Ну, я тобі ще раз прокажу! (*Деклямує з чутем*). Ну, а тепер розібрала?

Маруся. Коли-б ще раз заспівала.

Санька. Тай досадна-ж бо ти яка. Ну, слухай! (*Починає*).

Ти не жалькуй обо мене
Кода тобі дружка жалько...

(*Входить Максим*).

Максим. А бодай би тобі заціпило в твоїм дружком! Оце прямо защедрувала!

Санька. Хиба не гарно?

Максим. Гм... як то не гарно? Гарно, дуже гарно, але всеж не так гарно, як співав у нас торік москаль отієї пісні: „Чи ти, милий, пилом припав?“

Санька (*з жалем*). Я не чула!

Максим. Справді не чула? Гаврило! Гаврило! а йди лише сюди на хвилину!

Гаврило (*входить*). Чого?

Максим. Заспівай, братику, будь ласка, тієї пісні, що торік москаль співав!

Гаврило. І вигадують ка-зна-що. Наче на глуз покликали.

Максим. Ось уволь бо, будь ласка, мою волю! Я тобі пособлю і волам позакладати. Чи я-б схотів, брате, з тебе сьміяти ся, та ще в такий час?

Гаврило (*чухається*). Та про мене... (*Співає* :)

Чи ти, мілой, пилью припал
Аль метьолкою?
Што не ходиш ти ко мене
Эфтой улицею.
Што ти, мілой, не поглушалса,
Как я тебе гаворіла,
Пайдьом, мілой, повенчаємса,
Что-б матка не знала...

Санька. Ха-ха-ха!

Максим. Хиба не гарно?

Санько. Де-б там не гарно? І кишки можно порвать од сьміху!

Максим. Отак само сьміяв ся-б з тебе москаль, коли-б він тебе сьгодні послухав. І де ти дістала його, того „дружка“?

Чи може своїх не постачило? Ох! гляди, Санько, в-друге такої новини не занось у мою оселю! А ти, Марусе, не слухай дурниці! Ходім, Гаврило! (*Йдуть геть*).

Санька (*сердито, у слід Максимови*). Так, так! Вас як послухати, так без благословенія і ступити не можна. І як вони мені увірили ся, оті старі люде!!! Я хотіла тобі ще польки показати, та тепер не хочу...

Маруся. Польки? Голубонько, покажи хоч, яка вона?

Санька. Що гарна, так і сказати не можна... Коли-б ще до неї музика! Подерж дверей, щоб бува батько не увійшли, то я тобі хоч на язик покажу.

Маруся (*йде до дверей, держить двері*). Показуй швидче!

Санько (*співає та танцює польки в один бік*):

Біле лице, чорний вус,
Я з тобою покручусь.
Біле лице, чорний вус,
Я з тобою покручусь.
Хоч крути ся, а хоч ні,
А ти будеш при мені.
Біле лице, чорний вус,
Я з тобою покручусь...

Маруся (*одходячи од дверей*). Та оттак і крутити ся на одному місці?

Санька. Ні, ще навпаки. Тільки навпаки я гаразд ще не навчила ся. (*Танцює навпаки*:)

Ой подайте чашку чаю,
Я по міленьком скучаю.
Ой подайте нож та вілку —
Я заріжу свою мілку.

Максим (*уходить*). Кручена! Листопадна! Що ти і прирозуміла? Що ти і надумала? У таке сьвято вона заходила ся польки стрібати!

Санька (*засоромлена. Сердито до Марусі*). Оце ще гава! Не було тями і дверей подержати! (*Вибігає, грюкає з серцем дверима*).

Максим. Що тобі була за неволя на оту кручену дивитись? Прийшла, нагидила, насьмітила... Чи вже таки вона тобі подруга?

Маруся (*замітає лушпиння, що налузала Санька*). Та вона тільки на часину забігла...

Максим. Отакої польки утнула! Прямо хоч до панів на баль!!! Де тут налігач? Треба бичка привязати, а то так і мотається поміж скотом. (*Маруся подає налігач; Максим бере налігач і йде до дверей*). Тьфу!... Польки...

Маруся. А й справді чудна та Санька з своєю полькою... Не дала мені гаразд і прибрати. (*Стирає з лав та вікон*).

Іван (*швидко входить у хату і оглядаєть ся*). Вийди хутенько до клуні, я маю тобі щось сказати.

Маруся. Іван! Боже мій! Як ти й пройшов, що батько тебе не запримітили? Іди-ж геть мерщій, а я вийду зразу. Йди, йди швидче, бо батько сьогодні, сказано, сердиті.

Іван. Дай же я тебе хоч поцілую! (*Цілує*).

Маруся. Годі, годі! Йди мерщій, я вийду зразу. (*Іде в другу кімнату. Іван простягаєть ся йти до надвірних дверей. Назустріч йому Максим*).

Іван (*стурбовано*). Здорово, діду!

Максим. Здорово, здорово! А чого це ти прийшов до нас? Не я хіба тобі казав, що не хочу бачити тебе більше у своїй господі?

Іван. Та я на хвилинку... запитати вас, чи звелите Миланці приходити?

Максим. Не варто, хлопче, не варто під таке сьвято та гріх на душу брати. На віщо брехати? Селяне добре знають, що я завжди радий і колядці й щедрівці. Ти приходив навмисно до Марусі, а я тобі ще з весни заборонив ходити до неї, бо не про тебе вона, хлопче. Доси я звертав ся до тебе, як до путящого парубка, а тепер, коли ти не уволити моєї волі, не послухаєш могого слова, то я й ціпок про тебе знайду.

Іван. На віщо той ціпок? Я й так не прийду більше до вас ніколи. Господь з вами! Коли-б ви прилюдно не казали та не хвастили, що не шукаєте задля Марусі багатого зятя, то я не насьмів би й залицяти ся до неї. А тепер я бачу, що ви не кращі за інших, що ті слова ваші нанесені вітром, що вони не варті й спогаду... Прощайте! (*Іде геть*).

Максим. Як то, мої слова та не варті спомину? Хіба моє козацьке слово було коли зрадливе? Ох, ні, Іване! Помиляєш ся ти, хлопче! Не казав я ніколи нічого на вітер і не казати-му. Хвалив ся я, що не шукати-му багатого зятя, тай не зміню на сьому слові. Але-ж не казав я, Іване, що віддам

свою дочку, свою одиночку за якогось сироту-приблуду, що його селяне випхали на прошений хліб.

Маруся (*входить*). Уже, здаєть, ся незабаром Миланка прийде.

Максим. А прийде. Готуй, доню, побільш усячини задля дорогої гості — Миланки.

Маруся. У мене все на поготові. (*Іде і виносить вареники, пироги, сметану, запіканку*). А ви таки таточку навсправжки Миланку любите! Завжди наче аж звеселієте!

Максим. Не тільки Миланку, але я всі звичаї стародавні, родимі поважаю. Не багацько в життю нашого брата-мужика веселих хвилин, за те вони дорогі нашому серцю, бо так само сьвяткували їх наші діди, прадіди.

Маруся. Отже не всі селяне пускають Миланку до себе.

Максим. Як то можно не пустити Миланки? Хиба її вигдавав один чоловік? Хиба вона не склала ся у ті давні часи, коли ми розуміли ся, як діти однієї неньки, коли ми спочували один одному, як рідні брати? Коли у нас була не тільки одна віра, але й одні надії, одні бажання, одно спільне життя.

Маруся. Я й сама дивую ся, як таки наприклад Семенові та не пустити Миланки? „Долівку, каже, поруйнують, снігу нанесуть, хату вихолодять, горілку всю вищють...“

Максим. Ач, вражий син! На свого янгола цебер вина купив, з за ради такого великого сьвята пляшки горілки шкодує. Господи Боже наш! Що єднати-ме нас безталанних Українців, коли ще й звичаї зневажати-мем? Відчахнули ся ми від мови, від одяги своєї, забули бажання, надії славних дідів, не знаємо чого бажати, чого сподівати ся, востали ся тільки відгуки спільного життя, ці звичаї, і тобто й від них відсахнути ся??? (*Замислюєть ся. Трохи згодом*). Хтож її витати-ме, ту нещасливу Миланку, коли вже й у Семена не постачає снаги? Може й Костенки не пустять Миланки?

Маруся. Е, ні! Тітка Горпина повнісінькі ночви пирогів напекли, макітру вареників наварили.

Максим. Оце-ж здаєть ся тільки й стародавніх людей на селі, що Костенки. А про те не виховали й вони гаразд свого сина Павла. (*Замислюєть ся*). Годі тобі вже прибірати. Йди сюди, сядь біля мене та порадьмо ся де об чім. (*Маруся сідає*). Чи ти знаєш, що Костенки намагають ся тебе сватати? Я тобі нічого про це доси не казав, бо не такого

зятя бажаю знайти собі. Про те, коли він тобі до вподоби, то я не перечити-му: однаково мабуть не приляже моє серце ні до одного парубка. Понсували ся вони всі, понівечили ся, від свого відчахнули ся, до чужого не пристали, — коливають ся наче та билина з порушеним корінням. Не подобаєть мені і син Костенків, хоч він може трохи й кращий за иньших. Про те ще раз кажу тобі: коли він тобі на око спав — я здатен тебе віддати за його.

Маруся. Ні, тату, не піду я за нього!

Максим. Ото й добре. Не поспішай ся, не завяжуй собі сьвіта за аби-ким. Ще того щастя запобіжиш. (*Маруся хоче вставати*). Тривай трохи, я хочу запитати тебе про того парубка. Як його прозивають... Про Івана. Ось бач, ти вже й почервоніла! Так воно таки ви справді женихаете ся, Марусе? Ти мовчиш? Слухай же мого батьківського слова. Силувати зауж я тебе не стапу ні за кого, але не віддам і за Івана. Що воно таке? Звідкіль Господь приніс його на наше село? Коли з доброго коріння, як наприклад Костенки, та вдаєть ся погане насіння, то чи можно-ж сподіватись, щоб якийсь поводаторь-приблуда та став для мене підхожим зятем? Чи він зрозуміє мене старого, чи схоче поважати те, що для мене милійше над усе? Чи я певен буду, що унуки мої не стрибати-муть отієї польки, не скидати-муть ся на тих перевертнів-городянок? Не гнівай ся, Марусе, на мене, не враждуй на старого батька, я заборонив Іванови навертати ся до нашої хати. Не плач тільки, не плач! Я-ж тобі, дитино моя, не ворог! Що дня благаю я Господа послать тобі щастя та долю! (*Собаки гавкають*).

Маруся (*утирає сльози, встає*). Миланка йде! (*Біжить на зустріч Миланці*).

Під вікном. Благословіть щедрувати!

Максим. Просимо до господи! (*Входить Миланка, дід-машкара, москаль, кобзарь, челядь і музики. Челядь щедрує:*)

У пана Данила та на його дворі
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоровля!
Там виросло древо тонке та високе,
А під тим же древом та наш пан Данило
Коника сідлає, з коцем розмовляє.

Вже наш пан Данило перед військом грає.
 Як угледів його та той царь турецький:
 Ой чий то синочок сивим конем грає?
 Ой, як би я знав, я-б дочку віддав,
 Половину царства та ще государства.

Челядь. Пане господарю! З сьвятим вечером поздоровляємо!

Максим. Спасибі, спасибі вам, що не минули моєї хати тай за щедрівку дякую — стародавня вона дуже. Оттакі то колись були сини-соколи, що навіть царь турецький хвалив, а тепер більша частина парубків чи й на коні всидить, чи й пістолета коли бачила!

Челядь. Ого! Давайте тільки коня баского та шаблю гостру!

Максим. Дай Боже, дай Боже, щоб у вас козацька кров грала!
 (До Марусі) А піднеси лише, Марусе, по чарці хлопцям!
 Воно мабуть і дівчата не відказні по чарці вареної випить.

Челядь (показуючи на дівчат). Вони не померзли, їм була робота: ввесь час ляпотіли язиками.

Дівчата. Не слухай їх, Марусе, та починай з нас частувати.

Дід-машкара (комічно і строго вдаряючи цїлком). Цитьте, котячі недоїдки! Хиба не з мене починати?

Максим. Правда, правда! (Кланяєть ся). Вибач, діду, молоді вони та необачні, про найстарішого забули. Неси, доне, сюди горілку, я сам діда почастую. (Паливає, частує). Сідай, брате, біля мене! (Машкара сїдає, набиває люльку і закурює). Чи ми з тобою часом не одногодки?

Машкара. Навряд! Я вже давно народив ся, ще на ту Миланку; сьогодні мені вже рік минув. А тобі скільки?

Максим. Мені вже на восьмий десяток повернуло.

Машкара. Брешеш!

Максим. Спитай ся у людей.

Машкара. А жінка-ж твоя де?

Максим. Вже більше двох років, як померла.

Машкара. Тим-то ти так довго і живеш!

Максим. Хиба тобі твоя жінка заважає?

Машкара. Ненажерлива бісова молодниця: і хліба і одяги і книжок бажає, а це вже (пошепки) і на москаля стала задивлятись; од мене одвертаєть ся.

Максим. То й віддай її без клопоту москалеви.

Машкара (схопившись). Щоб я віддав свою Миланочку? (До

Миланки) Миласю, голубонько, серденько, ягідко! (*Лізе цілуватись. Миланка відпихає його геть*).

Москаль (*до машкари*). Проч, пашов!

Машкара (*до москаля*). А-ну, наблизь ся, приступи до мові кралі! (*Заміряєть ся ціпком. Музика починає грати. Миланка та москаль танцюють. Дід хоче теж танцювати і лізе до Миланки*).

Дід-машкара. Миласю, горличко, серденько, ягідко! Потривай, не танцюй з тим бісовим москалем! Подиви ся на мене, як я танцюю! (*Топчеть ся на місці. Москаль бере діда, відносить його і кладе в куток. Дід пручаючись*) Миласю, моя Миланочко! (*Всі регочуть ся*).

Максим. Отака тобі, діду, пошана на старість! Лежи тепер мовчки та радій, що зостало ся ще яку годину пожити! Ось-ось настане „Новий рік“, то принесе нам коли не нове щастя, то хоч нові надії. Уклонімо ся, діти, Новому року, то він може зоглянеть ся на нас! (*Всі уклоняють ся москалеви*).

Москаль. Рад старать ся!!

Машкара. Бреше він, бісів син. Він тільки хваста. А чи я ледачив, чи я не дбав? Цеж я Миланці сережечки купив, цеж я їй підківки підбив.

Максим. Сережечки та підківки! А якого хліба зародив? Знищив недородом людей, товар перевів. Ні, не слухайте, хлопці, брехонь старого. Ну-те, москаль та Миланка, вдарте такого тропака, щоб з діда аж порохня посипала ся! (*Музика грає. Москаль з Миланкою танцюють. Дід хоче теж пристати туди і лізе рачки. Його хлопці відносять знов у куток*). Молодець Миланка! Я не знав, що Марко такий вдалий до танків! Тай москаль нівроку! Обнеси, Марусе, ще по чарці! Їжте, будь ласка, вареники! (*Челядь не, закусує вареники*). Ви мабуть уже нікуди шедрувати не підете, а на складчину однак поспієте! Роздягайте ся та погуляйте ще трохи у мене, заспівайте пісень яких, бо я, хоч і соромно признати ся, дуже слабую на ту хворобу, від якої тільки й ліків, що добра пісня та спогади...

Челядь. Добре, заспіваємо, тільки звеліть, якої...

Максим. Чи не трапляло ся часом вам чути оцієї пісні? (*Співає по старечки* :)

„Ой ішли наші славні Запорожці
Та понад Бугом...“ (*Обриваєть ся голос*). Ні,
вже не утну, співайте краще самі, як що знаєте!

Челядь (*спів.*) Ой ішли наші славні Запорожці
Та понад Бугом рікою,
Ой, широкою та глибокою,
Гей! понад лиманами.
Ой, вже-ж то наші славні Запорожці
Тай невеселі стали!
Ой, облягли їх, облягли Москалі
Та всіма сторонами!
Ой летіла бомба з московського поля,
Та посеред Січи впала!
Ой хоч пропали славні Запорожці,
Та не пропала їх слава!

Максим. Правда, поки світ сонця не пропаде тая слава, що
здобули собі Запорожці, обороняючи храм божий, свою ро-
диноньку од ворогів-супостатів. Винемо-ж за тую славу ко-
заченьків наших, щоб не вмірала, не зникала ніколи!

Челядь. Ми ще кращої знаємо! (*Піють*).

Максим. Заспівайте, діти, звеселіть старе серце! Коли-б ви
знали, як тяжко доживати до таких літ! На очах твоїх зни-
кає все найдорожше для серця, з'являється округи щось
нове, небажанне, несподіване, відчуваєш себе таким самотнім
та одиноким, і тільки пісня давня, стародавня така пісня,
що й я співав за молоду, пригадує мені, що я живу серед
своїх дітей та унуків... Заспівайте, будь ласка!

Челядь (*спів.*) Ой слав пугач на могилі
Тай крикнув: „пу-гу“!
Чи не дасть Бог козаченькам
Хоч тепер потугу!
Ой колісь ми воювали,
А більше не будем
Того щастя, тої долі
По вік не забудем!
Славне було Запорожя
Всіма сторонами,
А тепер не можна жити
Та за Москалями!

Максим (*стурбований*). Неси, доне, ще запіканки. Тривай!
Хлопці, тягніть з тієї кімнати барильце, тепер і я випю за
щастя, за здоровля тієї челяді хорошої, що не забуває своїх
родимих стародавніх пісень.

Челядь. Це нас Іван навчив!

Максим. Іван?

Челядь. Ніхто за Івана не заспіває! Він таких пісень знає, що ми в роду не чули!

Максим. Он як! Хай йому легенько згадаєть ся за цю пісню. Спасибі йому! *(Вносять барильце і зразу точать пляшку. Максим бере пляшку)*. Першу чарку пю за наших славних Запорожців, хай їм земля пером! Хай наш спогад полине до їх аж на той сьвіт та звеселить їх праведні душі! Хай білі кістки їх лежать нетлінно, нерухомо! *(Пе)*.

Челядь. Слава нашим Запорожцям, слава!

Максим. Другу чарку пю я за ваше здоровля, хлопці! Не підняв би старий Максим цієї чарки, коли-б сьогоднішні пісні не довели мені, що ви не зневажаєте дідівської слави. Буйте здорові, сини, мизиньчики України!

Челядь. На добре здоровлячко!

Максим. Чайстуй, Марусе! Пийте, хлопці! *(Угледівши кобзаря, що весь час ховав ся позаду всіх)*. Е, та між вами і кобзарь є!

Челядь. Та ще який кобзарь! Ви мабуть чи й за молоду чули таких пісень, яких він співає!

Максим. Невже? *(З докором)*. Чого ж ти, брате, мовчав доси й гласу не подавав?

Челядь. Вони завжди такі несьміливі. Ось від коли вони вже у нас на селі живуть, та ніяк не насьмілилися пійти до вас. Сьогодні ледве-ледве умовили.

Максим. За віщо, брате, така зневага? Чи я коли зачиняв двері своїй господи перед кобзарями, чи ми з донею не вітаємо, не шануємо вашого брата? Чи може не пильно слухаємо ваших пісень? Сідай, мій дорогий гостю, отут на ослінчику! Давно вже не чув я гарного кобзаря! Тривай! у тебе, здаєть ся, кобза не гарна! Дам я тобі свою, ще покійного, хай йому земля пером, Никифора. *(Здіймає кобзу з стінки, подає кобзареві)*. Оце така кобза! Я був її налагодив, співав, бач, нишком деяких дум. *(Кобзарь лагодить кобзу)*.

Максим *(до хлопців, здіймаючи з стінки старосьвітську шаблю)*. А вам, хлопці, хочу показати дорогоцінну річ — шаблю мого діда.

Челядь. Оце така шаблюка! Чи ба, як пощерблена!

Максим. Пощерблена, про те вона милійша мені за всю мою худобу! Цією самою шаблюю утяв мій дід голови двом та-

тареським мурзам. Та вона вже й тоді була не новенька. А перші щербини здобула вона ще коли-коли! Та ще де здобула? Отут, у нас на Войнисі. Чи памятаєте, братця, як я колись оповідав вам про Наливайка?

Челядь. Аякже! А вже-ж памятаємо! Нам і Іван розказував нераз про Наливайка.

Максим. Іван розказував?! Так ось тоді саме, при Наливайці, була цій шаблі велика робота. Полягло тоді чимало козаченьків на рідному степу, дівчата, жінки, малі діти поклали свої головоньки... Ох! я іноді як візьму цю шаблю в руки та подивлюся на щербини, то й пригадаю зразу бувальщину. Як на долоні виявить ся мені: Січ, Запорожє, річки горячої крови козацької, кайдани, неволя... Ех! що вже казати! На віщо згадувати! Було, та минуло ся! Ну, старий товаришу, кобза твоя на поготові, заспівай, будь твоя ласка!

Челядь. Заспівайте, діду, про трьох братів, що тікали з Азова!

Максим. Заспівай, брате, як що знав: „Ой вийшла зоря та вечерова!“ Вже років мабуть чи не двацять, як я чув її у останній раз од Никифора. От коли-б ти цієї заспівав!

Челядь. Ви-ж співали, дідусю, цієї самої недавнечко!

Кобзарь (*співає* :)

Ой ізійшла зоря та вечеровая,
Над Почаєвом стала.
Виступило турецьке військо,
Як та чорная хмара.
Турки з Татарами брами облягли,
Манастирь воювати,
Матір Божя Почаєвська
Буде нас рятувати.
Отець Залізо до келії вийшов,
Сльовами умліває:
Ой, рятуй, рятуй, Божая Мати,
Манастирь загибає!
Ой, не плач, не плач, отче Залізо,
Манастирь не загине,
Мусимо встати, чуд показати,
Манастирь рятувати...

Максим (*стурбовано*). Брате мій! Друже мій! Звідкіль Господь привів тебе на моє щастє превелике! Чи я думав, чи я гадав прочути ще раз цю пісню на своєму віку? Оце-ж тая самая пісня, що співав незабутній кобзарь Никифор!

Як же тебе подякувати, мій дорогий гостю? Чим віддячити? Прохай, чого хочеш, іди жити до мене, коли не маєш кращого пристановища, всяку волю твою уволю, прохай, чого хочеш!

Кобзарь. Покладаю ся на твоє слово козацьке: воно, як сьвіт сонця, не було зрадливе! Єдиної нагороди прохаю: (*схидає машкару*), віддайте за мене Марусю!

Максим. Цариця небесна! Іван! Правда твоя: не було зрадників поміж козаками, не зрадить і Максим на своїому слові! Бери Марусю, хай вона буде твоєю!

Маруся та Іван (*падають на коліна*).

Максим (*благословляє*). Благословлю вас, дітки! Віддаю тобі, Іване, свою донечку, свою одиначку! Скажи тепер мені, де тая ненька щаслива, що породила на сьвіт такого співуна? Де той славний кобзарь, що навчав тебе сим пісням?

Іван. Ненька моя — внука козака Запорожця. В неї навчив ся я деяким пісням, рідним спогадам, од неї вперше прочув про Сірка, Наливайка, Хмельницького, руйнування Січи... Але на одинацятomu році я востав ся сиротою і селяне віддали мене у поводиторі до кобзаря Трохима. Чимало городів, без ліку сел проходили ми з ним за три роки... і скрізь нас вітали, скрізь пильно прислухали ся до тих дум, до тих пісень, що лили ся з грудей незабутнього для мене діда. Я бачив, як старі, поважні люде втирали нишком слези, я чув, як плакали дівчата, жінки-молодиці... Моє серце дитяче теж то било ся, то замирало під жалібний стогін кобзи... Думи та пісні ці пройняли моє серце наскрізь, вони запекли ся в йому і я поки живий не забуду їх...

Максим (*дуже стурбований*). Синочку мій любий! Донечко моя! Діти, благословляю вас! Діждав ся я від Бога радости, з'оглянув ся Він на мене, послав мені такого сина, якого я найбільше всього в сьвіті бажав! Діточки мої!

Машкара та челядь (*співають* :)

Ой летіла бомба з московського поля,
Та посеред Січи впала!
Ой хоч пропало славне Запорожє,
Та не пропаде слава!

Як же твоя, то й жічкя...

Оповіданє з гуцулського житя Марійки К.

I.

Через невеликі, морозом замуровані вікна весело заглядало сонце в хату. Хата була досить велика, порядна, з великою печею та зеленим комином. В печи горів огонь, весело лижучи челюсти і чорні горшки уставлені в челюстях; у горшках варив ся борщ і мандибурка. Коло печи обернена боком на хату стояла не молода жінка Гуцулка Василиха Семчучка. На лаві під вікном сиділа її гарна, чорноока донька Маланка і пряла куделю. Вона була задумана чогось, не говорила. Мати дивила ся на неї і говорила щось півшенки до себе, мабуть чи не вгадувала долю Маланці...

Та ось рипнули сінні, хатні двері. В хату ввійшов не молодий, високий чоловік, господар хатній Василь Семчук. Його звичайно грізно нахмарене чоло склало ся нині чомусь лише в лагідну морщину, а непривичні до сьміху уста під сивим вусом чомусь усьміхали ся.

Глянув на Маланку і розсьміяв ся. „Адї, шо то молоде дурне! Ї би си тїшити та гоцкі вітнати, а вно сидит нїби та сова, надуло си, тай нїби то й ни знає, шо я ї та таку вість принїс, шо за ню по ногах ме нї лизати.“

„Ой вже вижу, шо шос дуже приємного, коли ти ті бровищі розхмуриш“, обізвала ся Василиха.

„Гі, ека мудра вдала си! Ше би ни приємного. Адї, к' наші Маланці та старости в нидїлю будут. Треба си файно злагодити, бо то гідний чоловік, поредний, а богач, богач, ой, ой!“

„Ну, та бо кажи, від кого, хто такий?“ питала Василиха.

„А від кого-ж би, як ни від Семена Бойчука!“ відповів.

Маланка, що слухала з зацікавленем та мовчки бесіди родичів, зблідла при сих словах. Знать сподівалась иньшої відповіді.

„Агій на ті, старий, жьиртував бис здоровий. Від Бойчука? А єму шо до нашої Маланки? А він ни може пошукати собі єкої удовини, аби му до пари, але забагає дівчини. А ни діжде він!“

„Ну, ну, ну, стара, чекай, ни кажи гоц, докис ни перескочыла. Ти своє знаєш, а я своє. Він старий тай ни дуже, але богач, а я ни хочу, аби моя дитина на своїм бідувала. Семен і акурат до пари.“

Маланка підіймила голову звад куделі і своїми мов вуголь чорними, мов жар горючими очима вдивила ся в батька.

„А шо си диввш на мене, як бис ні перший раз уздріла? Чулас, шом казав? В неділю будут старости, а за три неділи ти будеш Федориха Бойчучка, перша гавдині на все село. Ну, шо, правда, шо добре?“

„Ні, ни добре, дедю. Я Семенихов ни буду, за старого ни віддам си. Ни хочу маятків тай ни хочу й єго!“ відповіла тихо і сьміло Маланка, а її лице було бліде як стіна.

Василь був чоловік острый, ніколи не дарував, як йому хто сьмів суперечити, і завше любив договорювати до остатка.

„Ей-же? ни підеш? Ну, мєм видіти, на чийм стане! Ти ни хочеш старого, ну, то кого-ж хочеш?“

„Ви знаєте, дедю, кого я хочу... Таже і Данило просив вас, ци може присилати старости, а ви чьому ни хочете? Дєдику любий та добрий! Віслухайте мене! Дайте мене за Данила, а я за вас буду Бога просити!“ просила здавлюючи сльози Маланка.

„Ей, тай ни торкоти пусте! Шом сказав, то буде! В ниділю будут старости від Семена. А ти трібуй казати, шо ни підеш, сарака! аж тогда попамнетаєш мене!“

Маланка встала з лави з блідим лицем і сьміло сказала: „А я вам кажу, дедю, шо як ни буду Данилова, то й нічия!“ Потім отворила двері і швидко вийшла з хати.

II.

Прийшла неділя. Сонце гріло ясно, хоч і не було зовсім тепло. Зимний, гірський вітер провівав таки добре, і тис острый мороз. Десь пополудні, як уже сонце стало заходити, в хоромах

(сїнях) у Василя почуло ся стуканє чобїт та струшуванє з них снїгу, а незадовго вїйшли в хату два поважні, старі бадїки-Гуцули, свати Семенові.

„Добрий вечір!“ сказав старший сват, вуйко Семенів, не здіймаючи шапки з голови.

„Добре здорове!“ відповіли газда і газдиня; газда з укритою радістю, газдиня з сумом. Маланка, що щось поралась ніби коло печі, дивила ся на сватів з укритим сумом і ненавистю.

„Дужі, Васильку?“

„Дужі, єк ви?“

„Декувать! А ви, Гафійко, дужі?“

„Декувать, ми ше дужі. Єк маржника вашьи, дужа.“

„Ше нашьи дужа, єк вашьи?“

„Тай нашьи дужа, слава тобі Божічку!“

„Ой, а-єк, слава! А то дивіт си! У Семена та так вам одна коровка паскудно кашліє, шо крий Боже! Але шо то, звичейне. Сам чоловік карає своїм сьвітом, адїт, на Николи та вже рік буде. Сам і коло хати і коло маржинкі, тай єк му ни має кашліти?“

„Таже а-йи, правду кажите! Один чоловік тільки роботі ни годен здужіти, — нима путерії.*)“

„Ой, правду кажите! Таже єму єк би жінка молода та працювала, то би ни так ішло. А то шо? Хоть статків та маятків там таких, шо Божічку, та нима кому допантрувати, аби си добро ни нївичило!“ гадав один сват.

„Та вже си ни буде нївичити; єк Біг поможе, Семен си оженит, все май піде инакше!“ доповів Семенів вуйко.

„А кого Семен гадає брати, ци ни Єлену Федорову?“ запитала сухо Гафія.

„А Біг би з вас жьиртував, Гафійко! Таже ї вже, вібачьїте, коса далі посивіла. От дес недилеко коло нас та є Семенова пара!“ сказав вуйко Семенів весело моргнувши на Маланку. Але вона ані оком не кинула на него, лиш шо ї так не була червона, а то ще гірше зблїдла і брови її якомсь дико стягнулись.

„А котра то така щіслива, шо Семен ї за жінку хоче?“ - спитав Василь.

*) Снаги, сн.ш.

„О, Васильку, ни чинїт си, ніби ви у цїм ділі та нічо ни знаєте. Таже нам Семен казав, шо вже вас просив, тай ше й нас прислав просити вас, аби ви згідні були, аби ваші Маланка та була єму жінка.

„Ей, от шос кажите! Та де нам ї ше віддавати, таже то ше дитина, а то велике господарство, тай захід великий!“ сказала скоро Гафія.

„Стара, а ни мовчиш ти!“ крикнув Василь. „Хто у ці хатї гавда, я ци ти? Я тут маю голос, я самий знаю, ци чес ї замїж, ци не. Ади, ека мудра! Ше дитина, ни вітримає! Ади, ека ма-ціцька! Вісімнацїть рік на Покрови минуло, тай дитина! От, ни слухайте старої! — провадив дальше звертаючись до сватів. — Шо-сми сказав, то буде! Єк ваш сестрінок Семен ше доброї волї з нами си зрїднити, то я з радної душі. Я знаю, шо Семен статочний гавда, тай кого нам лїпшого шукати. Але стара, от зви-чїйни, мама. Хотїла би, аби дївчина все з нев була. Але то ни ї віддавати си, лише Маланці. А Маланка в мене розумна, піде.“

„Таже так!“ відповіли свати. „Маланочко, єк гадаєш, душко, підеш, ци ні?“

„Нї!“ відповіла Маланка.

„Нї, а то чьму?“

„Та я вам усе єсно вікажу! Адїт, я хочу йти за Данила, а дьидї ни хотє дати, тай силуют іти за другого. А я єк ни буду Даниловов, тай нічийов. А дивїт, устидно ми це говорити, та коли ни могу інакше, дьидї сами силуют казати. Тай це усе, шо я маю казати, бірше ни маю шо!“

„Ци цїи дївка розуму збула си, ци встид загубила, шо при чужих людїх та ни встидає си за свого любка говорити? Ей, ни-бого! Мовчи-ж ти! Та ти знаєш, шо я ти за оце та кости по-ломю! А то відколи таке завело си, аби у мої хатї та баби рихт провадили? Покажу я вам! Ни гнївайти си, люди добрі, тай гавди любї тай чесні. Скажіт Семенови, шо ми згодні; най у чїтвер приходить на заручїни, а через три нїдїли вісіле. А за віно най си ни боїт, дам то, шом обїцєв.“

„Таже так. Хоть Семенови, правду сказавши, не дуже ше й віна хїбує. Коби лишень жінка молода та дужа тай усе буде до-бре!“ казали свати встаючи. „Адїт, нам уже у дорогу чес! Вже сонїчко гет-гет схилило си, а ми ше лиш скінчили наш орудунок, тай то єкос ни дуже мудро.“

„Е, ни гнівайти си, сватки милі та гречні, на дурну дівку. Ни хоче йти заміж, звичейно, молоде, устидає си, тай за екогос Данила торочит. От пусте. Ше мені колис за Семена ноги буде цюлювати.“

„Та дай Боже, аби пусте. Вже такі йдемо. Чес Семенови в орудунку справу здати. Бувайте здорови!“

„Ідїт здорови, тай спїт смашно, тай шїсливо!“

Гостї вийшли випроваджені газдами з хати. А бідна Малавка блїда була як смерть і троха трясла ся очікуючи батька.

III.

Через якийсь час батько вернув. Був грізний, очи палали іскрами. Станув перед нею, заложив руки на грудех і нїби з усьміхом кавав:

„Ну, нибого, вартас чести за твої нинїшні справки. Ото ека мудра, вона дьидї буде суперечити, вона ме собі сама чоловіка вібирати. А ни дїждеш ти! Та я ти за оце кости поломю! А те пер питаю си ше раз: підеш за Семена, ци нї?“

Вона мовчала.

„Ну, чьиму мовчиш? Ци тобі вже заціпило, ци шо, шо ни відзиваєш си?“

„А шож маю кавати? Я вже вираз казала, шо ни піду.“

„А ти остатна екас, а ни дочикала бис завтрішну днинку видїти!“ І він з диким виразом очий кинув ся до неї і вдарив її сильно в лице.

Вона лиш глухо скрикнула: „Дьидю!“ і дві тяжкі сльозини скотелись по її блїдїм лицї.

Мати почала голосити: „Щадоньку-ж мій! Світе мій чорний та темний! Ади, той нелюд хоче дівку вбити!“ І кинулась ратувати доньку; а малий 9-лїтній Андрїйко, що цілий час доси сидїв на печи та грїв ся набїгавшись весь день по дворї, видячи, що сестру бють, скочив з печи і зачав кричати: „Дьидю, ни бийте Малавку! Шо вона винна, шо ни хочи Семена!“

Батько страшно озлив ся: „А ти гарбузе! тай ти ше будеш дьидї вчити? А навчила би вас лиха година! А вступи ми си, мой, вїд рук, бо ті обезвїчу!“ і годував уже тепер штурханцями сина.

„Старий, та спамнetaй си! Ади, екїй розгульив си, дїти повбивати хоче!“ кричала Гафїя.

Старий справді спамятав ся, покинув бити сина і важко опустив ся на лаву. В куті коло печи заздрів Маланку.

„А ни вступиш ти си з хати! А ни підеш ми зперед очий, ти екас! Ану, марш у стайню спати! Там твоє місце, коли ни хочиш по добру мене слухати! Чекай, ек змерзнеш троха, то ни така станеш! А ти стара, ек бис си важила ід неї йти, та і може еку обгортину давати, ну, ну, покешеш ні. Я вас буду вчити розуму, чекайти, увидити, на чие вийде!“ провадив він своє. „Гасити сьвігло тай спати!“

Та Маланка вже сего не чула; вона вже пішла до стайні і лягла в ясла. На дворі був мороз, дув зимний вітер, а Маланці не було тепло спати в яслах на трині. Та коли вже всі в хаті полягали і поснули, мати тихенько зняла з жердки ліжничок і понесла його Маланці. Маланка чинила ся, ніби вона вже спить, бо не хотіла нічого говорити, — і мати тихо пішла назад у хату.

Та не спало ся Маланці. Тяжке горе не дало вснути. А тут іще такий мороз, що аж шкіра терпне, а в стайні холодно спати на тринах, накривши ся лиш тонким коциком, не то що в теплій хаті на постелі або на печи.

IV.

Аж над раном уснула і спала дуже неспокійно та досить довго, аж сонце вже геть-геть піднімало ся. Чула сильний біль голови і щось як би легке шпиганє в грудях.

Зачала порати ся в стайні. Вичистила зпід коров, дала їм їсти і хотіла вже йти до хати, аби троха загріти ся, бо її тіло ледом стинало ся від зимна.

Отворила двері від стайні і ось коло воріт загороди увиділа двох людей. Один із них стояв від вулиці, другий на загороді. До неї донеслись слова розмови.

„Ей, Семенку, шо би-сти си робили з того, шо дурна дівка брикає! Звичейно, молоде, пусте му в голові, ни знає шо му добре. Али ви і ни слухайти; не біте си, ек си віддаст, єнча стане. Ви знаєте, шо ек-їм раз сказав, шо Маланка ваші, тай ваші. То лиш біда, шо той Данило, — аби го, Дух світій при нас, щезник ухопий тай у рипу заніс! — у селі тай здоров, тай ше готов перебараньчити. Та на него є рада. Адіт, аби го хто файно підпоїв, а потому та зайшов з ним у бійку, а він би того трохи помотлошвив, то би го мож до фурдигі на екі дві виділи засадити, тай би

за той час мож вісіле справити, а потому, ну, то вже ваш анте-рес, аби вам Маланка була добра жінка.“

„Ей, бігме, Васильку, шо добре радите! Трохі-то небез-пешна справа, то а-йи, але янчої ради нима. Траба Данила у біду ввалити, то ек Маланка увидит, шо і любко піячина тай ше й роз-бійник, тай може вже го так ни схоче.“

„А, таже я вам кажу, слухайте мене, тай усе добре буде!“

„Декую вам файно за раду, таки вас послухаю! Але міні вже час д' хаті. Бувайте здоровеньки!“

„Ідїт здоровеньки! Робїт, ек кажу, тай Маланка ваша!“

Маланка слухала з великою увагою, ві стисненим серцем розмови, яку провадив її батько з її нелюбом.

„Ага! — гадала собі — то ніби вони хотє Данила розпо-їти, тай ше до бійки допровадити, а потому у хурдигу ек екого остатного заперти. А не дїждут вони! Хоть бих знала, шо ми смерть зроби, ни буде шїй Данило ані піяк, ані гарештант. Тай ни знати, шо дьидї так наважили си мене за того, Біг би го ска-рав, віддати? Кажут, шо мого добра хочут, але то відав свого добра. Хтє си порїднити з першим богачем тай нивилике віно міні дати. Але вни мудрі, але й я ни дурна! Я собі пораджу!“

Пустила ся йти до хати. Переходячи через загороду увидїла свого братчика Андрійка. Якась щаслива думка блиснула їй у го-лові, бо її уста склали ся до усьміху.

„Андрійку, брачіку, а ходи-ко суди, шос ті маю просити!“
Андрійко прибіг.

„А ти вже встала. стричко! А шо, дуже болит голова, шо сночи дьидї били? Сарака Маланочка! На шо вни тебе силуют іти за того Семена, Біг би го скарав, екїй! Таже твій Данило богато кращїй!“

„Ну, тихо Андрійку! А зробиш то, шо ті му просити?“

„Зробю, чїму ні? Я бих за тебе і в воду скочїв!“

„Але нікому ни будиш казати, ні дьидиви, ні нікому?“

„Бігме, шо ні!“

„Ну, то біжи до Данила тай проси, най нинї над вечір буде у нашїм лісу, там на межи коло Федора Задубового, шос му маю казати. Диви си, ек си добре справиш, то ти Данило такі грин-джоли зроби, шо ну! Меш видїти! Лиш ни бари си!“

„Добри, добри!“ І Андрїй побїг у село.

V.

Вже було з полудня, коли Андрій прийшов до хати. На щастє батька не було в хаті, а мати нічого не казала, що так десь забарив ся. Гадала, що десь пустував з хлопцями, тай тому його не було.

„Мамко!“ сказала згодом Маланка. „Пустїт нї до тетиної Анни! Адїт, минї траба позавтру до міста до крамниці, тай хтіла бих, аби вона во мнов пішла!“

„Та йди, я ни спираю! Лиш вертай си борзо, бо ади, тепер борзо си темнїє, аби тї єкє ни надібало!“

„Добре, мамко, верну си! Ше є час до вечера!“

Пішла. Та не до тетиної Анни, а на межу до Федора Задубового. Пішла остеретти любого від небезпеки, хоч дорога була далека, хоч у неї голова болїла, хоч в-пів дороги зачало курити снїгом.

На межи вже ждав її Данило. Був то гарний, чорноволосий парубок, високий, статний, хоч лице в нього було позападане, а руки густо покриті мозолями. Знать, чужі були йому богацтво та достатки, та не чужа праця і біда.

Мав свою хатку, кавалок ґрунту, кілька овечок тай коника. Се лишив йому в спадку отець. Але був статочний, не дуже охочий до горівки і бійок. Був не говіркий, не дуже веселий, та за те всі казали, що нема „чемнішого“ парубка на ціле село. Та що був бідний, то се стояло на перешкодї його любови з Маланкою. А любили ся вони так, як то лиш діти гїр уміють любити. Він готов був і на смерть за неї, а вона вже довгі днї зносила за него насьмішки посестер і погрози та побої батька.

Стояв понурий, з сильно стягненими бровами, з закушеними устами, очи похнюпив у землю.

„Данилку!“ сказала Маланка кладучи йому руки на рамена. „Та чьо такий нивеселїй?“

„А, то ти!“ обїзвав ся Данило. „Прийшлас? А я гадав, що ти вже і забула мине! Ади, таже я чюв, що ти вже заручена Семенова! Йой, Господи! та чьо той Семен менї в дорогу лїзе? Ади, кїлька лїт прожив-сми, тай ни шукав-сми собі з нїким зачїпки, а тут біда сама лїзе. Та шьо, він гадає, шо я му дам тебе? А ни дїжде він! Борше й єго тай мине на марах понесут. Маланко моя! Ади, душко, чьосмо такі нешїсливі? Ади, чьо у тебе та так

побіліло лице? То він, той пес, випив з тебе кров, бодай ему!“ І він дико сьвіттив очима; видно було, що здержував себе, щоб не вибухнути страшним плачем болю і безсильного гніву.

„Цит, Данилку! Шо я! Али ек би ти знав! Ади, вчера при-
слав старіст, тай дьидьбо силували мене казати, шо піду, а я ни хо-
тіла, а вни сварили, тай ек старости пішли, били у лице. А по-
тому вігнали у стайню спати, а там так зимно... Али нині рано
хочу я йти у хату, тай чюю, а коло воріт говоре дьидьбо з Семе-
ном, тай радьби си, аби тебе розпоїти тай розчєти з тобов бійку,
а ек ти кого пібєш, тай буде мож тебе засадити до гарешту, а тим
чесом відправе вісіле, бо я то ніби вже тебе ни схочу тогди, ек
ти си зробиш ніяк тай гарештант. Тай я прийшла тебе просити,
абис си стеріг, абис си ни дав підійти тай ни розпив си. Уни тобі
можє мут казати, абис пив, бо я однако ни буду твоя. Але
ти їх ни слухай, прошу ті файно! Чекай, ни утрачєй ше надії.
Мині си здає, шо то мусит бути добре. Слухай: я або умру, або
буду твоя! Ади, у мене таке зіле є, шо ек зварити, тай віпити,
тай по всім. Тай я скажу дьидивни, ек ше мут силувати: Адїт, або
дайте за Данила, або си отрою! Али мині екоє ек би шос казало,
шо того ни траба буде, шо і без того си обійде. Тай це уже усе,
шом ти мала казати. Тай прошу ті ше раз, абис си ни розпив, тай
ни утрачєв надії, тай вірив мині, шо лиш за тебе піду, бо лиш
тебе люблю одного!“

„Любко моя солодка! Дай Боже, абим си відси ни рушив,
тай цего соньці божого бірше ни видїв, ек ни зробю то, шо хо-
чєш. Ади, Маланочко, таже я ті так люблю, шо ек би ти та пішла
за другого, то бим уперед зробив смерть їму, а потому тобі тай
собі. Ади, таже ек бим увидїв, шо ти у него плачєш, то бим го
на шкаматє порубав. Любко моя солодка!“ І він обіймив її, сво-
їми горячими губами розгрівав її закостенілі руки і впивав ся
ними в її горячі уста...

„Чєс мині, Данилку, до дому! Мамка мут журити си! Ади,
єкі-смо файні, білі, гєт нас сніг побілів, а ми навіть ни видїли.
Вже таки й вечір блиско тай сніг єкий мите, коби хоть ек д' хаті
зайти. Бувай здоров, тай ни йди зо мнов, бо ек би нас хто ваз-
дрів, було-ж би мині від дьидї, було! Я казала, шо до Анни йду!“

„Бувай здорова, Маланочко, душько, декую тобі за твоє вірне
серце!“ І вони сердєчно поцілувались і ровійшли ся кожде до
своєї хати.

Данилова була недалеко, але Маланка мала добрий кавалок. А тут сніг мете, голова що боліла рано, тепер аж тріскає, в грудях що кололо, тепер уже як би шпильками, дихати не дає. А тут ще в лісі сніг, дороги не видно, по коліна в снігу, в ногах мокро, по цілім тілі мороз іде. Ледво дібрала ся до дому.

Прийшла в хату, роззулась, роздяглась з мокрого сардака і ще силувала ся не показувати болю по собі, жартувала з Андрійком; та не довго так могла удавати. Ледво злізла на постіль. Мати перестрашила ся, питає, що їй таке, а вона на силу відповіла, що змерзла, бо на дворі метіль, тай чогось хоче спати. Мати накрила її кожухом, перехрестила, тай сказавши: „Спи здоровенька!“ пішла лагодити вечерю.

На силу здержувала ся Маланка в ночі, аби не стогнати, так її страшно кололо. Але на другий день уже не могла довше. Встати рано не може, хоч гинь. Так коле, що віддихнути не дає, голова мало не розсяде ся з болю. Зачав ся рейвах, крик у хаті. Мати кричить на батька, що вигнав „дитину“ в неділю до стайні спати; батько на маму, що пустила вчора до Анни у таку метіль. Лиш Андрійко знає, що то за Анна, але лиш плаче тай нічого не каже. Та хоч би й сказав, то що вже pomoже!

Понаскликали знахарок, лічили, здували, шептали, ніщо не помагає, все гірше та гірше. А то всім дивно: Маланка не жалуєть ся нікому і ні на кого, лиш лежить тихо та деколи застогне. Ах! Маланка тішить ся, вона знає, що вмре, що не буде мусіла йти за Семена, ані троїти ся, все таки жаль душу убити. А тут сам Бог поміг їй.

„Божічку мій добрий та ласкавий, декую Тобі, шо ти береш мене д' собі, шо я неповинна в свої смерті ні шо ни буду Семенова... Одного жель мині на світі: Данила. Жель і мамки й Андрійка, тай дьиді, хоть єкі, жьиль. Али ек я умру, то у мамки тай у дьиді лишит си Андрійко, то ни дужи їм так банно буде. Али Давилко мій... А можи й він забуди, оженит си з другом...? Та най би. Але не; таже він такий самий ек я. А-о я ни хтіла йти за другого, лиш за него. Али й єму лекше буде, ек я так умру, ніж абим мала бути Семенова, або си стратила.“

VI.

В Василевій хаті повно людий... Гарно убрана, мов до шлюбу, Маланка лежить уже помирена з Богом на постелі і прощаєть ся

з усіма, з родом, зі знайомими.*) „Бувайти... здорови, мамко... тай дьидику, тай ти, Андрійку... тай ни бануйти... тай прощейти... ек-ім чьим провинила...“

„Тай ти нам прости!“ голосили родичі і брат і тетин син, останніми поцілунками й спізненими сльозами прощаючи Маланку.

„Тай ви, тето... тай вуйку... тай вуйно... тай ви, люди добрі... бувайти здорови... тай прощейти... ні.“

І знов голосіне і плач і сльози і голоси: „Тай ти нам прости!...“

А там у куті коло постелі стоїть блідий, блідий Данило... Зробили йому ту ласку, дозволили подивити ся на свою кохану останній раз, дозволили попрощатись...

„Ходи д' мині, люб...чіку Данилку... Бувай... ми... здоров, тай декувать... тобі за твою любову... д' мині! Ади, ни... плач, ни тоскуй, може... ти си ни забарш... д' мині!...“

Вона простягає до него свої слабі руки, він схляєть ся над нею, і якась дивна сила ще раз притягає їх до себе, ще раз лучить їх уста. З тим останнім поцілунком душа її летить до неба.

„Господочку!“ скрикнув у глухій розпуці Данило. „Маланочко! йой! тебе вже нема?“ І він мов божевільний ще раз довго вдивляєть ся у її лице і з страшним, диким криком вибігає на двір.

А в хаті голосіне, плач. В холоднійочу вже руку Маланки вкладають ясну свічечку; мати тихо, жалібно заводить, а батько лиш деколи з глухим болем вистогне: „Оттом ті віддав!“

VII.

Гарний, морозний день... Сільською дорогою тягнеть ся довгий шар людей. На переді панотець з дяком, потому трумна на марах...

Тяжкий плач, голосіне, похоронний гук звонів і тужні звуки тримбіти — се все остання музика для вмерлої Маланки...

Спускають трумну в яму, засипають її змерзлою землею, співають „Вічная память!“ і знов голосіне, плач, звук звонів і тужний голос тримбіти...

*) У Гуцулів такий уже звичай, що заким іще хорий умре, убирають його і лагодять на смерть у що найкрасшу «лудину».

Всі розходили ся. На цвинтарі лишаєть ся лиш Данило, його ніхто не годен відтягнути від гробу. О, він відси не піде, чого? Так жити він не міг би, мусів би шукати забутя. А як? Запивати ся, розбивати людей, а нарешті пропити все тай піти з торбами? Але ні, без неї він не міг би жити, він за неї збавив би життя уперед Семена, а потому і батька, бо через них пішла Маланка в землю. Ні, ліпше таки він самий, Данило, уступить ся їм! От, у него такий мудрий ніж, — раз кольнути тай по всему! Бог ліпший, як люди! Він знає, що Данилови нема ні для кого, ні для чого жити, — бо його жите тепер у небі, тай злучить його з Маланкою на віки!

На другий день рано знайшли Данила неживого на Маланчиній могилі. Його „мудрий ніж“ по саму колодку вбитий був у його груди — в саме серце.

ІЗ ПОЕЗИЙ ХРУЩА.

I. Проханнє.

На сході сонечко вставало,
Червоним полум'ям палало,
Ясненький день вчинавсь;
З сьвятою чулістю у грудях,
Кохаючись в тобі і людях,
В дорогу я збиравсь.

Горячі коні щиро рвали,
Копитом землю вигребали,
Да й візник не дрімав:
Знадливу пісеньку про волю,
Про ясні любові і долю,
Він залюбки співав.

І сів я рядом із тобою,
З моєю зіркою, душою,
Подружєм дорогим;
І любо все ми розглядали,
Раділи в купі й сумували
Над вчинком сьвітотим.

Раділи щирому ми слову,
І хлібороба просту мову
Нам розуміть далось.
Ми в сьвітї правдоньки шукали,
Да ми багато забажали, —
І долі не знайшлось.

Не знала ти спокою й трохи;
З людської кривди і сполохів
В несилі знемогла;
Втомив тебе наш путь убогий,
Ти не знесла сеї дороги
І на спочив лягла.

І вже нема тебе зо мною,
Оставсь один я, сиротою
Поміж чужих блукать.
А може з неба ти і бачиш,
Що став мій путь зовсім ледачий,
Що хтів би й я сконать.

Так розжени-ж ти чорні хмари
 І любощів сьвятії чари
 Ще раз покажи :
 Спустись хоч проіннем зиркнути
 І лишенька тяжкїї пута
 Змєне ти розв'язи.

II. Змова.

Тебе щиро не кохали,
 Серце біднее, малее;
 Слухай же, якую кару
 Я придумав їм за теє.
 Наша їм любов невгодна,
 Так почнем же всіх кохати,
 На пеню їм, всіх потроху,
 Щоб нікого не минати.
 А як тільки що котора
 На других почне пеняти,
 Ї розгримасть ся на тебе,
 Що не вмієш ти кохати, —
 То зберем тоді всі сили
 І помір'єм ся з нею, —
 Супротив її одної
 Ми любовію всією.

III.

Все пройшло, що було,
 Без пуття загуло,
 І не вернеть ся знову до віку;
 А коли-б так заснуть,
 Щоб усе те забудь,
 Може-б легче жилось чоловіку.
 Мук найгірших нема,
 Як згадать, що дарма
 Все життя перейшло за хвилину;
 А ще гірше того,
 Як з життя з усього
 Вік ізгадувать тільки годину,
 Що було якось раз
 І тим щастем на час
 Тільки душу воно поманило;
 І зоставсь чоловік,
 Безталанний на вік,
 Ноки візьме холодна могила.

Загублений батько.

Оповідане Арне Гарборга.

Я жив як блудний син і так як він зійшов на біду. А коли я вернув назад до дому, то вже не застав свого батька.

І я пішов до духовних і сказав: „Дорогі, відшукайте мені вітця, бо я змарнував свою силу і надію і жите та буду вмирати, а лиш один отець поможе мені“.

Вони співали свої пісні, благали своїми молитвами і словами. Та вітця я не побачив.

Я вдав ся до мудрців і заговорив: „Дорогі, віднайдіть мені вітця, бо я прогайнував жите і став слабій і смутній, а один він іще поратує мене“.

Вони зі своїм знанєм і склами і рахунками пустили ся по небі і по землі, передивили звізди і пропасти і мовили: „Ти також один із тих, що шукають вітця? А ми тобі так кажемо, що хто шукає, той знайде, але не те, чого шукав. Отець є той, що його діти сотворили на свою подобу. Вони вчинили його великим і поклали на небесах собі на потіху і на поміч. Бо малі були і не могли бути без тата. А скоро діти підбувають і стають невдоволені зі сьвіта і не мають помочи по своїй просьбі, то йдуть шукати вітця і тоді знаходять самі себе“.

Я лишив ся у них, аби глядіти на творива, мати снн, викликати духи і ровкривати тайни. І я сказав: „Чи можете показати мені вітця?“

Але вони клали мені перед очима самі тіни, а тіни давали відповідь на те, про що я не питав.

І я не шукав довше, бо змучив ся.

* * *

Оттак я лишив ся сам на чужині і почало мені йти недобре і спокою в душі я не мав і смерть застукала до мене. І я подумав собі: „Коли вже вежа батька, то нехай хоть побачу нашу хату. Відшукаю свій рід, він вислухає всего і простить мене. Рід захистить мене, приголубить у слабости і поховає на прадідній могилі“.

Я продав усе і рушив до дому. Та хату нашу застав я продану, рід розбив ся, а брат зробив ся волоцюгою. Люде говорили, що він одурів, бо продав свій маєток, а гроші роздав бідним.

Я лишив ся знов сам і гірко мені було. Братови я сказав так, як йому випадало сказати, а сам зайшов у комірне, бо не хотів знов іти в сьвіт.

І я сказав сам собі: „Тут уже буду вмирати. Я прожив жите, посивів і не змудрів. Я був багатий і зробив ся бідним. Я вернув до дому і зробив ся бездомним. Та я дійду до своєї хати, нехай лишень виїду на остатню гору своєї дороги, і та хата буде дверьми до спокою“.

Страх мене давить, хвороба палить у крові, а серце бє ся і рве ся в болю. Але треба доти двигати свою долю, доки плечі не тріснуть. Буду радо терпіти, бо чим гірше, тим борше. Як буду сам, то будуть коло мене мої думи, а як мене минуть люде, то лишуть ся спомини і я колисатиму своє серце маминими співанками. І все, чим обдарувало мене жите, чи воно зле, чи добре, я те все перегадаю та може найду в тім науку, закон і звязок“.

Тихими, теплими днями я сиджу на гробі тата і мами і розповідаю їм, що я терпів і терплю, і оповідаю гріхи свої і вірю, що вони мені відпускають. І по сповіди мені здає ся, що хоч я багато нагрівив і натерпів ся, то все ліпше жити, як не жити.

Та роздумавши добре я сказав: „Чого я хочу від тата? Я ніколи не знав його“.

Я вірив у Бога і бояв ся, бо був небезпечний. Він пильнував мене огневими очима і все бачив і все було зле, а зло запалювало в нім гнів. А суд його спадає як злодій у ночі. І завсїгди, коли я був веселий, я мусїв забувати Бога.

Спокоєм спочивай, мій отче-судіє, нехай спить твій гнів і твоя кара! Лакогого карати не будеш.

А ти, серце, заспокійся і не треплися! Найгірше ще прийде, але найдовше вже за нами. І отець уже за нами. Та коли десь буде клонити ся до вечера, то я піду до мамі, до моєї рідної мамі, до природи.

* * *

Хоть сьвіт раниць, та він же й лагодить біль. В міру як перед нами пропадають надії, то за нами виростають спомини, а те добро, що було в нас а ми його не пізнали, лишає ся нам у старости як лік і шавток.

Я що дня ходжу давніми стежками і спомини виростають з кожного придорожного каменя. Оглядаю ті горбики, де я хлопцем підскакував, де переснив молоді сни. Ось тут я випив перші солодкі і гіркі каплі життєвого напою. А солодкі найдовше тримають ся, а гіркі з роками солодїють. Як би тепер воскресла тота мала і нерозумна, що вперве дозволила мені вкусити з дерева добра і зла, то була би ясною згадкою. Увесь дїточий сум гомонить тихим співом у моїй душі.

Онде на долині той беріг, де море заломлює ся і хвилює давніми хвилями і гуде давнім гомоном. Як випадє осїнний спокійний блакитний день, то я виходжу на гору на камяні зломи і дивлю ся далеко поза село, що колись було моє і так гарно розіклало ся довкола білої церкви. Тай здає ся мені, що я таки вернув ся до дому. Забуваю навіть гнів на брата.

Тут тихо. Ані подиху в повітрі, ані найменшого звука, ані порошинки з далекого, кипучого сьвіта. По довгих роках чую, що супокій завитав до мене. І ще гадаю, аби украсти який рік від смерти, бо смерть хвалимо, а жите любимо.

Тут моє сонце, моє повітре, тут мої потоки пливуть. А там на висотах, на безкраїх небесах жив колись мій Бог. Часом чую, що він повинен би ще й тепер там жити.

Він є в церкві. Я се знаю, хоть добре вже не нагадую собі.

Та до церкви я не важу ся поступити, бо лиш я на поріг, то він зараз зникає.

* * *

Святе се село! Всі його дороги йдуть до церкви. В ній жите все сходить ся і святить ся і свято йде по селі і по людях від того білого престола, від тих білих свічок і золотої чаші.

А дзвони гудуть і благословляють, а на землі мир і добра воля. А на вежі серед темної опівночі гуляють нечисті сили. Там чарівниці чарують із чорних книг, тчуть невидні страхи і накликають нещастє. Зсилають тоску і припадки на тих, що не заперли своїх думок і дверей знаком хреста і сьвяченою водою. А як усе спить, то в розритих гробів устають душі, що не газнають спокою і вертають ся до тих, що їх дуже любили або ненавиділи.

Ся церква, се кладка до неба і фіртка до пекла, се брама поміж високостями і пропастями, а село — утопане роздорожє, перехресна стежка. Тут жие незнане, тут снують малі й великі сили, вишивають долю і нищать ціле бутє. Коли народ у неділю збере ся до церкви, то се неділя і сам Бог пробуває між ними, Бог Отець, Бог Син і Бог Дух сьвятий. А злий дух відкинений кусає собі руки, бо не має сили над ними. І в словах незрозумілих великому сьвітови яснє для дитячої душі простий змісл жия.

Ти старий, білий храм! Я тебе покинув, я все покинув і став чужим тут і всюди. Ти сієш довкола себе спокій і любовені сидіти на твоїм подвірю, де жите спить, а задума сторожить його, читати написи на хрестах і нагадувати минуле.

І я вибираю собі мале місце при тобі.

* * *

Тут спочиває моя мама. „Вѣруй же до конца спасетъ ся“. Так, ти була вірна до остатку. Для себе ти не жила ніколи. Ти служила ціле жите в своїм домі без марного слова і без заплати. Жура і гризота, то була твоя доля. І ніколи ніхто тобі не подякував. Ті, що ти їм служила, забули тебе; ті, що ти їм дала жите, забули тебе. Часом ти дивила ся на нас і дивувала ся лишень і певне плакала тихими ночами. І ніколи ти не сказала злого слова, лише робила. Аж тепер ти щаслива, бо спочиваєш. А ми, ті, що забули тебе, віднаходимо аж твій гріб і нагадуємо собі все і говоримо молитви перед твоїм тихим спомином.

А тато бідний не має й хреста в головах і сам гробарь не знає його гробу. Він умер збожеволівши, а ближні судили його і сказали: „Він не був такий як ми і не треба памятати про него“.

Але він ось тут, я чую його. Чую в крові зимний страх і бою ся і в боязни знаходжу спокій. І він мусить чути, що я коло него і хочу йому щось сказати.

Так, я хотів би, аби він прийшов до мене, аби я йому міг ровказати все, сказати йому, що я розумію все з його життя. Бо чую його неспокій у своїх грудях і знаю, що хто перейшов таку дорогу як він, той уже перебув пекло.

Прощай, тату, спокійного тобі спочинку на далі і на цілу вічність. І прости, бо я тепер такий одинокий і слабкий як ти.

* * *

Я собі на цвинтарі вибрав куток під вербами. До него доходить заходове сонце; вітри тут не бушують. А гробарь Гуннар, мій іменик, обіцяє, що й я тут спочину. Він уже старий чоловік, живе між умерлими і нічого не говорить. Але як я просив його, аби говорив зі мною, то він сказав лиш се: „Ти чоловік дбайливий наперед“. А я йому відповів: „Не довго вже прийде ся дбати“.

В гарячий південь я сиджу в своїм кутику і мені здає ся, що сиджу в нашій хаті на порозі. Ми запобігаємо всего на світі, хочемо здобути його, але врешті дуже нам добре, коли здобудемо отакий маленький кутик на землі.

Сни, надії, любов і радість, то блудні огники, що танцювали переді мною і заваблювали мене все дальше й дальше на дикі торфовиска. А потім згасали один по другім. І тепер я сам загаваю і бачу, що й сам я був блудний огник.

— Ти сам, нікого не маєш? — питає гробарь.

— Так як і ви, Гуннаре.

— Дітий жадних?

— Давно не мої.

— Нема за чим банувати. Кілько дітий, то стілько цьвахів збиває трунву.

І оповідає свій біль. Мав шість синів і всі пішли від него. Йому було за багато, продав хату і сидить у гробарні і живе з того, що копає гроби. Не може забути синам.

А я оповідаю йому своє.

— Я мав лиш двох, ще малих. Воно й неправда, що я їх естратив, бо вони ніколи не були мої. Вони росли в чужім краю і говорили чужою мовою. Справді дивно було мати синів, що не

знали своєї рідної мови! За кожним разом, як лиш розхилили роти, то воно мені так виглядало, як би вони глушили ся зі свого тата, зі свого народа і зі всего, що було моє. Се найтяжша кара для тих, що на цілій землі не знайшли для себе вітчизни.

— А всеж таки любиш своїх хлопців.

— Я люблю своїх хлопців, бо маю надію, що як тато сам не вмів жити, то його діти будуть уміти.

Оттак оба старі сидимо на гробах, жалуємо ся один другому і нам лекше.

* * *

Так, так, діду, за кілька часів і мене припорпаеш. Я вяну і всихаю. Не расту сам і ніщо в мені не росте. Я як дикий звірь, що не має нічого, лиш свою яскиню. Ніхто мене не згадає, бо я не маю ані кута в жаднім серці, ані не належу під жаден дах. Що було моє на світі, то мені відобрали, а що я мав дома, то розвіяло ся. Я пішов геть і не зважав на те, а буря і дощ усе поломили, а червяк усе сточив. Люде собі мене не пригадують, а рідний брат став чужим. Хотів я бути без вітчизни і на віки буду без неї. Мені здавало ся, що я йшов своєю дорогою і я не чув ні просьб тата, ні маминих сліз. Такі були твої сини, Гуннаре. Поховай мене вже, закопай глибоко, Гуннаре.

* * *

Одного дня по неспаній ночі я подумав: „А як би ти таки пішов до церкви?”

„Бо коли хочеш найти вітця, то мусиш шукати його там, посеред иньших високих діточих споминів“.

І я пішов до церкви і знайшов мої діточі спомини і Бога посеред них.

Але він був лише згадкою. Не був живий ні в слові, ні в образі. Люде були гарні в церкві, але пусті. І я сказав собі: „Вони відправляють панахиду за вітця“.

І я пішов до дому і остатня моя надія погасла.

Але ще одна надія прокинула ся. Я погадав: „Тепер піду до учителя“.

Я взяв у руки писаніє і прийшовши до него сказав: „Що маю діяти, аби віднайти жите?”

Він відрік: „Сповняй закон і віруй“.

А я запитав: „В кого вірити?“

А він: „Ні в кого, лиш у Бога.“ А згоді:

„Маєш іще вірити в мене.“

„А ти Бог?“ — запитав я.

„Є лиш один Бог.“ А дальше сказав: „Бог і я, то одно.“

А потім іще: „Бог більший від мене, а я його післанець.“

І він виголосив неодна велике слово, і я хвилю вірив, що бачу вітця.

А потім отець став ся судією.

Я в розпуці читав про того царя, що справляв весіле своєму синові. Закликано гостей, та вони не прийшли. А потім царь розіслав слуги свої і брали кожного з дороги, аби наповнили ся хороми. І хороми стали повні. Та серед гостей побачив царь одного, що не взяв на себе весільної шати. І каже йому: „Як ти, чоловіче, сьміє прийти сюди без весільної шати?“ Він мовчав. І його викинули.

Я взяв писаніє перед очі і сказав: „Тут є два боги і дві дорогі до життя і два учителі: рабін із Назарета і містик звідси або звідки хто хоче. Нехай над сим днуть ся монахи. Держи ся того, що сам знаєш.“

Моя остатня надія згасла.

* * *

Знайомих застав я мало. Одні винесли ся з села, а другі з сего сьвіта.

Зараза спустошила околицю. Всіма дорогами провадили мерців; повимирали цілі роди і доми. А ті, що лишили ся, збирали ся в ту саму дорогу. Вони сходили ся до сьвященників і готували ся на смерть і на суд. Веселих людей і шибайголов я не бачив. Усі лише зітхали: „Коби вмерти без гріха.“

І я носив у собі зарід смерті, але лютило мене, що молоді люде так плачуть. І я казав: „Ліпше подумайте, аби добре жити“. Я сказав їм свою гадку про їх неспокій і марні заходи. А вони глянули на мене з під лоба і мовили: „Не дурно ти брат Поля з горішного шлина.“

„Чому так?“

„Він нам також торочив про добре житє, але як поглянув на своє власне, то стулив рота.“

Один зі старших ще докинув якесь слово, і я пізнав, що моїх гріхів молодости вони також не забули.

Від тоді я з ними подалеки. А думка в мене така: „Тут хорому чоловікови саме місце, бо всі тут хочуть умирати“.

* * *

Я багато думаю над своїм братом. Він прийшов до мене одного дня і питав ся, чи я не відкупив би нашої батьківщини, а він був би в мене наймитом. „Бо й мене тягне до нашої хати“ — сказав усміхаючись.

„Зле, що ти сего не знав скорше.“ І він ще раз почув від мене гірку правду.

„Та я можу сидіти й за млином, але сеї ночі збрало мені на голову, що як ти прийшов у село з думкою остати ся на батьківщині, то можеш купити її, а то невелике нещастє, коли я в тебе буду наймитом.“

Він толкував мені, що кождий мусить бути слугою, що ніхто не такий свобідний і ніхто так багато добра не годен учинити, як слуга. І ще й оте сказав: „Заплати не хочу, але харчу і одежі стілько, скілько рукам треба.“

„І ще дати тобі час, аби ти їздив з побожними науками між людей.“

Але він відповів: „Я більше тим не займаю ся.“

„А чому?“

„Тому, бо переконав ся, що я не доріс, аби бути для людей учителем. І ще чогось я навчив ся. А власне: ми не повинні людям говорити нічого, нехай наше жите говорить. Нехай не чують наших гарних слів, але нехай видять наші гарні вчинки. Сим способом вони почують у собі віру і щастє.“

Він засьміяв ся. „Ми все мусимо йти на ринок і бути апостолами. Ледво самі що навчили ся, то зараз пре нас вилізати на стіл і голосити се иншим. А ті, що вчують, так само лізуть на стіл. І все так робить ся пльотка. Як хто хоче зробити що добре, то нехай мовчить, а діла нехай говорять за него.“

Я не думав, що він такий розумний, але я сказав:

„А як про тебе кажуть твої вчинки? Одні мають тебе за божевільного, а другі за щось іще гірше.“

„На се я заслужив собі, Гуннаре, і про се иньшим разом розповім тобі, а тепер хочу знати, чи візьмеш мене за наймита?“

Я вже хотів пристати, але не зважив ся. „На що мені старому і слабому і бездітному купувати хату? Наш рід проклятий, казав наш тато.“

Він замовк і пішов.

Дивний. Не знаю, чи можна йому вірити, але він часом дуже подібний до тата.

* * *

Прийшов осінний холод і дощ січе з'укоса. Я сиджу запертий і дні стають безконечні.

Не маю вже ніяких книжок писати і пишу про своє жите. Але хвороба змогла ся і я неспокійний.

І рано і вечером щось питає ся в мині: „Що ти тут сидиш?“ Каже: „Ти тут не дома і ніде не будеш дома. Родинне місце глядить на тебе студеними очима. Чого тут хочеш? Хто раз утік із рідної хати, той уже ніколи не відшукає її. І нічого собі тут не нагадаєш, хиба свій нерозум і гріх. Поїдь і сховай ся в таке місце, де ти ще не був.“

А я відповідаю: „Я не годен.“

Знаю я тебе, неспокою, що все точиш і ніколи не мовчиш і все брешеш. Я тебе довго слухав. Я ходив з місця на місце і всюди тобі було однаково і скучно.

Нарешті загулив ти мене в рідне село. Тут мало тобі бути добре, а ти знов змучений. Я не позволю більше робити з себе дурня.

Я ніколи не буду мати спокою, бо я сам — неспокій. Однак мені його нести чи тут, чи деінде. Принайменше ошаджу собі дороги.

Я був усе подорожний чужинець і ніколи не мав свого кута. Я ніколи не сів і не сказав: „Тут хочу бути“; я ніколи не збудував собі хати і не сказав: „Тут лишу ся.“ Я був сином того часу, який забув, що то є дім і спокій. А коли я вже всюди чужий, то нехай буду чужий у своїм селі.

* * *

А дні довгі.

Нездатний ні до чого сиджу і бачу, як иньші працюють. А сумління пече і палить. Я вже готовий умирати, а ще не нажив

ся. Ціле жите ще в мині. Чую його в собі як тьохканє хорого зуба. Недобре воно постаріти ся перед часом.

Я балакаю зі старим дідом з долини. Він не відходить від печи і засуває ся сам в себе. Але він за старий уже і говорить як кождий такий. Два, три звичайні спомини, чотири, пять звичайних правил — ось і все, що в його душі лишило ся з житя. Туманом глядять його очи і нічого не видять.

Запираю двері і палю в печі. І сиджу з книжкою на колінах і прислухую ся до вітру, що ссе огонь і стогне, і до дощу, що росить і стікає. Се дощ мокрійший і тяжший від иньших. Він такий, як би цілий сьвіт плакав і розтавав. А небо чорне і заперте як душа божевільного.

Книжка спадає і я не підношу її. Все що видумують і пишуть, таке сухе. Як оте зісохле бадилля по пустім полю.

Сиджу і сную думки як павук павутинє. І сам зависаю в тій сітці. Потім прокидаю ся, бо серце скаржить ся і тріпочеть ся, і підоймаю книжку. Як не заворушить думку, то бодай приспить.

І дякую тим, що пишуть книжки.

* * *

Хотів би я мати когось, аби в ночи молити ся до него.

Бо ніч довга і темна, а я не сплю, мордюю ся під чужою стріхою і боязнь ломить мене. Бо я сам.

Хороба палить, а серце стигне.

А на дворі все заковане, вітер гуде, а мрака з моря і дощ бють по вікнах.

А на темнім поді і під зогнилою підлогою щось креше зубами, дубонить лабами, чую стогони, зіванє і придушений войк, і не можу розпізнати сего серед сну-яви.

І коли отак лежу сам, а всі довкола сплять, і божевіле закидає на мене аркан, а серце дрожить у грудях і як птах в клітці хоче вилетіти, а все довкола замкнене — то при моїх ногах сидить ясний чоловік і від него віє розпучливим страхом.

Я догадую ся, що сей чоловік — моя надія і ратунок. Та коли він саде так близько, то я деревію і вмиваю ся зимним потом.

* * *

Богато людей шукають тепер Бога, а декотрі пишуть, що найшли його. Я се читаю.

Але в сьому ділі не може допомгти один другому. Їм за легко се приходить і пишуть про се за старанно. Пишуть. Ми так віримо в слова, а ті, що витрублюють на всі труби, вже нам остобісіли. Правду каже брат: „Діла нехай говорять“.

Але ми не віримо і в діла. Мій брат зробив діло, а люде заедно допитують, що криє ся поза тим, що він хоче скористати? Аби ми кому повірили, то мусить він покласти своє жите. А й тоді ще не вірили б ми, як би дізнали ся, що про се будуть писати газети.

Такий має положити жите, але так, аби про те ніхто не взнав, аби він сам не знав, що вчинив щось велике. Нехай йому кров норами капотить із грудей, а на лиці має мати сьміх і жарт. Він повинен олійками росити волося і вмивати ними лице, аби всі гляділи на него і казали: „Скажіть, хто так легенько жиє на сьвітї, як сей добродїй!“

І як би одного дня показало ся, що він віддав своє жите, то ми б увірили, що на сьвітї стало ся щось велике. Брат дув у голосну трубу і тому я не вірю йому.

* * *

Треба здати рахунок зі свого житя і найти в нїм науку, закон і звязок.

Все одно, чи се хорооба, чи старечий досьвід: найбільше число йде на стратив, а решта винен. І мало втіхи з сего рахунку.

Все тепер виходить інакше. Що в сьвітї я мав за зиск, те тепер оказує ся тандитою, а що було моєю потїхою і радістю, се не радість.

Цїла купа дрантя глядить на мене і викривляє ся менї. А те, за що я не дбав і те, що відкидав від себе і казав: „Се січка, полова і глупота“ — се видає ся менї гідним спомину.

Чи в менї самому страшний суд? Чи я мушу тут сидіти і судити себе? Строгий судїє, не забувай облекшуючих обставин!

На землі тяжко було жити. Наступають і тиснуть ся і на колїнах по трупах пручають ся наперед. І треба мати камяне серце і кости з залїза, аби не впасти. Набрал я сего досьвіду в тяжких літах. І нинї ще на душі полишали ся кроваві пасма.

Я був твердий. Я був у чорта в школі і закаменїв. Я був на науці в чародїїв, що вираховують сьвітї, що залїзо пускають на

воду, що винайденим воздухом здоймають ся у воздухи і розмовляють через море. Я переймив їх мудрість і став ся твердий. Та дорого заплатив я за се. Душу дав я за мудрість, а як пізнав правду життя: „Сила панує“, то стратив Бога. І щось в мині погасло і замерзло. Сьвіт зробив ся порожнім домом, у якім ніхто не живе. Але я сьміяв ся і чув себе вільним і дріботів довкола себе як усі инші.

Я був у відьом, у яких очи палають і змисли божеволіють, що причаровують мужчин і в кровавих опівночах висмоктують із них душу. В мізку горів неспокій і розпалені наметности, як у пеклі. Сьвіт був пустий, а я мусів пізнати житє до самого споду. І що в них було з опяніня і брудних похотей, я всего навчив ся. І знов я заплатив дорого. Коштувало се мене мою молодість. А як я пішов від них, то переконав ся, що були як верба дуплава і не мали серця. Були порожні і не було в них ані любови, ані віри. Я скаменїв аж до серця. Я покинув мою кохану, мою вірну, що чекала на мене, і оженив ся з золотом і роззичив гроші на проценти, що... — але я знаю одного пана, що лупив ще більші проценти і нині сидить у законодатнім тілі.

А та, що принесла з собою золото, терпіла мене, а як минуло кілька років, то змякла. Підовчила ся в мене і зробила ся перелетною відьмою і полетіла від мене. А той, що взяв її, був мій остатній приятель, і я ненавиджу його віроломного.

В кінці показало ся, що я слабій. Я не був ані камінь, ані зелізо. Я став хорій, зломаний, стратив сон і давне зло виринуло. І як давно я топтав иньших, так иньші тепер мене. Незабаром я впав і збіднів і за мій труд не лишило ся мені нічого. І я сказав сам собі: „Направду, все що я до тепер відкидав від себе, се власне було житє“.

А як хто відкине щось від себе, то ніколи вже того не відшукає. Мала мені потіха з мого рахунку.

* * *

Брат не сердитий, раз-у-раз відвідує мене так, як би ніякого гніву не було між нами.

Се має бути християнство. Тутки, де я живу, чоловік проти него, а жінка за ним. „Він такий шельма як кождий сьвятий“, говорить муж. Жінка в очи не перечить, але потай каже мені: „Він не такий як иньші. Він на все дастьраду. Мене на вчив як прихи-

лити чоловіка до себе“. „А чоловік ваш був недобрий?“ „Гаспид був, не чоловік“. „А якуж він дав вам раду?“ „Казав, аби тішити ся тим, що більше роблю, як каже повинність“. І багато доброго розповідає про брата.

Всіляке він перейшов і всіляко його судять люде.

Простий народ говорить просто: „Він здурів“. Побожні кажуть: „У него чорт вселив ся“. А декотрі мають його за пророка. Він жертвував Богови все, що любив. А тепер сидить на пустці і жие з власного мозіля. Ходить усюди і де надибле біду, там помагає.

Люде ріжного стану приходять до него потайки і просять поради в малих і великих річах і в глибині душі переконані, що він до ради єдиний чоловік.

Мушу розпізнати його добре, бо думаю, що хоч хто на землі чинить добро, то дуже тяжко пізнати, чи він божевільний, чи хитрий.

Бо в добро не можна вірити.

* * *

Брат ніколи не має спокою і ніде не безпечний. Вчера прийшов до него редактор газети і застав його в мене. Хотів від него дізнати ся за всі його діла і написати в часописі.

Він балакав своєю спеціальною бесідою багато і довго. „Ви, пане Гаве, не гніваєте ся на „Коровячий ріг“, що він интересує ся тим духовим рухом, якому ви дали почин? В нїм уже поміщено про се кілька статей як рго так і contra, бо наш принцип — свободна дискусія. Так, добродію, ви самі певно вже завважили се“.

Брат відповів, що він не називає ся Гаве, лишень Паль з горішного млина і не читає ніякої газети.

„Але ви не противник газет?“ — запитав редактор.

„Противник“ — відрік Паль. „Як візьму в руки газету, то мені здає ся, що я війшов до шинку. Кождий своє сукає: одні верещать, иньші за чуби водять ся, одні ганьблять ся, одні сьміють ся, а иньші розповідають фацеції і кидають підозріння та неславу. Кушці і хлопські п'явки брешуть і ошукують. Я тікаю від того крику і душного повітря. Голова стає порожня, а душа брудна“.

Гість лагідно боронив часописі.

„Ну, як я вже мав честь сказати вам, „Коровячий ріг“ інтересує ся вами“.

„Коли я не інтересую ся „Коровячим рогом“.

„То хіба ви волієте „Почту“?

„„Почту“ я давно викинув“.

„Алеж „Коровячий ріг“ працює в тім самім напрямі що й ви: для бідних, покривджених людей, для робітників. Ах, правда, яка ваша думка про страйк, знаєте, той?“

„Коли робітник воліє голодувати і страйкувати в місті, аніж у селі жити чесно зі своєї праці, то має те, що хоче. Чи маєте ще яке діло до мене?“

Редактор усміхнув ся і встав трохи не свій.

„Нема ради, але я ще хотів завдати вам кілька питань про ті погляди на жите, які ви голосите, бо наш принцип — свободна дискусія. В нас усі погляди на долоню, нехай читачі самі собі вибирають. Але як уже сказано...“

„Так, усі погляди, свободна дискусія за і против. Найдокладнійше сортованє думок і поглядів на жите. Нехай нас Бог хоронить перед газетярями, що всіх хочуть до всего заінтересувати, все розпорпують, кожного дня подають нам три погляди на жите і десять брехень у двайцятьох випадках і не випадках і за те грабують нам застанову. Вертайте, добродію, до свого і розшикуйте сензацийні напитки, але поважним річам дайте спокій. Здорові йдїть“.

Коли вийшов редактор, то я сказав йому: „Ти був невічливий“.

„Ах, — розходив ся він, — ота вриття ваш у Христовій виниці! Весь сок і всю силу висисає. Хто ще нині вміє читати? Хто ще може держати ся першої своєї думки, хто нині нагадує собі вчорашнє сьвяте слово? Вони витирають нас як брудну дошку. У них усе в однім горшку: і брехня і правда, і вбійство і веселість, церква і цирк, відвага і злодійська штучка. В них усе добре, що вбиває час і зараз по прочитаню газети забуває ся. Часопись іде собі своєю дорогою, а своєю дорогою всі позівають“.

* * *

„Помагати бідним, то значить ховати злодіїв“ — кажу якомсь до брата.

„Ні, не так, коли їм помагати своєю власною працею. Злодій злодія плодить; волоцюги ростуть, але лише в багатстві, як червяки в стерві. Малі доти глядять на великих, аж і самі почнуть думати: і ми хочемо нічого не робити і добре жити. А хто працює, то й другого привертає до праці.“

„Ти стільки заробиш, що ледво тобі стане“ — кажу йому. Він усміхнувся.

„Бо ти не знаєш, як мало чоловікови треба. Сего тепер ніхто не знає, бо всі живуть із грошей. І ся глупота коштує більше як хліб.“

Я говорю про теперішній суспільний лад, що вимагає, аби кождий дбав про свою старість і про дітей. А він відповідає мені:

„Борба всіх проти всіх, те, що ти зовеш суспільністю, нічого мене не обходить. Я віддаю цареві, що царське, а як би прийшло жертвувати тіло і кров, то християнин станув би в першій ряді. Але правдива суспільність має бути збудована на спільності і мирі, а не на війні. А хто хоче поправити суспільність, той нехай починає від себе.“

І говорить мені, що правдиво забезпечити себе на старість значить помагати другим, бо як прийде час до помочи, то люди допоможуть і тобі і се одинока радість, яку бідний може вчинити своїм ближнім.“

Я мушу сьміятися з него: „Ти в наших часах живеш?“

„Богу дякувати, ні“ — каже він.

* * *

Житє, се соняшна сила, соняшний огонь, се бачу я в ночі. Як сонце загасне, то й ми гаснемо. А як не можемо загаснути в сні, то бачимо привиди з пекла і маємо горячку. Тоді панує явно смерть і давить нас змора, а на полу-отворені очи спадає пекольна мла. Безконечні, сірі думки висотують ся з кутів, у їх тіни гойдають ся злі спомини, на пів заслонені, і глядять зеленими очима. А нічна лямба бореть ся з темнотою, як ява з привидами.

....Гріх? Ні, я не грішу. Я жив після законів природи, після законів божих. А право се таке, що один другого має пожертв.

А нібиж воно не так? Чиж не на те всі сотворіня на світі, аби одні других живили і так з собою лучили ся? Чиж не на те тут житє, аби існувала широка сгруя ріжнородних форм? І те

блискуче море змінних сьвітл, оте нескінчене багатство від одного і того самого — від вічності?!

Бо каже наука : жите в тім, що одно одного їсть, аби потім його з'їли. Кожний годує себе на сало і на заріз для свого надчоловіка. Я жер також скільки влізло ся, а потім взарчували мене. Бо в результаті пожирають нас наші під-люди.

Я слухаю правил природи і гву ся перед ними. Мене проковтне страшений живіт житя, обслинить, розложить мене і на ново пустить у кровооборот житя. І пощож я тут молю ся?

Той кровооборот, се й є вічне жите.

* * *

Зачинає ся зима, земля завмирає. Студений, білий сніг паде і закриває гори і долини, каміне і дерево, бруд і сьміть. І все робить гарним і спокійним.

Приходи, зимо, з твоїм солодким спокоєм і чистим воздухом, яви ся в білих кучерях. Поховай увесь бруд і гній! І мене, біла зимо!

„Смерть се ніщо.“

За богато про неї гадаємо, як про все на сьвіті. А потім скажемо, як уже про неодо казали: „Ах, то лиш се!“

Але коли тобі докучають тяжкі болі тілесні або душевні, то ліпша давка морфіни, чим найкраще казань. На все є лік, а як його вже нема, то видко, що жадного ліку вже не треба — каже лікарь.

Під снігом усе сховає ся і забуде ся.

* * *

Гризото, не пий із мене кров, лиши мене в спокою!

Чого хочеш? Не нівеч! Хто ти така? Чи се давні тіни, чи віруваня, які я викинув із памяти, а вони лишили ся в крові? Чи може сумліне? Чи душа сидить у тілі і ридає над змарнованим житєм?

Дай спокій, що се поможе! А може я що обіцяв, до чогось зобовязав ся і є хтось, що має до мене претензію?

Дай спокій! Я був такий, яким міг бути. І чим иньшим міг я бути? Чи може мурин скинути з себе шкіру? Я вже так був сотворений і така була моя доля. А коли хто винен, то той, що сотворив мене. Я виринув із безконечної струї житя, я — краплина, а кожо обходить краплина?

А як хто має до мене претензію, то нехай зголосить ся до мене і докаже. Я радо прийму свій засуд, коли суд буде йти по правді і я буду знати, хто судить.

* * *

Гріх?!

Ох, так, мій отче, мій бідний отче. Тиж був коло мене, в день з моїми думками, в ночі з моїми снами. Я се знаю.

Але я був за молодий, я не знав, що серце може так терпіти. Я не знав, що сильний муж може згнути через муку душі. Лиш то моя вина, що я пізнав се за пізно.

А ти, Анно, яка бліда встала ти й пішла. Сльози капали і тихим словом сказала ти: „Будь здоров!“ А потім волярь убив тебе нагайкою.

Моя провина, знаю се. Не одну днину пережалував я, але щож поможе тут жаль?

Ось вони вже. Хочуть на сьвіт. Бліді тиснуть ся з закервленими очима. Цить! Вони шепчуть, ревуть і здіймають руки до неба. На муки Христа, я вам не можу помогти, заберіть ся, я не винен. Я так робив як знав, такий був сьвіт. Я мусів старати ся за себе і за сімю, щож було діяти? Як би я був слабший від вас, то ви би були зі мною вчинили те саме.

Замовкли. Вони знають, вони добре знають, що я кажу правду. Вони знов розпливають ся як тіни.

Вертають наново. Де мені сховать ся, куди втекти?! Ох, ті матері чорво одіті, заплакані, з посинілими від голоду дітьми! А от і він сам із кровавою плямою... Марш! то не моя вина! Я не знав. То був гешефт, кождий має стерегти себе. А як хто не досить сильний або мудрий, то мусить гинути, аби був не знати який. А хто пронав, повинен тішити ся, бо той, що виграв найбільше, терпить найдовше. Для него нема жадної ласки. Бо отець відійшов, а пекло горить вічним огнем, синім полум'ям у його грудях.

Марш!

Отче наш, іже єси — — —

* * *

Сповідник міг би відиграти від мене ті спомини. Розумний, делікатний чоловік, що знав би сьвіт, жите і людське серце. Такий, кому могли б ми все розкрити. Та деж такого найти? Протестанти мають лише теологів, а чужий мене не зрозуміє.

Однакож я так гадаю собі:

Взявши на правду, то всі люди собі приятелі. Нема таких двох на світі, аби однаково говорили, кождий у слово вкладає себе. Тими самими словами говорять про різні свої діла. І я не знаю, чому в голові того, до кого я говорю, родить ся моє слово. Я не хочу сповідати ся.

Хочу бути сильним.

Мудрець каже до своєї дитини: „Ти велике“, а до своєї жінки: „Ти ангел“, до приятеля свого: „Потребую грошей“, а до народа: „Славно“. А як його серце хоче натішити ся словом правди, то він замикає ся на три замки і шепче те слово, пригуплюючи долоню до уст, аби його ніхто не почув лиш один той, хто його розуміє.

Тому всі старі люде говорять до себе. Вони сего навчили ся в довгім житю.

Кждий учить ся до гробу, а кжда нова наука, се нова гризота, а кжда гризота, се нова сила. Але ніхто не став мудрим, хто не навчив ся мовчати.

* * *

Старенький осьде в низу хоче вмирати. Брат відвідує його і молить ся разом із ним.

І до мене заходить, коли має хвилю часу, то балакає про всячину. А я слухаю і уважаю, чи в його мові не знайду чогось недоладного.

І не находжу.

Коли не помиляю ся, то в нїм нема нічого злого. Не вміє рахувати ся, за мало хитрий. Не думаю, аби він довго обраховував свої дивні поступки.

І нічо хорого нема в нїм. Не говорить нічого страшного і недорікого. Приносить з собою до мене добро і супокій. Його натура добра і зрівноважена. Не запалює ся і не попадає в мелянхолію. Вже скорше має в собі щось прибите і тихе як по смутку і тяжкім досвіді. І справді він багато перебув і багато стратив.

Та я лиш поволі зачав бути спокійним за него. Бо було много познач на божевільство, але ані одной певної на розум. Нема мабуть одного, аби його можна переконати в противнім, коли він про кого скаже: се божевільний.

І прошу брата: „А тепер скажи мені чисту правду, чому ти роздав свій маєток?“

Він усміхнувся і відповів: „Вірь або не вір, а я мусів. Сьвіт уже хапав мене за руки. Я почав мати силу. Коло мене зібрала ся вже юрба, а мої приятелі зачали рядити селом. Я почув, що се мені подобає ся. Потім я спамятав ся і побачив себе в небезпеці. І я освободив себе. Але я тоді був заголюканий і не найшов доброго способу“.

„Ти се признаєш, Палю?“

„Ліва рука нехай не знає, що дає права. Потім счинив ся крик — по всіх селах розійшла ся чутка. Я опинив ся як комедіант на ринку, мого вчинку не зрозумів ніхто і се було зле. Мій дар зробив шкоду“.

„Так кажеш?“

„Гроші все роблять шкоду. Дар і давець ніколи не сьміють розлучити ся. Грошева поміч робить із бідних людей голоду, аби їм давав не знати як богато. Мій маєток став ся касою і ті, кому відти давано поміч, уважали, що вона їм належить ся і воркотіли, що мало їм, а ті, кому не дали нічого, завидували і кляли. І з моєї жертви не вийшла любов, але ненависть“.

Він споважнів на хвилю, потім знов усміхнувся.

„Всього треба вчити ся і вчити ся. З кожної споминки випливає мудрість. Треба собі зі своїх гріхів збудувати сходи, аби вийти на висоту“.

„Та ти — кажу — навчавш, аби люди були досконалі“.

Він засьміяв ся.

„До того треба вжити всю нашу волю“.

Він не божевільний.

* * *

Питаю його, чи то правда, що він лічить хвороби? Він каже: „Не лічу“. А я: „Та розповідають люде, що ти молиш ся з хорими і покладаєш руки на них, а я тобі скажу в очи, що се мені дуже не подобало ся“.

„Се деь колись помагає. Треба всего пробувати, чи не може, бо се християнство, аби ми помагали один другому“.

Я мовчав.

„Є багато терпінь, а найбільше душевних. А як душа хора, як вона ослабне, то все зле опановує нас. В сьому випадку молитва помагає, коли є віра, бо душа скупляє ся і набирає сили до опору“.

„Коли маєш такого Бога що вислухує молитви, то вкажи його мені. Я тепер потребую такого Бога“.

Він засміяв ся. „Так, ми хочемо мати певність“.

„Ти лиш відповідай: все, чого просите, дасть ся вам, стоїть у писанію“.

„Взиваючи моє імя“ стоїть там. Се значить, коли будемо так просити, як він просив. А він молив ся: „Да будет воля твоя“. Часом здасть ся нам, що бачимо чудо. Але молити ся не значить чарувати імям Бога. Молитва підносить нас до Бога і ми хочемо того, чого він хоче. І коли се найвише дасть ся нам, то маємо все, чого хочемо. І се є спасеніє, аби моя воля була одна зі всеволею“.

„Богато правди в мудрости старих отців. Молитва, праця і піст, то добра, давня оборона. Богато злих духів вигнано ними. Слабість тіла і гріх так тісно злучені з собою, що здорова душа стає ся здоровим тілом. Молоді люде просили мене нераз поради на нечисті похоти. А я казав: піст, праця, а як ще не помагає, то сам піст Я так виховував міцних людий. Нераз треба, аби здоровий чоловік сказав хорому лиш одно сильне слово, а він поздоровіє. Се кажу з досьвіду. Бо люде богато хорують душевно. А стара штука лічення дуже добра для тих, що потребують ліку на слабу волю“.

* * *

Каже мені брат: „Мені видить ся, що ти невдоволений зі свого життя“.

„Богато користи я з нього не маю“ — кажу.

„Хиба ти хотів мати щось із нього?“

„Маєток хотів я мати“.

„На що маєтку?“

„Богацтво, се-ж сила“.

„А сили на що?“

„Сила панує“.

„А по що ти хотів панувати?“

„Бо тоді я вільний і можу уживати життя“.

„Уживати життя значить стратити його. Та ти се й учинив, любий брате. І на щож нарікати? Трохи більше або трохи меньше забави, то вкінці все одно. Сума в кождім випадку — нуля“.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Я відповідаю.

„Ніколи нема стільки спокою, аби можна нажити ся. Все оберне ся в погань. Заки добудеш засоби до житя, щоб міг спати спокійно, то в житя оближеш лише крайчик і то в перервах. А коли вже маєш засоби, то вже нема сили“.

„Бо люди забули жити правдиво. Житє повинно бути штукаю, а не гешефтом. Вони не вкладають із малку житя в працю, але в виск із неї, а житева штука у них така, аби мати найбільше виску з найменшої праці. І через те житє не єсть творчою радістю і успокоєнем, але безконечною погонею. Бо правди в житю ані спокою не можна ані купити ані видурити. І все, що чоловік надбає, всего йому мало. І замісь щастя вдоволяють ся забавою“.

„І ти мав чутє до житя, оту жевріючу іскорку, що сьвітить у наших грудях у нещастю і радості і кожду годину нашого житя наповняє тихою сьвятістю, оту іскру мав ти. Вона тобі платила за все зле і ти хотїв жити. А чи ми відчуваємо наше житє як терпінє, чи як радість, то се марниця проти того, коли хто жне против свого чутя. І тому ти повинен бути вдоволений із того, що мав і що маєш, бо хоть ти хорий, то ще хочеш жити. Метою твого житя було уживанє і ти осягнув се. А хто уживає лиш житє, той не повинен за се сподівати ся заплати. Ти з мужиків, і знаєш, що як випєш молоко, то не будеш їсти сметани“.

* * *

„Дурні питають ся, чому вони є, а злодії хотять пізнати змісл житя. А відповіди ніхто не дістане, лиш той, хто добре питає, а добре питає лиш той, хто каже: „Якби в моє житє внести правду!“

А стара мудрість каже — бо нова не має ані питання ані відповіді: „Отсе змаганє стоїть усього житя, стоїть праці житя: зробити з себе чоловіка“.

В сьвітї ти невольник. Сьвіт, се місце зоологічного чоловіка; він — найвисший звірь. Але так як неорганічний сьвіт видав сьвіт ростинний, так найвисший звїр дійшов до такої сили волї, що сотворив сьвіт духа. Сей сьвіт установив собі закони і став ся вольним. Аж як найдемо правдивий закон, то знайдемо й житє. І тому правда каже: „Той находить житє, хто творить волю Бога. Ми будуємо добро в собі, коли довкола себе творимо добро. Щоденними побїдами природи в собі творимо з себе чоловіка духового, що віднаходить у собі самім житє, а через те й надїю — і не боїть ся смерти“.

Так говорить той закон, а я відповідаю :

„Ніхто не сумніває ся про своє жите доти, доки воно йому дає користь, доки він до чогось потрібний і робить діло придатне і добро і знає, що не жие надармо.

„Але ми не вдоволені з жита доти, доки не сотворимо такого діла, що має в собі силу росту. Будуємо королівства і піраміди і вавилонські вежі, відкриваємо нові землі і нові машини, нові релігії і нові форми думок. Хочемо, аби сі діла жили через усі віки і тоді ми вдоволені зі свого істнованя.

„А як не можемо сотворити великих діл, то живемо будучністю. Коли я був у сьвітї і провадив банк, то я думав не лиш про себе, але про діти і родину. Я хотїв мати таке богацтво, аби було вічне. Через него бажав я зарубати ся в пам'ять часу.

„Але ми знаємо і самі бачимо, що жадне діло не стоїть вічно. Найбільші діла вмирають. В нас самих мусимо сотворити щось вічне. Але чи новочасний чоловік довше перетреває від старого?“

„Отому старенькому в низу, що ледво лазить і сходить на дитину, що помогло-б йому, як би він сотворив із себе нового чоловіка? Чоловік як доросте до певної висоти, то всихає, а вершок на сам перед. І новий скорше всихає як давний“.

А він каже: „Давний чоловік пропав, коли новий надійшов. Здобутий житєвий спокій переходить на старість у чисту гармонію і її тони входять аж у саму смерть. Ти шукаєш собі за богато гризот“.

Він сидїв хвилию як закаменїлий, потім подивив ся на мене і сказав: „Вірний науці Христа не вмере зі старости“.

„Як то?“ — запитав я.

„Іти за учителем значить жертвувати своє жите“.

Я глянув на брата і перший раз побачив його. Тяжкі думи двигає він на собі і є щось в його очах, коло його чола і в його певних, різких обрисах, що сьвідчить, що він жертвував своє жите.

Він став ся чимось новим для мене, великодним чоловіком, з великого часу, що жите бере поважно.

Переклав Василь Стефаник.

(Конець буде.)

Сокильський гімн.

Не буря то по морю заревіла,
Не грім гуде, то не сокіл квилить —
Народ встає, знімає ся до діла,
І оклик волі громом рокотить.

Хто до життя прокинувся — пут не знає,
І не скує в ярмо увесь нас сьвіт!
В неволі лиш — чия душа дримає,
Кого давить жасний безвілля гніт.

Вже сходить ясне сонце всему миру,
Любови й віри грудь пройме огнем,
Спалить відчаї, спопелить зневіру
І засіяє воскресеня днем.

Всемолодою зацвите весною
В грудях надія, що кував їх лід —
При друзі стане друг сокіл стіною,
Заступить правду, волю, землю, рід.

Стіною стане молодеча сила
Рамя в рамя в братаню вселюдським:
Здобуде сьвіт — в кого душа ожила,
Нема ланців — щоб закувати грім!

За народ, за народ! у один з народом шлях,
Хай реве буря грім — сіяє наш сокильський стяг!
Кров дамо, підемо з другом друг у добрий шлях —
Сіяє наш сокильський стяг.

Норженко.

Народник в українській літературі.

У той час, коли Данте починав писати свою „Commedia Divina“, в його рідному краю панували тільки дві мови: латинська — мова письменства та науки і французька — мова панських салонів та середньовічної пісні. Мова-ж італійська була зведена до простолюдного жаргону, її було чутно тільки здалека від культурних центрів Італії, не в панських громадах, а на базарах та ярмарках. Але Данте не захотів перекладати свої заповітні думки та почуття на чужий язик і висловив їх необробленою, простолюдною мовою своєї любої країни. Чи почував він, що його уподоба порішила не тільки літературне питання про можливість дальшого оброблення та поступу простої мови, а провіщувала всю національну будучину італійського народу! З Данта почалось те демократичне відродження його, що було закінчене Гарібальді, а „Commedia Divina“ була першим геніяльним виразом народного самопочуття, яке доспіваючи та ширячись на протязі століть привело на кінці батьківщину Данта до політично-національного з'єднання.

Сто років назад скромний український письменник Іван Котляревський, без порівняння менше надарований генієм від італійського поета, але може з таким-же геніяльним прочуттем, перший відізвав ся на простолюдній мові свого рідного народу і ввів її в недосяжний доси літературно-культурний круговорот сучасного, доволі пригніченого українського життя. Надрукована у 1798 р. поема Котляревського „Енеїда“ була тим живим словом, що збудило народне самопочуття України, покликало її до культурно-літературної праці і оборони душі української нації від апатії та інертності.

Прошло сто років, розвилась українська література і вдячні Українці на всій Україні спомянули добрим словом першого ініціатора; на протязі цілої осені 1898 р. в часописах оповіщалося про святкування пам'яті Котляревського в різних містах; не зостав ся глухим до сього ювілея і Петербург.

Ці національно-літературні свята роблять якесь свіже, радісне вражіння. В останні часи в журналістиці, в громадї, на науково-літературних збірках у Росії — усюди так монотонно панували промови про економічні хиби, все життя зводилось до одного фізичного хліба, що слова про національне, літературне відродження якось чудно звучать між ними, видають ся немов якимсь анахронізмом. Але людська істота містить у собі не один жолудок, матеріальне питання ніколи не заглушатиме в людськості запитів розуму та серця, інтересів добра і зла, правди і брехні, краси і огидливости. Все, що читало ся, співалося і виголошувалося на тих національних святкуваннях, свідчило про живучість національного руху на Україні. На це питання московська преса дивить ся взагалі дуже нетолерантно та неприхильно, лічачи його якоюсь романтичною вигадкою, яку треба знищити та здати до архіву. Але сама дійсність голосно свідчить, що в забезпеченню народніх прав лежить міцна порука культурного, економічного і етичного поступу всякої держави. Пригнічування тих прав викликає багато фактів, шкідливих для загального стану держави.

Оттака пригнічена нація святкувала столітній ювілей свого письменства. Без сумніву письменство, се найвиднійший прояв народного самопочуття. До того на долю української літератури доволі припало переслідувань з боку не тільки московського уряду, але і від централістів різних партій. Не вважаючи на се вона не вмерла, не розвіялась, як пара, не зашкодила загальному російському прогресови, а навпаки проістнувала сто років і вступила у друге століття з ясним почуттям свого права на існування і дальший посту! Кожний нарід має достоювати свого права говорити, читати та творити на рідній мові, як і кожна людина. Але признання літератури з боку иньших націй здобуваєть ся не тільки сим природним правом, а вартістю та гідністю її за для культури та вселюдськими заслугами. А таких скарбів літературної штуки чимало знайдець ся в українському письменстві. Можливо, що сих скарбів було би далеко більше, коли-б розвій письменства йшов

свобідно і без таких раз-у-раз перешкод, переслідувань та репресалій.*) Українська література і поезія, що має між своїми представниками такого великого поета, як Шевченко, може сміло стати серед славянських літератур, після російської, польської та чеської.

В нашій літературі з самого початку її книжного розвою домінує різко висловлений демократичний напрямок. Вже в Енеїді трапляють ся місця, які свідчать про прихильність автора до простого народу, про те, що автор страждає його муками та хибам, його пригніченим станом. Описуючи напр. пекло, він зразу містить туди панів :

„Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів“ і т. д.

Се був перший виклик народництва, якого тоді ще не було чути в сучасній московській красній літературі**) і яке тільки з приводу Пушкіна почало панувати в творах виднійших російських письменників та поетів. До уставів Катерини II Україна не зазнавала кріпацтва; вона воювалась проти поневолення з Польщею та Московщиною, або втікала від ненависного кріпацтва на „вільні степи“, на Запорожжє, навіть у турецьке підданство, до султана. Надзвичайна любов до свободи, якою визначають ся взагалі усі південні нації, завжди була характерною прикметою українського народу. Заведення на Україні кріпацтва на кінці XVIII в. було ще свіжою раною, з якої ще не перестала точитись кров. Котляревський, простий чиновник, людина не високого розвою, але з міцним та незабитим національним почуттєм, добре зрозумів це і жаль за згубленою свободою часто пробиваєть ся в багатьох місцях його веселої народії на давноминулий грецький Олімп. Але сміяти ся

*) Навіть Св'яте Письмо доси заборонено перекладати на нашу мову і та ким робом виникла така чудна, як каже д. Науменко, поява »что в християнскомъ государствѣ, гдѣ имѣется Евангеліе на 70 языкахъ, въ этомъ числѣ на вогульскомъ, зырянскомъ и т. д., славянскій народъ въ 20 миллионѣвъ душъ не имѣеть права читать Св. Письма на родномъ языкѣ«, дивись Киевская Старина 1899 »Книжная рѣчь у Малороссовъ«.

**) В тогочасній рос. літературі був тільки один твір писаний в подібнім дусі, се книжка Радіцева »Поѣздка изъ Петербурга въ Москву«, де з великою симпатією малюєть ся сумний стан простого народа.

„крізь слъози“ було ще до Гоголя порано, в натурі самого Котляревського було любити сантиментальних гумористів Українців, і він утворив незабутні малюнки з народнього життя: „Наталку Полтавку“ і „Москаля Чарівника“. Таким чином реалізм в куші з народництвом, — чи то краще сказати, націоналістичний демократизм у найліпшому значінню сього слова, — се ті нові живі риси, які зробили Котляревського не позадним літератом серед загальноросійських письменників, і дають йому право на вічну незабутність.

На превеликий жаль напрямом, яким ішов перший наш письменник, не знайшов собі сторонників між тогочасними його українськими товаришами. Квітка-Основяненко виявляє в себе націоналіста-естетика та мораліста, але не демократа, у якого болить душа від хиб народнього життя, хоча йому в власній практиці траплялось частенько придивлятися до дійсної правди кріпацьких відносин. Декілька занадто важких епізодів, у які йому приходилось встрявати, приведено в його життєписі,*) але ні один із них не стурбував його душі настільки, щоб це обурення відгукнуло ся у його творах. Пригадаємо тільки „Панну Сотниківну“, оповідання з побуту Слобідської України, де вилились жалоби на сучасні обставини сільського життя. В пекучому питанню пансько-кріпацьких відносин, в сьому морю кривд, лементу, пригнічення людської істоти, Григорій Хведорович Квітка, завжди повний об'єктивності, таки іноді пильнує виправдати панів. Уся його творчість, не вважаючи на справжню красу його народніх українських образів, зостаєть ся без громадської підстави, без певної ясної точки погляду на суспільну правду та кривду. А про те сї колізиї зробив Шевченко темами найкращих та найвидніщих своїх творів та поезій. Квітка, се малярь-реаліст, що не бере „злих“ тем, що більш ідеалізує дійсність, ніж виставляє на показ темні боки життя. Тільки в „Панні Сотниківні“, написаній російською мовою, громадська перешкода з'являєть ся причиною особистої драми за часів закріпощення України Москалями Петра I.

Яскравійше намальовані громадські пригоди у Гулака Артемовського, напр. в байці „Пан та собака“. Завдяки силі та виразності мови ся байка краща багатьох українських байок, але на великий жаль шкідливі цензурні обставини не дозволили письменникови на урядовій посаді творити й далі в таких радикальнім

*) Сочиненія Г. О. Квитки, т. VI, ст. XXV.

напрямку. З могутнім голосним протестом проти політичних, економічних та національних хиб українського життя виступив рішучо тільки поет Шевченко.

Звертаючись знов до Котляревського, ми бачимо, що в його творах уперше намічається той тип „печальника“ народного горя та шановника народньої етики, з якого помалу виробився і досі любий українській інтелігенції тип „народника“. Цей прототип — се Возьний у „Наталці Полтавці“. Він виник цілком органічно та натурально і для того, щоб розглядіти народницький колір, треба тільки ближше придивитися до його поводження, та відкинути його комічні звороти. Піднявши ся по над його одяг та форми, ми примітимо його народництво. Возьний — заможний чоловік, письменний, обібраний дворянством на посаду „судебного пристава“ в низшій земській управі; він поставлений завдяки наведеним умовинам вище сільських мешканців. Але окрім сього він має широкий світогляд і в пісні до Виборного лає пануючу деморалізацію. Не вважаючи на різницю між собою і Наталкою він заявляє їй, „що любов усіх рівняє“, і на кінці примушує читача лічити його навіть добросердою людиною. Його погляди, виголошені в його піснях та репліках, виявляють у собі вплив дуже популярного українського філософа і оригінального мораліста Сковороди. І сей Возьний, що без труду знайшов би собі дружину між міщанками та панянками полтавськими, захоується в бідну дівчину-сироту, не признає предковічної приказки: „знай ся віл з волом, а кінь з конем“. Хоч і як регочеш, слухаючи, як він балакає з Наталкою, але без сумніву в його істоті ми бачимо перед собою лірика, уважного до голосу серця, захопленого чудовим образом гарної та чесної сільської дівчини.

Минуло сто років з того часу, і знов у першому творі, надрукованому в 101 р. існування нової української літератури ми зустрічаємося з народником-ліриком, охочим за вроду та красу селянської дівчини віддати своє життя, поступити ся за-для неї найдорожшими своїми правами, втілити в неї свої сьвяті ідеали. Сей тип увособлений у комедії Маркевича „Не зрозуміли“ в Богуні. Різниця тільки та, що Богун не просто лірик, захоплений власним почуттем, а лірик, оживлений щирою любовю до свого рідного народу, повний бажання прожити весь вік поруч із ним та задля нього. Се народник найщиріший і найбільше невдачний, якого тільки можемо пригадати собі.

Взагалі типови народника не пощастило ані в великоруській, ані в українській літературі. В першій він являєть ся то якимсь патлатим санкюлотом, як Марко Волоков у Гончарова (роман його „Обрив“), то якимсь безґрунтовим революціонером, як Нежданов у Тургенева, а на кінці був ганебно осьміяний у рано помершій місячнику „Новое Слово“. В українській літературі сей тип мав великі права до істновання на тій підставі, що осьвічена радикально українська інтелігенція на протязі цілої другої половини ХІХ-го в. більше-менше перебувала під впливом захоплення своєю національністю, під впливом ентузіастичного „народолюбства“. Переживали сей ентузіазм збирачі етнографічного матеріалу (Метлинський, Нос) і вчені дослідники (Чубінський, Костомарів, Єфименко) і беллетристи та поети, як Марко-Вовчок, Левіцький, Старицький. Се народолюбство дало багатий етнографічний матеріал, збагатило українську штуку найкращими збірниками українських дум та пісень, впливало на літератів при їх малюванню народнього побуту. Більшого-ж від його не можна було сподівати ся. Наша інтелігенція була одірвана від народу, мало підготовлена до міцного єднання з ним, щоб це закохання в естетичну вдачу народу та його надзвичайно звеличену чистоту етики мало-б спроможність дати які небудь примітні, практичні результати, користні українському народови. Придивляючись до сього типа, поскільки він виявив ся в літературі, ми зустрічаємо в романі Левіцького „Хмари“ яркійше, ніж у иньших, намальований образ народолюбця.

Павло Радюк, — студент Київського університету, родом з поетичної частини Київщини, Черкаського повіту — виявляє з себе українофіла „хлопомана“, яких багато було у 50--60 рр. між українською академічною молодю. Чарівнича пишнота самого Києва, передавані з рук до рук нелегальні твори Шевченка, скрізь чутва музикальна українська мелодія, поетична природа — все те робило вражіння на чутливе до естетики молоде серце і не могло не примусити героя до палкого народолюбства. Автор зрозуміло виводить свого героя з такої сім'ї, де шляхетське виховання пильнувало держати дитину оддалік від усього брудного, сільського, хлопського. І се майже завжди й було, що наші молоді паничі робили ся ідеологами демократизму. Але ввеличене таким вихованням, витончене зрозумінне краси робило душу панича дуже до неї прихильною, де-б ся красота форм, ліній та колірив не виникала перед його очима — чи в краєвиді, чи в мелодії рідного

народу; а сих красот занадто було багато на нашій Україні. І Павло Радюк під впливом великого поета Шевченка приїздить до своїх Журбанів в убранню простого парубка і переживає саме гаряче, запальне кохання до свого рідного краю. Ідеї західної Європи та університетська наука освітили його розум новими широкими поглядами, пишнота пригніченого рідного краю зміцнила діло і виробила з його демократа-націоналіста. Обвіяний поезією пісень, що розлягають ся по українському селу, зогрітий „блакитним небом України“, теплом, пахощами квіток, він як поет бачив у сьому гарному краю, не вважаючи на його пригніченність, непросвітність та економічні хиби — Україну будуччини, нову, молоду, освічену, збуджену до нового самостійного життя. Україна вставала перед ним зі своїм гордим, поетичним народом, багатим та просвіченим, із вольним народом без усякого ярма на спині, з своєю мовою, літературою, з своєю наукою та поезією. Як той чудовий сон — бачив він такою Україну. (Хжари, К. 1874).

Але в сих поривах не було нічого реального, не було моста між дійсністю і тими надіями на будучність, які розливали ся в голіві молодого народолобця. „Наша земля на Україні, як золото, а народ наш часто голодує; в нас нема промислу й крамарства, а про народ ніхто не дбає; ніхто його не вчить, не навчає розуму. Наша пісня народня — велика й чудова, як твір перворядних геніїв; наша поезія, наш язик, багатий, як щире золото, а все те марно пропадає, лежить непочате“ (ст. 161). І чим більше замислював ся він про обставини народнього життя, тим більш почував, як душа його „ніби тонула в якусь земну безодню, де не було ні дна, ні верху, де не було за віщо вхопитись“ (ст. 175). Отся безпідставність і не приводила Радюка до якої небудь активної діяльності, а через те й усі його ідеали та ріа desideria, які він виголошує перед своїми рідними, застають ся тільки промовами, пишними теоріями. „Ми, тату, — каже він батькови — носимо народню свиту, бо ми народники, стаємо на бік народу, ми націонали“. „Ми носимо народню одєжу, бо чим-же ми викажемо знак про наші ідеї?“ Так само гаряче він говорить і в колі зовсім неналежних до діла людей: архімандрита, начальниці інститута та професора Духовної Академії. „Я був на селі, бачив яка жизнь народа; бачив, які в селах порядки! Тепер в селах більш шинків ніж шкіл! Та школярі, що виходять із школи, й самі знають, як себе цінувати — вони не поважають свої національности (?) і свого

народу й самі не тямлять, що вони за люде! Не народ, а якесь попсоване стадо писарів та панських лакеїв панує тепер на Україні, а голови обдурюють народ разом із писарями, вчителями та Жидами шинкарями! Люде позичають гроші й дають за проценти своє поле на кілька років голові або й попови“ (ст. 321). Сам же Радюк кінчить свої юнацькі змагання тим, що бере собі за жінку гарпеньку сусіду і робить ся професором у Києві.

Автор романа „Хмари“ не дає в Радюкові справжнього образу активного народовця; він малює нам звичайного народолюбця-лірика, захопленого завдяки своєму молодому серцю тими націоналістичними ідеями, які збудила в ньому, як і між рештою кращої поступової молодіжі 70-х років, демократична поезія Шевченка.

У 1883 році в збірнику „Рада“ була надрукована драма Старицького „Не судилось“, де знову ми бачимо два типи народників: один із ліричним настроєм, панич-романтик і естетик, другий з ясним поглядом на річи, вчитель й лікар. Оба вони товариші по університету; перший, син заможних людей, не обирає собі коронної посади, а хоче залишити ся „sans profession“ „працювати там, де мені мило, на користь народови!“ Він теж ходить одягнений по простому і сьміливо голосить свої націоналістичні думки, а чиновникови прямо у вічі каже: „Чи буде колись одна мова, чи ні — про те не нам знати, а от що всякий примус, усяке руйнування природи ради переробу її на один аршин валить і кравцеві й сукні — то се кожному звісно! Кожному народови бажаєть ся виробити собі такі форми, в яких йому найприроднійше. Кожному народови в своїй власній одежі найвільнійше, найзручнійше поводити ся — то що й казати про мову? Ви порвали з народом, а ми стоїмо за освіту меньшого брата, за народні права, щастє, за правду!“ Одначе й тут сї гарні промови застають ся тільки на устах: панич жартує на лоні природи і бере повними руками усе добро від життя, яке даєть ся вродю, молодістю й багатством. Товариш його Павло — бідний, з переконання демократ, перестеріга його від дуже палкої натури: „Чого ти став на вулицю вчашати? Спіднички тягнуть — не даром же ти мені живописав якусь Катрю поетичними колірами! Не грай з вогнем, не дратуй ні своїх нервів, ані чужих... щоб буває не закінчить свої справи несподіваною мерзотою!“ Панич, звісно, ображаєть ся, що його приятель так розуміє його етнографічні допити над селянським побутом. Він признає романтичні захвати жіночою красою „одра-

дісними хвилинами в житті“. „Чого тікати від краси — каже він — який там гріх удовольнити поезією душу“. Але на кінці панич усе таки робить „мерзоту“ й роман його з Катрею переміняється на тяжку драму (нещасна дівчина накладає на себе руки), і Павло каже паничеві: „Так така то, паничу, ваша поезія!?“

Се самий звичайний тип народовця — і за його мальованне бралось багато українських письменників. Романтик по натурі, без міцної волі, з добрим серцем, чуткий до всего доброго, такий панич не здібний до важкої праці і до самотійного життя. Павло-ж иньша річ: він не зверне зі свого шляху, весь вік помалу, не покладаючи рук він працюватиме на користь темному людові, віддасть йому всі свої сили, буде бороти ся за свої ідеали й не продасть їх за миску сочевиці. „На чорта мені вони, отсі гроші — каже він, віддаючи Михайлови свої останні ошадности, щоб той не залежав із матеріального боку від своєї вельможної родини та одружив ся-б з Катрею. — Поки отсі моволясті руки не одсохнуть, працюватимуть; та чи багато мені й треба?! На діло, се иньша річ, а для мене самого... Гай, гай! Нам, лихом битим босякам, не про своє щастя дбати!“ Він не веде шумних балачок ані про націоналізм, ані не розводить иньших яких соціяльних теорій. Але з власних слів і всього його поводження виростає міцна і велика фігура переконаного й щирого народника. Роскіш, комфорт, естетика, все це на його думку „панські витребенки“. Але праця, наука, чесність у всіх громадських і власних відносинах для нього головні підстави, яких він додержує не тільки в своїому життю, а вносить у народній світогляд і таким чином виконує свою виховательську місію народовця.

Отсі три типи: Радюк, Михайло і Павло цілком живі і дають нам справжній малюнок течій між українською молодіжю 70-х та 80-х років, і тих ідеалів, які панували в головах сеї молодіжі.

З народовцями новійшої формациї — 90-х років ми зустрічаємо ся на сторінках галицької часописі „Зоря“, але під пером наших українських письменників. Так герой оповідання Школиченка „Між народ“ — Андрій Петренко ще в семій клясі гімназії обіцяв собі по докінченю вчення переїхати на село та всі свої знання присвятити на користь народові. Скінчивши курс в університеті, він їде до невеличкого батьківського хутора на березі річки Удая. Хлопець хоче розв'язати дуже важке завдання: він з певністю себе має у думці знищити в народі його дикі та неподобні звичаї,

які тільки зневажають людську гідність та пригнічують свободу й самосвідомість. Але звичайно трапляється, як у інших: поперед поважні розмови з громадою, поради кооперативних організацій, потім залицяння до дівчат, зближення на ґрунті вчення (популяризування); діло й культурна праця якось зникають і Наталка робить ся такою-ж жертвою рознехання панича, як і Катря в драмі „Не судилось“. Замість того, щоб скласти іспити на фельчерицю у Києві, куди батько й мати одпустили її по проханню панича, бідна дівчина родить незаконну дитину, підкидує її на першій панській ганок, а сама знаходить собі спасення від слави, сорому та байдужности милого під колесами залізниці. Оповідання написано зовсім не талановито, не має художних фігур. Андрій Петренко більше подає на якусь тінь, ніж на живу людину. Ні його світогляд, ні духовий розвій зовсім не ясні для читача; тільки одно бажання прийти на поміч „темному людови“—се дуже й дуже мало задля працівника-народолюбця. Той самий „темний люд“ виявляється безперечно моральнішим від такого помічника; такі помічники не вносять у народню масу ні одного проміння етики та просвіти. Коли Наталка пропала без вісти в Києві, Петренко погорював за своєю коханкою, але скоро заспокоїв ся. „Тим більше — додає автор — що громада почала будувати школу і Петренко знайшов собі таку роботу, яка не дозволила йому жалкувати“, а навпаки, заспокоювала його свідомість, що всі його пильнування і заходи йдуть на користь „простому та темному людови“. Сим кіпчить ся оповідання. Таким чином неморальний з усіх боків учинок героя з Наталкою являється ніби „хвилиним епізодом“, який зовсім не має впливу на той сеї повісти і на самого Петренка. На що тоді, питаємо ми, і наповняти зміст цього оповідання і так гучно називати його „Між народ“? Задля народолюбця дуже велике значіння має—вияснити собі відносини до сільської жінки, і хорони Боже наші села від таких навчителів-народників, у яких єднання з народом починається з романтичного звязку з першою гарненькою дівчиною! Наталя — жертва неясних моральних підстав добродія Петренка. А через такі жертви неможливо супокійно працювати до святої праці народньої освіти, як се робить у д. Школиченка його герой: такі епізоди тільки гнобитимуть кожного народовця. Коли Михайло згадує та аналізує свої вчинки, кожний бачить, що цей конфлікт повинен переробити його цілком та привести до кращого морального становища. Та ні. Петренко повер-

тається до того-ж села, дивиться у вічі кривих загубленої дівчини і не вважаючи на свою неморальність лічить сам себе за керманича та просвітителя народу. Крий Боже від таких діячів!

З проводирем ясного світогляду ми зустрічаємося в особі народовця-націоналіста, героя оповідання Чайченка: „На распутті“. Перед нами два приятелі: Гордій Раденко та Демид Гайденко. Обидва вони з одного села, обидва перечитали в останніх клясах гімназії „Кобзаря“ і почули себе „українофілами“. Запальний-же Гордій ще з п'ятої кляси зробився „пропагатором“ — він добував українські книжки та розповсюджував їх між товаришами. Скінчивши вчення в університеті оба вони шукають місце на провінції — Демид лікарського, а Гордій адвокатського. Товариші палають найдемократичнішими надіями, обидва вони переконані народники. Але дякуючи автора власне життя їх складається так, що герої не сповняють своїх плянів. І тут виникла любов: Гордій одбив любку у Деміда і побрався з нею. Демид з розпуки кинув місце, повернувся до рідного села і почав... „народничати“: орати, сіяти, поратися біля саду і безперечно навчати селян; з'організував школу і в тій діяльності знайшов мету свого розбитого життя. Але на гріх недоля знов звела товаришів! Гордій — тепер уже пан — поселився на сусідстві біля його села в великій економії, що досталася йому від якоїсь рідні; поселився він на горі Демидови з жінкою. У нашого Раденка вже перегоріло кохання до дружини, він не бачить ніякого змісту в житті і ніяким чином не може довести до ладу своїх економічно-панських відносин до простого люду, до селян. Страшенно сердить його репетує на випахи та полеві шкоди і т. п.; на кінці діло доходить до того, що він жалується на своїх селян губернаторови, а сей насилає на бунтарів „екзекуцію“ чи то-пак „порку“. Сам Гордій від нудоти зачинає роман із якоюсь дівчиною, а коли вона топиться, дознавши, що він не кавалер-контрощик, за якого він удавав себе, є багатий пан, — Гордій, знервований (ніби) своїм власним браком рівноваги, пускає собі кулю в лоб. Таким чином один із товаришів зовсім з'їхав із глузду і замість сповнення своїх надій про народню працю лишає по собі тільки проклони, ненависть своїх селян спліндрованих його екзекуцією. Зостається ще герой — Демид. Але й йому не поталанило: поліція чогось не дозволяє йому залишатися на селі, вчити в школі, і він мусить переїздити в город, де дружить з удовою свого небіжчика друга. Все оповідання кінчить

ся Шевченковими роковинами. У господі Демида збирають ся „українофіли“ спомянути поета і отут за вечерою Демид виголошує свою кінцеву промову, де він заявляє себе націоналом, поперед усього націоналом і тільки націоналом. Промова ся занадто цікава, не в устах Демида, а через те, що виявляє profession de foi одного з видних наших письменників — Чайченка. Щоб показати всю безгрунтовність та марність сього „profession de foi“, яко програми активного народництва, дозволяємо собі привести її цілком :

Демид не згожуєть ся з одного боку з одним старшим українофілом, що покликає до „обережності“, а з другого боку з одною дівчиною радикального напрямку. Піднімаючи чарку він відповідає їм обом і не поперед усього за сміливу, одкриту націоналістичну діяльність. Націоналізм частенько зовуть перестарілим питанням, мішають його, каже він, з державним шовінізмом, але „ідея націоналізму не є ідея шовінізму, а український націоналізм тим і має значіння для людськості (sic), що повинен осягнути ідеєю чистого націоналізму без ніякого шовінізму. Се й буде його лепта у все-світню скарбницю. Кажуть, що націоналізм — форма. Еге, форма, але яка? І наше тіло форма, в якій виявляєть ся наш дух! Так, націоналізм форма й мова форма, але така форма, яку відрізнивши від цілого, зникне й саме ціле“. Далі він каже, що через се мова, національна література не другорядні, а головні питання. „Без мови, без національної літератури — нема нації, і коли ми хочемо бути нацією, то повинні поперед усього пильнувати, щоб рідна мова запанувала в рідному краю, щоб вона мала широкий розвій в рідній літературі. Я піднімаю чарку за наш багатий, чудовий, мєльодичний язик, який повинен виробити ся в одну з міцнійших славянських мов, бо має для того найбільше засобів. Нам кажуть, щоб, коли ми не можемо мати своєї науки, бралиб чужу. Ні, ми не хочемо чужої науки, як раз через те, що вона чужа і як така не може бути просвітньою, а буде задурюваннем, деморалізицією нашого народа!“ Але Демид не не з панночкою радикалкою, бо не признає особливої ваги за економічними питаннями. Ці питання „не розплутують усіх вузлів і ми думаємо, що осягнути кращого становища народнього можливо тільки, прямуючи шляхом національним. Важен не принцип праці, а сама праця; нехай би ми усі працювали на користь українському народови на українському ґрунті, і сього досить, щоб ми усі не змагались. Мій тост за єднанне всіх друзів України, народа, робітництва; за єднанне коло праці

задля народа, задля національного самопочуття. З'єднаймо ся та будьмо кріпкі, тоді ми виявимо таку силу, яка не зважаючи на всі перешкоди високо підніме дорогий для нас завжди демократичний прапор українського націоналізму". (Зоря 1892, стор. 444).

Із усього сього довгого монольога Демида, якого тези та ріа desideria ніби то виводять усіх із розпуття на один певний шлях, зовсім і не видно, що треба розуміти під назвою націоналізму, що повинно бути написано на українському прапорі. Мова та українська література — отсе і тільки отсе ставить ся на чолі праці Демидом. Але яка література може існувати хоча одну хвилину без усякої просвіти? Тільки Китай задовольняєть ся своєю рідною культурою, а ми не бачимо, щоб Японії зашкодила чужоземна наука та література, поки там не виникла своя. Ми бачимо, що всі патріоти-діячі Чехії, Сербії, Болгарії одібрали освіту в чужих краях, не на рідній мові. Без просвіти не збудить ся в народі національне почуття. А без хліба, без землі, що день у день утікає з рук українського хлібороба-селянина, сьому хліборобови застаєть ся тільки вмирати з голоду на рідній не своїй землі. Але з його еміграцією, з його втеками на фабрику, з його економічними хибами „націоналіст“ в роді Демида і в думці не має вести боротьбу, через те, що се не національні, а економічні питання. В чім же виявить себе народницька праця українського націоналіста, коли в його програму не входять вище наведені, на наш погляд головні справи всякої поступової роботи, окрім виключно літературної без усякого політичного напрямку? Навпаки — на прапорі українства повинно бути написано поперед усього шановання людської істоти, боротьба за права одилиці та громади. Націоналізм — збуження свідомої, свобідної думки та свобідної, самостійної критики; націоналізм, се право народа на свою рідну землю, облигу його кровю та потом, право на працю, яка дає спроможність жити не голодним, право на своє власне себе опреділення. Все, що намагає здійснити ці завдання, доведе народ до кращого стану, до користнійших обставин, не нищачи його національних, політичних та людських прав. А через се й праця народовця-націоналіста не може обмежувати ся виключно виробленням рідної мови, а повинна захоплювати всі духові, побутові, економічні та правові боки життя нашої нації, в їх національно-політичних формах.

Оттаких-то народників-діячів доси й не трапляло ся бачити нам серед вище перегляданих типів в українській літературі.

В Чайченкових оповіданнях „На Розпутті“, „Соняшний промінь“ панує романічна частина і все народництво обмежує ся балачками та розмовами про любов до України. Такі фігури не мають права й претендувати на значінне артистичних літературних типів.

Більше живі, хоч і без артистичного оброблення, два характери, що зустрічаємо в останніх творах. Богун в комедії талановитого Д. Маркевича „Не зрозуміли“, та Мирон у драматичних сценах найвидатнішого драматурга Карпенка Карого „Понад Дніпром“. В Богуні встає перед нами дуже симпатична фігура народника, що пішов між народ із одкритим, любячим серцем, ясною програмою діяльності, але й тут згубне непорозуміння селянина та інтелігента витворює взаємне недовіре. Син заможного поміщика, Богун, скінчивши вищу агрономічну школу, повертаєть ся до дому і хоче вести зовсім просте життя, але діло кінчить ся тим, що він покидає село, яке не зрозуміло його й не пішло за ним. Комедія Маркевича слабка на пункті артистичного викінчення; вона розтягнута, в ній нема яскравих картин та моментів ані різко намальованих характерів. Краще написана вже згадана драма „По над Дніпром“. Концепція й типи героїв дуже схожі в обох драмах. Тут за народницьку працю береть ся син селянина Мирон, теж агроном з висшої школи. Він пропонує кооперативну організацію між селянами; сам син народа, Мирон просто й зрозуміло каже своїм селянам: „Дружній череді вовк не страшен! Складемо справжню хліборобську спілку, почнемо й працювати в купі й за нашу платити укупі й податки спільно сплачувати; через рік-два самі побачите, як се гарно й корисно. Тоді й самі не захочете кидати свою землю та тягнути ся у Оренбурський край на переселення“. Скоро казка кажесть ся, та не скоро діло робить ся; помалу Миронови пощастило заснувати спілку, не вважаючи на глитаїв, що підговорювали проти організаторів волосну адміністрацію, ні на інертність деяких членів. Мирон видержав до кінця, не зупинив ся по середній праці, і вніс у погляд свого села всю важність справжнього кооперативного принципна та братерських відносин. І коли вибраний членом Земської Управи, він повинен покинути своє село та свою спілку, члени її присягають йому ніколи не звертати з того шляху, яким спілка веде до громадського щастя. А той, хто з початку більш усіх насміхав ся над замірами Мирона, той невірний Фома, яких багато між нашими селянами, тепер каже: „Життя своє віддам за согласіє в нашій спілці, бо кожний з нас тепер так дивить ся,

що спілка, се спасеннє бідних хліборобів від бід, що давять їх по всім селам, а по одному гонять на Оренбурські землі, примушують увесь вік працювати на иньших“.

Таким чином у Мироні ми бачимо першого народника, що виконав свої заміри. Чи розгадка його успіху лежить у тім, що він сам син народа, такий-же як і всі „неодукований сїряк“, тільки узброєний знанєм, без згубних панських рисів з їх поетичними почуттями та потребами? Може в сьому й лежить та віра в нього та в його ідеали, з якою його жінка каже: „Іди, Мироне, виводь сліпих на шлях!“

Передивляючись усі наведені типи народників в українській літературі, ми бачимо, що ні Радюк, який горює про безвідраднє становище України та гадає про національне відродженнє, а все таки покидає село, ані естетик Михайло, що бажає працювати на користь народови й так трагічно кінчить свою справу загибїлю дівчини, ані Демид, що виголошує якусь нову національну програму — всі вони не являють ся справжніми народниками, в значіню національних поступових діячів, яке тільки й зрозуміле для нас. Не треба звертати уваги, що дехто з Миронових адептів не розуміє спілки, що невдачник Богун утікає від своїх селян — вони всі, і Мирон і Богун дають народови нові морально-економічні прінципи, нові підстави для громадського життя. Нічого, що Богун лає сам себе, з звичайним для нашого брата-інтелігента „самогризеннем“, що він не зумів поставити своє діло на твердїм ґрунті, а про те він більше зробив за-для села, ніж Демид. Се саме й мав у думці Маркевич у своїй останній сцені, коли громада уневняєть ся в брехливости слави, що розпускали проти Богуна неприхильники його праці, сільські глитаї, яким його прямування та робота шкодили матеріально. Фігура нещасливого без вини та відданого громадї чоловіка являєть ся перед нами в сьвітлім і дуже симпатичнім образі. Богун дав своїм односельчанам міцний імпульс до самопізнання, дав їм руководну ідею, яка не загасне в їх душах. Не можна забувати, що нарід живе більш розсудливим життєм, ніж ідеологічна інтелігенція; всі його пригнічені нуждою духові сили міцнійші, ніж можна гадати: вони дрїмають, не збуджені ані нашою школою, з її мінімальними знаннями, ані життєм із традиційними, сталими нормами. Наша задача — збудити народні думки й дати їм той напрямок, який відповідає селянинови й який скорійше приведе його до зрозуміння

головних питань усякого громадського життя. Обовязково тільки, щоб сі задачі були добре вияснені для самого народника. Тоді все одно, чи почне він се збудження народної душі Біблією, чи Кобзарем Шевченка, чи в спілкової організації, чи в будування. Кожний упевнений в яку небудь етично-соціяльну підвалину, внесе конче розуміння сього принципа в сьвітогляд своїх селян. Для пропагування сього принципа Богун роздає свої 1000 десятин на тих умовах, щоб усі вкупі обробляли та користувались ними: „Що земля вродить, то треба продати, а гроші розділити“. На кошт товариства купують ся машини, молотілки, зерно продають загалом відразу без помочи перекупників. Богун зоставляє собі право бути впорядником, але й він працює в ряді з иньшими і навчає товариство кращим агрікультурним засобам. Довго громада не рішаєть ся прийняти його очевидячки користні умовини, та все допитує Богуна, яка йому з сеї операції користь, та тільки коли він каже, що у него нема грошей платити робочим, „а так мені кориснійш, — каже він — платити з урожаю“ — тільки після сього громадяне упевнились, що він не має на них ніяких поганих замірів. Богун бере собі жінку по любови з села, просту дівчину і гадає прожити з нею тихо та щасливо з моральним задоволенням у своїй службі народнім інтересам. Але минають 4 роки, — семейного щастя нема, уродлива Оксана виробляєть ся на грубу бабу, що не розуміє його широких, альтруїстичних замірів, його тонкої організації; вона незадовольнена своїм недостаточно панським станом без наймичок, без таких „убрань, як у писарівни“. Громада, якій він служить чесно і стало, дивить ся на його все таки з недовірем, приймає на віру всякі брехливі чутки про його. Ніжна, чутлива натура Богунова важко страждає від сього непорозуміння. Душевна самота пригнічує його й він усім серцем привязуєть ся до учительки, шукає у неї заспокоєння та підмоги і півнає, що вона любила його ще до його шлюбу. І тут він розбив чуже щастє! А з другого боку йому бачить ся, що й у селі він не приніс тої користи, не вмів „провести ідею братерства, поважання народа до інтелігентного чоловіка, до науки. Яка була віра в людей, і ту своїм життям, своєю невмілою працею загубив, загубив на віки. Всі відхилились від мене, а я один, один! Що-ж у мене зосталось! Віра в свої сили? Нема її, нема сили. Найкращі, молоді, загубили ся в боротьбі! Що-ж зосталось? Заснути, вмерти... А так жити хотіло ся, любити“. Та Богун не кінчить самовбійством, його спасає

вчителька. Громада впевнюється в його добрих намірах, та Богун виїзжає; він сам каже: „Я втомився, нехай усе зостається в їх руках, як було раніше“. Він один відходить, не обвинувачує нікого, бо й винуватих нема: вони „не зрозуміли“ його через те, що не знали його; він не зумів дати їм можливості зрозуміти його, бо він і сам не пізнав їх. Але за ними, за сими переконаними демократами, що добре знають народній побит і вміють допомогти народови, за сими людьми з ясним морально-соціяльним світоглядом і вся будучність народництва. Таким слабим, але симпатичним натурам, як Богун, важко добити себе досягнення своїх ідеалів. Треба багато віри, терпливості, впертості, щоб бути і залишити себе на все життя народником, не втекти від себе маси, що так помалу прокидає себе, а стати зрозумілим для неї.

Чи скоро прийде той час, коли вони його зрозуміють? Який це радісний буде час! Але як багато треба зробити ще, щоб звівечити всі взаємні непорозуміння! Найкращий образ народника в сучасній російській літературі, се безперечно лікар в оповіданні Вересаєва „Без дороги“. Але він умирає, вбитий тою юрбою, задля якої він сам ішов на зустріч смерті. І при кінці життя він проказує ті-ж слова: „Вони не винуваті, вони не зрозуміли мене“. Юрба вбиває того, хто доброхітно прийшов служити їй, віддав їй своє тіло й свою високу душу. І нема винуватих у цих катастрофах між ріжновічними світоглядами. Коли-ж спаде завеса з очей незрячих і брат братови простягне руку на рівноправний союз? Богун, змучений морально, лікар Вересаєв убитий на смерть, — усе се не даремні жертви, їх подвиги любови кладуть перші незломні підвалини для моста через се неясне провалля між народом та інтелігенцією. Погибель цих друзів народу тільки усьвячує діло народництва. Шлях сей устелений мученицькими жертвами, але чим більші, чим численніші ряди тих переконаних народників готових до саможертви, тим скоріше збудується сей міст.

З—ва.

Національке питання в Норвегії.

(Памяти незабутнього учителя Олександра Кониського.)

III.*)

Разом із боротьбою за політичні права одночасно провадила ся і друга боротьба — соціально-економічна, переплітаючись із політичною та надаючи їй специфічного кольору. Ся боротьба скінчила ся для головної верстви норвегської людности — селянства — досить щасливо. Вища верства громадська в Норвегії, — про се вже була мова, — місцева аристократія ніколи не була така потужна, щоб у свої руки загарбати політичну та економічну силу. По-між простим селянством, що до того ж загарливо боронило своїх прав, і аристократією не було середньої верстви, залежної від аристократії; вища кляса ні звідки не мала підпори й допомоги в своїй боротьбі з нижшими клясами та королями. Такі виключно щасливі обставини спричинили ся тому, що Норвегія на віки лишила ся країною дрібного селянства, якою ми бачимо її й тепер; в тієї ж самої причини Норвегії, — чи не єдиній країні на цілу Европу, — випало щастє не зазнати на своїй шкурі й кріпацтва — тієї отрути, що до останнього століття убивала народ по всіх краях Европи, затроювала саме повітрє і виховувала і серед можних „панів над душами“, і серед їх принижених підданців гнилі покоління рабів, невдатних ні до якого поступу, а потім ще на цілі віки лишала свою неминучу спадщину — темноту, убожество, злидні, рабські інстинкти і т. и. Норвегці єдині могли сказати: „да мимо идет нас чаша сія,“ — чаша нелюдського знуща-

*) Див. кн. I, 1902, стор. 17—32.

ння з одного боку і тупого, мовчазного здебільшого терпіння та мук із другого. Тут не чути було стогона отих „рабів німих“; селяне тут завжди були вільні — купувати землю і переходити з одного місця на друге. Господарство в Норвегії було переважно колективним: заправляла землею спілка з усіх односельчан, — щось подібне до того способу господарювання, що панує ще й тепер у сучасній великоросійській „общині“.

Годить ся згадати, що протягом сього періоду внутрішньої боротьби та організації громадського ладу була заснована більшість норвегських міст і заведено промисли та торговлю. Але торговельна та промислово ремісницька верства була вельми нечисленна й слаба, тим то вона не могла майже ніякої ваги в життю норвегського народу і не спроможна була грати якусь видатнішу роль в соціально-економічній боротьбі; торгівля здебільшого була навіть у руках у чужинців — славної в той час Ганзейської торговельної Спілки. Норвегія, — знову се кажемо і підкреслюємо, — була — і на віки такою лишила ся — державою „мужицькою“, селянською *par excellence*.

Ми зупинились трохи довше, ніж кому се може видатись потрібним, на початковій добі в історії норвегського народу тим, що доба ся мала велику вагу в житті його і виразно поклала свої основні риси на всю вдачу Норвегців: уже тепер склали ся виразніші прикмети і національної вдачі, і державно-громадської організації; національне обличчя норвегського народу ясно зазначено в подіях сієї доби. Дальші періоди, після XIII віку, були вже результатом попередньої історії і характеризують ся головним чином тим, що Норвегія майже перестає існувати, як самостійна політична держава, а живе в політичній спілці раз зо Швецією, другий — з Данією, йде за ними політично мов на припоні. Не треба довго розводити ся, щоб зрозуміти причину сього. Норвегія лежала як раз по середині між двома державами, що витворили дужу центральну власть і, не маючи її сама, стала об'єктом централістичних заходів своїх сусідів. В історії Норвегії можна добачати аналогію з долею нашої України, що теж опинила ся в такому-ж становищі. Наслідком становища Норвегії виникає ціла низка політичних „уній“ з сусідніми державами, — то одна, то друга шарпає її в свій бік. Але се тільки зверхній вигляд справи, — в середині, в глибині народного життя йде еволюція в тому напрямі, який зазначив ся ранійше досить виразно.

По смерті короля Гакона VII. норвегську корону опанував король шведський Магнус Еріхсон; р. 1380 Норвегію прилучено до Данії, а р. 1397 стала ся знаменита в історії скандинавських держав Кольмарська унія, що зібрала до купи всі три скандинавські держави і надовго, більш чотирьох століть, привязала Норвегію до Данії. Унія політична з Данією для Норвегії була великим нещастем: ледви чи можна знайти дві країни, щоб так відрізнялися одна від другої, а тим часом історична доля звязала їх і примусила йти одним шляхом. Норвегія — країна дрібного селянства, вольнолюбна, демократична; Данія, що стояла ближше до загально-європейського життя, навпаки переборщила вже занадто, силкуючись пересадити на свій ґрунт той феодальний лад громадський, що панував тоді скрізь по Європі. Вища аристократія в Данії разом із землею захопила в свої руки всю політичну силу, запрягла народ у кріпацьке ярмо і низші верстви стогнали під сим важким гнітом, живучи „під яремним“ життям; абсолютизм королів кинув державу у вир непевної межинародньої політики; за помилки королів та аристократії мусів своїми чубами відплачувати той самий зневолений народ. Кольмарська унія і Норвегію втягнула в широку політику і примусила її — віддавати всі свої соки живі на те, щоб забезпечити Данії ролю першорядної держави в Європі. Солоно обійшла ся Норвегії ся унія!...

Протягом тих чотирьох століть, що Норвегія була в політичній спілці з Данією, вона займала неоднакове по всяк час становище що до своєї більш щасливої сусідки, хоча увесь сей довгий час несла свої і матеріальні, і духові сили на користь чужини. Спершу Данія наслала в Норвегію своїх урядників і вони почали порядкувати, як у своїй власній кешені, і доти допорядкували, доки не викликали ворожого повстання. Норвегці повстали, обороняючи свою волю, свої звичаї та рідні закони і виборили на сей раз цілковите зрівнання в політичних правах обох держав: р. 1450 унія стала персональною, а обидва народи — рівноправними. Норвегія здобула право завести власний сойм, свій вищий суд, навіть окреме військо та флоту і иньші такі вольности. Року 1536 знову починають ся між двома державами непорозуміння; в боротьбі, що з їх повстала, сим разом Данія перемогла і всі вольности Норвегії скасувала, а Норвегію з вільної та рівної спілльниці повернула на підвладну провінцію. Після сього лиха Норвегія на якийсь час ніби завмирає; кращі сили її йдуть на послугу Данії, а місцева куль-

тура ледве животіє, все більш та більш підупадаючи. Так було аж до р. 1814, коли унія порвала ся і Норвегію, волею європейських „великих“ держав, прилучено до Швеції, хоча норвегські патріоти спробували були засновати політично-самостійну, від чужинців незалежну державу і навіть уже були виробили конституцію, — ту саму, що її затвердили згодом і шведські королі. Не маючи власного короля за весь час унії з Данією, Норвегія не витворила зовсім аристократичної верстви, що звичайно повстає і гуртує ся коло королів; усіх, хто мав охоту до панування, тягло до Данії, а Норвегія і тепер була землею селян та дрібних хліборобів, хоч в економічному житті Норвегців торгівля, промисли та рибальство останніми часами забирають усе більшу та більшу вагу.

Од часу унії р. 1814 обидві скандинавські держави, сполучені політично, — Швеція та Норвегія, — мають досить часу і способів для внутрішнього розвитку; сприяє сьому найбільш те, що вони цілком ухилились, стали осторонь від загально-європейської політики і ані разу до сього часу ні з ким не воювали, і навіть військо держали не велике. Відомож бо добре, що видатки на удержання війська за доброї злагоди найбільш руйнують слабійші держави, відбираючи силу коштів, лежать незносним тягарем на людности і не раз доводять до цілковитого морального і матеріального банкрутства, як се за нашої памяти стало ся з Італією, та що й казати про малі держави, коли навіть бюджети бататших та сильніших народів аж тріщать по всіх рубцях і на силу, на превелику здержують вагу сучасного мілітаризма. На своє щастє Швеція та Норвегія залишили честолюбні думки та надії на видатну ролю в європейській політиці і, живучи з сусідами у добрій злагоді могли присвятити всі свої сили на упорядкування внутрішніх справ.

Норвегія прилучила ся до Швеції на основі рівноправности; звязані вони тільки особою короля — одного на обидві держави. Отже не вважаючи на се унія між ними не персональна, а реальна, бо обидві держави мають спільне міністерство чужосторонніх справ та спільні консульства. В своїх внутрішніх справах Норвегія цілком незалежна і рішає їх самостійно; в справах спільних — вона має однаковий голос зо Швецією. Конституція забезпечила Норвегії широкі, майже автономні права; норвегський парламент, чи стортінг сам порядкує усіма норвегськими справами, сам накладає податки і тільки війна та умови з чужими державами належать до королів-

ської компетенції. Король не може розпустити стортінг із власної волі; хоча йому належить право накладати, не згожуючись із стортінгом, своє veto, але й тут конституція вельми мудро обійшла се делікатне питання: коли стортінг затвердить проєкт якого закона тричі по-ряду, то хоч би королеві проєкт і не був до вподоби, всеж він стає законом. Таким чином у стортінга в руках є могутній спосіб поставити на своєму в конфліктах із короною і він з сього способу, коли треба, уміє користувати ся. У Норвегців є кілька власних міністерств, що заправляють внутрішніми справами. Але хоча Швеція — ся скандинавська Франція, шляхетна та хліборобська держава — й мусіла дати своїй спільниці автономію, та вона мала надію, що згодом потрохи — помалу убере її в шори та й скасує всі вольности. Норвегія — скандинавська Англія, торговельна, вольнолюбна, вихована на демократичних традиціях — гаряче боронить своїх прав. Певна річ, що такі обставини згоді не сприяють і поміж спільницями зараз же мусіла повстати завзята боротьба політична, що тягнеть ся от уже більш 80 років. Годить ся завважити, що боротьба, хоч дуже довга й завзята, провадить ся весь час цілком культурними, мирними способами, на ґрунті конституції; до війни чи повстання не доходило, та мабуть і не дійде.

Перше непорозуміння виникло таки зараз, скоро Норвегію прилучено до Швеції — р. 1815, коли норвегський стортінг скасував шляхетський стан і його привилеї; король двічі видав своє veto, та нічого не вдіяв: стортінг уперто стояв на своєму, за кожним разом знову затверджуючи проєкт закона, і таки переміг короля. За першою оригіальною реформою пішли иньші, не менш важні для Норвегії: скасовано адміністративну опіку над сільськими громадами, а порядкування місцевими справами передано в руки самих же громад; наука по народних школах стала даремною і обовязковою; опріч того Норвегія здобула для себе окремих од Швеції стяг і право мати власну монету і т. и. Та й тут ще не кінець боротьбі і вона далі йде своїм ладом; тепер стортінг домагаєть ся окремих консулів для Норвегії, а дехто з більш горячих Норвегців голублять думку й зовсім порвати унію та засновати окрему державу. Можна сподівати ся, що Норвегці, коли схотять, то справді доскочать сього: се не дика некультурна маса, яку можна приборкати та й держати в ярмі, надівши ту чи иньшу уздечку, — се навпаки народ вельми осьвічений, культурний, що тямить добре

свої потреби та вигоди і не попустить свого, в кашу собі наплювати не дасть. Освіта народна стоїть у Норвегії вельми високо; кожний Норвежець уміє що найменше читати й писати, бо наука відбувається за коштом державним, а батьків законом примушено посылати дітей до школи. Ширенню освіти серед простого народу в Норвегії вельми спричинилися так звані рухомі школи та мандровані учителі; се така цікава й оригінальна риса в культурному житті Норвегії, що її жадним чином не можна поминути, — тим паче, що до недавніх часів мало не всі школи в Норвегії належали до цього типу. Людність там сидить розкидана невеличкими селами та хуторцями, що одні від других стоять далеченько; через холодні зими та глибокі сніги незручно дітям здалека сходити ся до якого небудь одного місця, де булаб школа, а кожне село неспроможне було удержувати власну школу. Лихові зарадили дуже просто й оригінально: замість дітей від села до села переїздив учитель. Коли він приїздив до якого небудь села, йому зараз давали хату, до його сходили ся з усього села діти і розпочинала ся наука. Перебувши тут кілька тижнів, заким діти звикнуть до науки і трохи почнуть розбирати грамоту, учитель покидав школу на одного з більш розумніших та тямущих учнів своїх, що мав тим часом правити за вчителя, а сам рушав далі до другого села і там робив те саме. Потім згодом він об'їздив свої розкидані по різних місцях школи, давав скрізь лад і поправляв, які були без його зроблені помилки. Маленький собі учитель народний в Норвегії справив величезної ваги культурне діло: він скрізь ніс із собою світло науки й просвіти, любов до їх; виховував молоді покоління в новому напрямі і спричинив ся тому, що навіть самі глухі закутки, „куди й ворон кісток не заносить“, не відставали від культурного руху. Коли такий учитель з'являв ся в якому глухому куточку, занесеному снігом та відірваному від усього світа, то се було немов великим сьвятком для людей: за ним ішов промінь світла, що хоч трохи скрашав собою темне, непривітне, суворе життя. Тепер в південній частині Норвегії рухомі школи перевелись зовсім: вони привчили народ до книжок, підготували його до науки і сим скінчили свою культурну місію. Заохочений ними до науки народ позаводив скрізь справжні школи, де діти навчають початкам наук та музики. В північній-же Норвегії, де людність сидить невеличкими групами й досі, а шляхів добрих між селами та хуторами нема, — там рухомі школи та мандровані вчителі й тепер ще справляють

своє велике культурне діло. Разом із народньою освітою в Норвегії просто таки велетенськими кроками поступала наперед і преса. Ми не маємо певних звісток про се в останніх часів, але про поступ у сій справі виразно свідчить хоч би отсей факт: р. 1854 на цілу Норвегію було тільки 7 часописей, а р. 1876 вона має їх уже 180! Безперечно, що сей розумний, енергічний народ має в собі великі духові сили, що саме тільки тепер починають розгортати ся і виявляти скарби, заховані в народі. Письменство норвегське, оригінальне, одмітне і змістом і формою, багате талантами, яких Норвегія постачає досить і сусіднім письменствам, може бути найліпшим тому доказом.

IV.

Письменство єсть зеркало народа, показчик його культурного розвитку, його дум, потреб та бажань; воно звязане міцно з історичним життям народа і його сучасним становищем і то бє невинним джерелом, коли життя народне кипить і виносить на верх кращі сили, то затихає, ледве пробиваючись слабим струмком поміж нечисленними скалами та камінням, що розкидають йому на дорозі сумні часи національного занепаду і приниження. Але який би великий не був той занепад і те приниження — доки народ живе національним життям, доти мусить бути у його надія на кращі дні, і тільки народи-мерці можуть спати спокійно, не маючи ані сили ані потреби встати з холодної домовини. Живі-ж народи, як і живі люде, борються за своє життя, шукають стежки до задоволення своїх потреб — і знаходять...

Норвегське письменство на собі випробувало всі добрі й лихі наслідки історичних обставин; доведене в середні віки до крайнього занепаду, останніми часами воно знов воскресло до нового життя і йому усміхаєть ся вже надія на ліпшу будучину. Можна думати, що надія та справдить ся, бо не на те-ж доля вирятувала сей багатий на духові сили народ від загибелі в темні середні віки, щоб поховати на порозі нового, світлого життя; не на те переправила через бистринь, щоб утопити на березі... Історія норвегської мови й письменства має міцний звязок із історією політичного й громадського життя норвегського народа. На початку історичного життя скандинавських народів у всіх їх була одна спільна мова (*dånsk Tunge*), — північна парість старої германської мови, найближша до тієї, якою розмовляли Готи. Сього дознали ся з вельми давніх

(IV та V віків) написів на каміннях, кістках, рогах, монетах, зброї, латніх річах і т. н. з тієї історичної доби. Написи сі зроблено так званими рунами, альфавитом, відмінним від усіх иньших нам відомих: деякі з рун треба читати від правої руки до лівої, а то й з низу до гори. Спершу руни мали 24 знаки чи літери. В музеях скандинавських заховало ся чимало рун, і хоч вони не дають повних і певних джерел для давньої історії Норвегії, але для історії мови мають велику вагу: вони показують, якою була і якою стала мова давніх тубольців Норвегії, які відміни повстали в ній з часом і яким взагалі шляхом ішла норвегська мова в своїому розвитку. Слова з давньої скандинавської мови й досі ще задержали ся в мовах сучасних скандинавських народів та їх близьких сусідів—Фінляндців та Лапландців. За часів вікінгів мова Скандинавців починає по троху вже розбивати ся на окремі діалекти, — повстає дифенцияція мови. Се можна спостерегти з новітших тогочасних рун (мають уже 16 знаків), з поезій давніх скальдів, що дійшли до нас через Ісландію, і нарешті з того сліду, що ся мова, рознесена скрізь вікінгами, полишила в мовах иньших народів — англійській, німецькій та руській. З виявків інтелектуального життя найвищу для того періода ціну мають пісні скальдів, — се були співці подібні до наших кобзарів, до міністрелів у стародавній Англії, до міннезенгерів у Германії і т. н. В їх піснях виявлено нам сьвітогляд тодішніх Норвегців: їх релігію, моральні погляди та культурний стан. Найбільший розцвіт норвегської народної поезії належить до часів вікінгів, що їх події скальди й уславляли в своїх піснях, — єдиних тепер сьвідках славних діл норвегських вікінгів. Величя, хоч і сувора природа скандинавського краю, багате на всякі пригоди, бурхливе, мов те північне море, життя вікінгів, — життя небезпечне, але разом із тим вільне, невпинне, повне морських походів та нападів на сусідні країни,— все се давало вельми догідний матеріал на утвори скандинавських скальдів. Їх багата, палка фантазія перетворяла сей матеріал у коштовні перлини поезії — загі та пісні, що визначають ся надзвичайно строгим, навіть суворим духом, епічним розмахом та високою поетичною вартістю. Одноманітні, спокійні, примрачні, як північна природа, величві й могутні, як вона — сі твори роблять велике вражінне на читача, чарують його тією силою, що проступає в кожному слові, в кожному образі і воскрешає давно минулі часи. Мова скандинавських пісень проста, стисла, уривчаста, за те виразна. Опріч пісень,

від де-яких із сих скальдів дійшли до нас уривки великих поем — невмірущі пам'ятки скандинавської творчості: „Старша Едда“ та „Молодша Едда“, сила казок та прозових оповідань, так званих заг, про історичні події та славні діла норвегських героїв.

Критичним часом для давньої скандинавської мови був X вік, коли в Норвегії почало ширити ся християнство: з джерел, що належать до сього часу, можна спостерегти, що одна спільна усім Скандинавцям мова розбила ся на три, чи як иньші учені рахують, на чотири: ісляндську та норвегську (де-хто сї дві має за діалекти одної), шведську й данську. Норвегська мова, самостійна парість староскандинавської, панувала на всьому обширі західної частини скандинавського півострова (власне в Норвегії) та на Ісляндії, захоплюючи й ближші краї: частину Швеції, Ірляндії та Шотландії, острови Мен, Гебридські, Шетляндські та Оркнейські. В університетській бібліотеці в Копенгазі та в національному архіві в Християнії є чимало рукописів, писаних сїєю мовою, тільки вже не рунами, а латинською азбукою. Тут знаходимо давні акти, закони, церковні проповіді, поезії, дидактично-моральні, історичні та релігійні твори і т. и. По сим пам'яткам можна спостерегти більш-менш усї характеристичні прикмети норвегської мови. В середні віки були заходи прищепити в Норвегії, бодай у письменстві, латину, що в ті часи панувала по всій західній Європі і разом із християнством занесена була й сюди. Та на щастє своєрідний національний дух Скандинавців був занадто потужний, зародки своєї поезії занадто гарні, щоб їх могла витіснити чужа, мертва латина.

Року 1319 стала ся унія зі Швецією і норвегська мова підпадає під вплив шведської, але вплив сей не був великий, бо, як ми знаємо, незабаром Норвегія пристала в унію до Данії. Данський вплив, що почав ся після унії, був далеко більший, бо Норвегія жила спільним із Данією політичним життям цілі століття і не завжди, як ми знаємо, мала силу обороняти ся від чужого впливу. В середні віки сей вплив був такий великий, що норвегське письменство зовсім завмірає; данська мова й письменство запанували скрізь по норвегських містах серед вищих, освічених верстов норвегського народу. Данський університет у Копенгазі був єдиним огнищем культури й освіти і про Норвегію, — він виховував Норвегців Данцями, відбивав їх від рідної мови та накидав їм разом із данською мовою і любов до всього данського. Вертаючись у Норвегію, сї зданчені Норвегці ширили данський рух на своїй вітчизні,

і коли брали участь у письменстві, то неодмінно в данському. Данською мовою переважно писано навіть акти норвегські XVI в., а норвегську мову можна здібати вельми рідко; Св'яте Письмо, перекладене на данську мову р. 1550, перейшло теж і в Норвегію, хоча був і ісландський переклад, ближший Норвегцям. Словом, тільки по селах, серед простого народа, й можна було почути широко-народню норвегську мову, що шляхом довгої еволюції вже значно одійшла й від давньої норвегської. Коли данська мова обробляла ся в письменстві і данськими і норвегськими силами, рідна мова Норвегців зоставала ся мовою самого простого люду, невиробленою, непристосованою до того, щоб висловляти нею вищі потреби людського духа; не маючи літературного оброблення, вона розпадала ся на окремі діалекти і все далі та далі відходила від данської. Єдиним притулком норвегської мови була народна творчість, що не вимерла, не пропала, як на воді піна: в ті самі середні віки, коли письменство звело ся ні на що, серед народа повстає сила чудових пісень, що до віку будуть окрасою всесвітньої літератури. Норвегці взагалі визначають ся багатством та красою своєї народної поезії, що і змістом своїм, і формою далеко лишає позад себе поезію иньших скандинавських народів.

Року 1772 норвегськими студентами засновано на чужині, в Копенгазі „Норвегський гурт“, і сей факт став ся одним із перших, поки що слабих і невиразних промінів нового напрямку серед Норвегців — напрямку національного. Найперша мета „Норвегського гурта“ була — згуртувати до купи, зібрати в одну громаду тих норвегських юнаків, що прибули в Копенгагу для університетських студій; небавом до сїєї мети прилучено другу — працю на ниві письменства, що після кількох перших і через те саме непевних кроків вибрало ся на добру дорогу — послуги своїй вітчизні. Письменники, що виховали ся в „Норвегському гурті“, змісту для своїх творів шукають у Норвегії, в її житті, в її звичаях, і дехто з них починає навіть писати народньою мовою. Йоаган Брун, брати Кляус та Педер Фріманни, Кляус Фастінг, Йоаганна Уіб та иньші, — всі сї письменники вийшли з „Норвегського гурта“: його казки, байки та пісні, писані на взір старовинних норвегських балад народною мовою, здобули йому голосну славу і широку популярність у Норвегії. Всеж таки, поки Норвегія жила одним політичним і культурним життям із Данією, поки звідти вона черпала науку, письменство і всі здобутки культури, доти національне норвегське пись-

менство не спроможне було широко розвинутись: йому ніби звязано було руки культурним впливом Данії. Нова доба починає ся тільки з початку XIX віку.

Року 1814 розірвано ланцюги, що в протязі віків сковували Норвегію з Данією в одно політичне тіло, але культурні звязки все ще не поривають ся. Винародовлена норвегська інтелігенція, одірвана від народа, спершу тягне до Данії і користує ся данською мовою та письменством навіть у себе дома. Але повстає вже й иньший рух, — національний, що виявив ся насамперед бажаннем засновати в Норвегії окрему, політично ні від кого незалежну державу, а потім утворити і самостійне норвегське письменство, вернувшись до забутої, занедбаної рідної мови. Політичні змагання норвегських патріотів, як ми вже бачили з історії Норвегії, придушено в корені і Норвегію волею Європи прилучено до Швеції, але національні змагання саме тепер тільки й починають ся.

Спершу, скоро Норвегія одійшла від Данії, сей національний напрям не був глибокий, та й не диво: — всі заступники нового руху були люде, що виховали ся під данським впливом та традиціями і вже ео ірсо були чужими справжнім інтересам своєї вітчизни. Поезія їх не мала твердого під собою ґрунту; їх патріотизм не виходив поза межі романтично-сантиментальних жалів за старовиною, коли Норвегія була „вільна й самостійна“, а „норвегський лев проносив ся бурхливим потоком, що примушував трясти ся землею“; жалі за старовиною мішали ся з не менш сантиментальним замилюваннем красою країни („норвегські скелі“), народа („норвегський лев“), його мови, звичаїв і т. и. Сей напрям не виставив жадного видатнішого письменника; до того-ж вони здебільшого писали свої твори данською мовою. Словом, національний рух у Норвегії розпочав ся звичайно так, як розпочинав ся і у иньших народів, що довго не жили власним національним життем, а живили ся чужою культурою, і аж нарешті неначе після довгого сну прокинули ся. Не було вироблено ще певних ідеалів, за які треба було бороти ся, не було виразно зазначеної мети; весь шлях національного розвитку перед сими першими трудовниками на ниві народній був ніби оповитий ще густим туманом, що закривав далечину з перед очей. Аж ось трудами перших піонерів являють ся люде, що спроможні розігнати сей туман, освітити шлях і показати дорогу до поступу і культурних змагань на національному ґрунті; їх очі бачать уже далі й глибше, ніж у попередників...

До цього першого романтичного періоду норвегського письменства належать: Ганзен (1794—1842, лише романи, ідилії, оповідання), лірики — Бьррегаард (1792—1842), Швах, Вольф, Фос та інші.

По трохи романтичний патріотизм зникає і в Норвегії; появляються інші співці, що вже знають, чого бажати своєму народові; чути стає інші пісні по Норвегії, — співи з ясно зазначеними ідеалами, з виразно поставленою метою. 30-ті роки XIX в. були переступною добою в розвитку національної партії в Норвегії. Тепер у-перше норвегська національна справа виходить по за межі тісних, дрібних гуртків та товариств перед очі всього народу. Завзята полеміка поміж Вергеляндом (1808—1845), прихильником і оборонцем норвегського національного руху, та його супротивником — Вельгавеном (1807—1873) винесла справу з темних закутків на широкий світ і звернула на неї загальну увагу. Полеміка між двома найбільш популярними письменниками сплodiла критику до сентиментальних жалів за минулим та плятонічної любови до „народних сьвятощів“... Освічена громада вперше загадалась над питанням: „Хто ми? чиї сини? яких батьків?“ — і починає глибше цікавити ся народом, його життям; починає боліти його болями, радіти його радощами. І тут, як і по інших місцях, перший імпульс до такого зацікавлення, опріч згаданої полеміки, дала етнографія, що звернула увагу освіченої громади на народ, на його мову, життя, звичаї, на його потреби та бажання; етнографія і тут достарчила матеріялу до пізнання того і к с а, якому імя народ... Боротьба за культурне відродження Норвегії та визволення її з під чужоземного впливу стає тим ідеалом, що під його прапором згуртували ся кращі сили молоді Норвегії.

Збирачі етнографічного матеріялу Асбернсен (народ. р. 1812) та Мо (народ. р. 1813) поклали міцну підвалину здоровому національному рухови своїми збірниками народних казок та пісень, записаних із уст народу, і привичаїли інтелігенцію до слів та зворотів, узятих від селян. Основою національного руху стала народня мова (norse), що задержала ся у селян в Норвегії, на Ісландії та островах Фарерських. Праці згаданих етнографів звернули загальну увагу на народню мову, яку до того часу мали за якийсь просталький, мужицький жаргон, не здатний до вислову вищих культурних потреб. Коли етнографічного матеріялу зібрано було досить, починає ся і наукове студійованне норвегської мови: Івар Озен (нар. р. 1813), що був одним із тих мандрованих, перехожих учителів,

про яких згадано раніше, зацікавився народною мовою, з якою раз-у-раз мусів зустрічатися, і почав її обробляти науковим способом, — р. 1848 він видав капітальну граматику норвегської мови, а незабаром склав і словарь. Озен перший почав писати норвегською мовою, взявши за основу один із місцевих діалектів, що був у той час найбільш оброблений; він і иншим радив покинути данську мову і вживати в письменстві норвегської. В своїх працях Озен очищав норвегську мову від данських наростів і взагалі чужих форм і проказав тим шлях иншим патріотам, що заходились незабаром працювати коло оброблення рідної мови та розвивання на ній письменства. Над збиранням етнографічних матеріалів, переважно пісень, та студійованням їх працював ще учений Лянстад (народ. 1802); инші, як Рудольф Кайзер (1803—1864) та Мунх (1810—1863), узяли на себе другу не менш важну роботу — дослідити над давнім норвегським письменством, мовою та історією. Всі ці праці підготовляли потрохи, сказати-б — протирали шлях до того, щоб увести норвегську мову в громаду європейських мов та утворити справжню літературу недавнім ще простацьким жаргоном. Повстала ціла досить сильна партія, що найпершою метою собі поставила розвинути норвегську мову до рівня культурних мов європейських і витворити на сій мові широку літературу, що спроможна була-б задовольнити всі потреби норвегського народу; найвидатнішими письменниками з сєї партії були Оляфсен Віне (1818—1870) та Крістофер Янсен (народ. 1841). В 60-х роках засновано спеціальні товариства в Бремї та Христіанії, що покладали собі вживати виключно норвегської мови і нею видавати книги, часописі і т. и. Але в широких кругах громадських заходів патріотів спершу не знаходили спочуття і заповоги. Головна причина сьому була та, що, на превеликий жаль, і самі норвегські патріоти не могли погодитися між собою що до правопису та основи нової літературної мови. Одні з них в основу літературної мови покладали форми живої сучасної народної мови, инші-ж обстоювали за тим, щоб основою зробити давню норвегську мову, що найкраще зберегла ся в Ісландії. Сими змаганнями норвегські патріоти переполопили свої і без того невеличкі спершу сили, внесли нелад та розрив у живе діло і самі його гальмували.

Серед письменників та громадських діячів у Норвегії останніми часами можна зазначити три напрями що до мови в письменстві. Перший напрям, до якого належать добре відомі й поза ме-

жами своєї вітчизни Ібсен, Йонас Лі, Кільлянд та ин., рідною мовою своєю уважають данську і сією мовою пишуть свої твори. Вони обстоюють за тим, щоб задержати всі духові звязки в Данією, починаючи від єдиної мови та єдиної, спільної для обох народів культури. Борець за визволення людської особи від кайданів, накладених на неї всякими традиційними поглядами, формами та умовами горожанськими — Ібсен (народ. 1828) і що до мови теж пішов проти води, став і тут протестантом, і свої твори, що здобули йому широку славу скрізь по всьому культурному світі, пише виключно данською мовою. Може се стало ся тим, що сей великий письменник належить до старого покоління норвегських письменників, що виховало ся під впливом данських традицій. За їх молодого віку данська культура мала ще великий вплив і вагу в Норвегії і становила єдине огнище культури і поступу про всю Норвегію. Але разом із тим, як час ішов наперед, і вплив Данії на Норвегію зменьшав ся, слабійшав, ставав тільки далеким відгомонам минулого; молодші покоління виховували ся вже в иньшому напрямі, не чуючи на собі данського впливу, або хоч і чуючи, то далеко в меншій мірі, — через те молодші покоління що до мови менш консервативні. Другий напрям, до якого належить теж добре відомий письменник і громадський діяч Бернштерне Бернзон (народ. р. 1832), пішов трохи далі: репрезентанти сього напрямку пишуть теж мовою данською, та не омежують ся на самій лишень данській основі, а часто вживають слів і цілих речень норвегських; опріч того вони й правопису вживають одмінного від данського і більш відповідного до вимови Норвегців. Таким способом повстала нова мова — на пів данська, на пів норвегська, чи по місцевому — dansk-norse. Сією мішаною мовою й пишуть письменники другого напрямку; вони уважають, що не потрібно виробляти в письменстві самостійної норвегської мови, коли є друга літературна мова, що хоч і чужа Норвегцям, та ними вже ніби цілком засвоєна. До того ще вони уважають, що Данія, країна в виробленою літературою, з більш розвиненим культурним життям, може мати добрий вплив на Норвегію і не слід ставити на перешкоді сьому впливові та зносинам поміж Данією й Норвегією невироблену ще норвегську мову. Найвидатнішим репрезентантом, ватажком сього напрямку є Бернштерне Бернзон, типовий Норвежець, знаменитий письменник, публіцист, та оратор. Він має великий вплив на своїх земляків, далеко більший, ніж Ібсен, що, як відомо, мусів

навіть утікати з рідного краю, бо твори його викликали велике обурення серед ширшої громади в Норвегії. Бернзон та його прихильники проклали шлях третьому напрямови в норвегському письменстві,— напрямови, що не задовольняєся двоїстим відношенням до народної мови та літератури, а консеквентно йде далі тим шляхом, який проказав попередній напрям, і переріс своїх попередників на тому полі. Для нас отже найбільш цікавий отсей третій напрям, націоналістичний (Maalsmaend), що вживає в літературі, в науці, в пресі і скрізь — taal, норвегську народню мову. Де далі сей напрям здобуває собі більше прихильників і по трохи починає пробиватись і в мури парламенту і під сільську стріху. Поки що серед адептів сього напрямку не було жадного письменника, щоб дорівняв голосній славі Ібзеновій, чи Бернзоновій, але такі талановиті письменники, як Арне Гарборг, що стоїть тепер на чолі всього руху, Вінс, Янсен, Кнут Гамсун, Амалія Скрам, Ггер, Фінне, Крог, Пер Сівле та інші, енергічно пропагують свою справу і мають чималий посьніх серед норвегської громади. В своїх творах згадані письменники стоять цілком на національному ґрунті і що до мови, і що до змісту, але разом із тим беруть теми з обсягу сучасних некучих питань суспільних, виставляють на показ-зі справжнім реалізмом усі ті болячки, що наплодило ся їх стільки на сучасному громадському організмі. Цілковитий реалізм, що переходить у сатиру на сучасні обставини життя, — така найвиразніша ознака письменників сього напрямку; вона викликає в деяких більш консервативних верствах норвегської громади нарікання на їх за крайній реалізм, що ніби то стоїть на перешкодї тому, щоб норвегське письменство піднесло ся до вищого ступня поетичної творчости.

Були спроби погодити сі три напрями, виробити якийсь один загальний *modus vivendi*. Року 1869 в Стокгольмі відбув ся з'їзд учених шведських та норвегських, що мав на меті виробити одну спільну всім Скандинавам правопись. Отже вчені не погодились між собою і заходи пропали марно.

Ще р. 1878 Арне Гарборг (народ. р. 1851) виступив в обороні „мужицької“ мови і домагав ся, аби хоч початки науки в народніх школах викладали ся сією мовою. Тоді-ж таки заведено виклади норвегської мови про народніх учителів: на вакаціях вони з'їздили ся до одного місця і вчили ся тут народньої мови, щоб нею простати просьвіту серед народу. Думка була, що осьвіта зрозумі-

лою народою мовою станеть ся тією підймою, що поведе народ шляхом поступу та й саму мову підійме з занепаду, розвіє її, зробить мовою освічених людей і вона тоді випхає данську мову і з письменства, і з ужитку в освічених верствах. Обставини політичного і культурного життя Норвегії по трохи сприяли заходам молодій партії. Перш за все ніхто не спроможен був „защити їм рота“, чи по просту — присилувати їх мовчати, як се робить ся здебільшого по иньших краях, бо вільна преса — се один із непорушних добутків норвегської конституції; по друге — перед пропагаторами була аудиторія більш-менш підготовлена до національного руху мандрованими учителями, що звичайно давали народою освіту його рідною мовою. Сподіванки та бажання діячів норвегського відродження по трохи здійснюють ся, — виникла вже досить широка для першого разу література народньою мовою. Та норвегські патріоти на сьому не зупинили ся; становище норвегської літератури, як літератури провінціальної („для домашнього обиходу“, — пригадав ся нам термін з наших обставин) не могло їх задовольнити: цілком консеквентно вони почали домагати ся, щоб наука викладала ся народньою мовою не тільки в народніх, але й у середніх і навіть у вищих школах Норвегії (університет у Християнії) і щоб через се саме народня мова стала виявком інтелетуального життя усього народу. Певна річ, що коли-б програма норвегських патріотів справдила ся до краю, то пануванню данської мови в Норвегії настав би кінець: Норвегці тоді задовольнені були би власним письменством і не малиб потреби шукати культурного сьвітла де-инде, по-за межами рідного краю. Таких наслідків не хочуть допустити прихильники данської культури; вони зрозуміли, яка небезпека насуваєть ся на них разом з домаганням молодій партії, що силкуєть ся вирвати у їх з під ніг звичайний ґрунт. Поки ще норвегські патріоти не виставляли в своїй програмі ширших вимогів, обидві перші партії дивили ся на них досить спокійно і в парламенті всі вони становили одну партію в політичних питаннях, а найпаче в боротьбі з Шведами: і данофіли і патріоти йшли разом до однієї мети — яко мога більшого відокремлення політичного від Швеції. Останні домагання патріотів виявили, чого бажає ся партія і поміж обома партіями почав ся розрух, що довів до розпаду і в парламенті: останніми часами патріоти порвали з данофілами і стали в парламенті серед лівої окремо і незалежно, виставивши свою окрему політичну і національну програму і таким

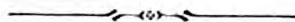
ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК XVII.

8*

способом реорганізувавшись у справжню політичну партію. Данофіли не подарували сього своїм недавнім ще союзникам і підняли ту рукавичку, що кинули їм патріоти. За приводом Бернзона в багатьох містах Норвегії одбули ся віча з голосними маніфестаціями та протестами проти національних змагань національної партії. На вічах ухвалено резолюцію: домагати ся від уряду знесення постанови, що завела початкові виклади в народніх школах норвегською мовою. Бернзон на одному вічу просто заявив, що прийняти освіченим людям норвегську мову — все одно, що вернути ся назад до часів варварства та дикарства. Розрух поміж данофілами та патріотами зайшов так далеко, що на останні вибори до стортінгу патріоти виставили своїх власних кандидатів на послів проти кандидатів данофільської партії, і таким чином питання самостійної норвегської мови вийшло вже поза межі літературних напрямів на політичне поле і стало бойовим питанням, покликом, коло якого гуртують ся виборці і за яке йде політична боротьба.

Вибори одбули ся в серпні 1900 року, але на превеликнй жаль часописі, що так пильно стережуть усяких не то сензаційних, а найдрібніших новинок з Китаю та подають найдокладніші звістки про те, як чхнула яка небудь *persona grata* і яким способом ся велика подія має відбити ся на європейській політиці, — так, кажу, часописі результати виборів у Норвегії збули самими найкоротшими звістками. Не можна з їх до ладу розібрати, хто переміг на останніх виборах, яке становище зайняла в стортінгу молода партія і які її вигляди на будучину...

Сергій Сфремов.

Наша поезія в 1901 році.

П. А. Кримський. Пальмове гілля.

А. Кримський — високо оригінальна поява в нашій літературі. Чи пише він чисто філософські статі, чи літературні критики, чи прозові оповідання, чи поезії, всюди він вносить своє власне я в такій мірі, як мало котрий наш письменник. І се не з якогось принципіального суб'єктивізму, навпаки. Він силкується бути якмога об'єктивним, правдивим, не втратити ані крихіточки тої правди, що стоїть у него перед душею, і переливає її на папір в усіх її іноді зовсім випадковими акцесоріями, до яких, розуміється, в першій лінії належать особисті настрої та почуття. І хоча ті акцесорія не затемнюють самої об'єктивної правди, але надають їй певне суб'єктивне забарвлення, обдають її горячим подихом індивідуальності автора, ідентичності будь що будь незвичайної, вразливої, нервової, здібної до горячих поривів чуття, та поперед усього широкої і ясної до глибини душі. Ті пориви авторської щирості роблять іноді вражіння педантизму, навіть наївності, та проте не перестають бути симпатичними, бо відслонюють нам душу письменника, віддану горячо шуканню правди, далеку від усякої тїни кокетства, від усякого маскування, чутливу та при тім соромязливу мов у дівчини.

В 1901 р. д. Кримський у-перше виступив перед публікою зі збіркою своїх поезій. Він публікував поезії вже давніше, оригінальні й перекладані, і хоча оригінальними не заняв видатного становища на нашій Парнасї (може тому, що їх було мало і друкувались вони розкидані по різних видавництвах), то в перекла-

дах, особливо з орієнтальних поетів, він виявив не мале майстерство і справедливо мусимо вважати його першим піонером нашого слова на сій просторій і доси майже не ораній українським лемішем ниві східної поезії. Переклади Кримського з Гафіза, Омар Хейяма, з арабських поезій доісламської доби заслугоують на всяке признанє; варто б було, щоб ш. автор позбирав їх і доповнивши та додавши вступ випустив їх у сьвіт заокругленою збіркою. Менше вдатною мусимо назвати його пробу переспіву великої перської епопеї Фірдовсія „Шаг-наме“; ся проба цінна безперечно з фільольогічного і літературно-історичного боку, не має ані верна поетичности; блискучі вірші Фірдовсія читають ся в перекладі д. Кримського як холоднісінька, на рівні шматки нору-бана проза.

Тільки в остатніх роках, заглибивши ся, здавалось би, з головою в фільольогічні студії, д. Кримський рівночасно виявив і в своїх оригінальних поезіях стілько сили, сьвіжости й оригінальности, що звернув на себе ширшу увагу. Проф. Сумцов, досить остро рецензуючи перший том київської антології „Вік“, в приводу поміщених там поезій Кримського висловив вражінє, що вони вносять нову течію в українську літературу і визначають ся високими поетичними прикметами.

Ще в висшій мірі треба се сказати про ту першу більшу збірку поезій, з якою виступив отсе перед громадою д. Кримський. Автор назвав її „екзотичними поезіями“. І справді, віє якийсь незвичайний, екзотичний подих від тих поезій, щось таке мов запах туберози, що упоює і дразнить одночасно; є в них щось невирівняне, незгармонізоване: орієнтальні тони та пейзажі і рідні нам, близькі та знайомі відгуки новочасного, європейського, ще й українського серця. Сирийські та кавказькі краєвиди та сцени не лише мальовані українським словом, але бачені українським оком, тим степовим оком привиклим до широких, ясних контурів та різко означених обрисів. Поет ніде не губить ся в орієнтальній шлі, ніде не маскуєть ся в орієнтального чоловіка, як се прим. любив чинити Міцкевич у своїх „Кримських сонетах“; сучасний Європеєць з його поглядами, турботами та натовленими нервами видвієть ся тут скрізь як елемент дісгармонії в тім зачарованім сьвіті. А дісгармонію вносить він тому, бо дісгармонія в його душі: з одного боку його поетичні пориви, його чутливість, а з другого боку сьвітові огляди, моралістичні шаблони, проти

яких він хоч і протестує, та яким підлягає несвідомо, мимоволі, підлягає не поверхово, але геть до глибини душі.

Збірка д. Кримського складає ся крім „Заспіву“ та маленької іділлі „В горах Ліванських“ із чотирьох більших поетичних циклів: „Самотою на чужині“, „Нечестиве кохання“, „Кохання по людському“ і „Передсмертні мольоди“. Хоча в отих циклях помішано оригінальні поезії з перекладами, то про те автор ще на кінці додав цикл перекладів із Гайне, а власне 24 дрібніші пісні, поему „Віцлі-Шуцлі“ і „Останню поезию“. Загалом переклади займають майже половину книжки і хоча всі вони дуже гарні, то можна пожалкувати на автора, що порозсипав значну часть їх у суміш зі своїми власними, поміщував у циклях, де читач уже в самого заголовка надіє ся голосу серця самого автора чи тої ідеальної особи, якої „я“ відкриває ся нам у ліричній поезії. Вони там разять, як навмисні відскоки від теми, як чужий голос, що перебиває нашу мову.

Уже зараз „Заспів“ показує в авторі ту дісгармонію та брак вирівняня, які характеризують цілу збірку. „Заспів“ складаєть ся з трьох поезій, переплетених прозовими рефлексіями. Перша поезія — правдива перла в нашім письменстві і виявляє незвичайну глибину чутя та широкий розмах фантазії автора.

Поезие, сопутнице моя!
 Ти теплий, животворний промінь сонця,
 Ти тихий місяць, що в тюрмі сля
 З закуреного, темного віконця!

Автор оповідає, як він у чарах краси природи знаходив відраду „в важкі хвилини скорби та недуг“, як не раз весною плачучи припадав до травиці,

Ридав од радощів, од аромата,
 А хтось ізрік: „Дивіть на психопата“.

Люди називали його психопатом за те, що віддавав ся чарам природи, музики, моря.

„Причинний!“ говорили ви й тоді,
 Коли я в грошах не знавав принади,
 І через сні таємні, золоті
 Я рвав ся геть од теплої посади.

Маємо тут перед собою образ чоловіка мягкой, мрійної вдачі, ідеаліста, що попав ся в окруженє холодних, практичних людей,

які на таку людину, що не підходить під їх аршин, мають тільки одну назву „психопат“. У „Заспіві“ наш автор енергічно протестує проти тих філістерських аршинів.

Для мене голос серця — все сьвяте,
 А вам за психопатію здасть ся.
 Не стану-ж думать, як ви назвете
 Мої пісні, що виплили із серця.
 Коли в поета щиро ллеть ся спів,
 Дак що йому ваш сьміх, або ваш гнів?
 Не божевілле в тім! не неморальність!
 Що з серця йде, то правда й ідеальність.

Прегарна строфа! І як би автор був на ній і закінчив свій „Заспів“, то сей „Заспів“ безперечно робив би сильне вражінє. На жаль, у авторі зараз же обізвав ся фільольог, і нуж він спішить ослабити вражінє сеї строфи ось яким коментарієм: „От і все, що я можу одказати тим тверезим людям, котрі захочуть, ба вже по части й захотіли добачити в моїх поезиях або дитячий, сьмішний сентименталізм, що зовсім не личить екстра-ординарному професорови сухої арабської фільольогії, або які небудь думки дегенератські, декадентські (дарма, що од декадентизма я завсїгди одвертав ся), ба навіть думки антиморальні. Антиморальність моя лежить у тім, що в ненормальнім „Нечестивім коханні“ пречистої, безгрішної душі я добачив більше ідеальної високости, ніж у звичайнім „Коханні по людському“. А в нотї до сих слів автор спішить додати: „Завважу, що в обох циклях віршів не має нічого гісїнько автобіографічного“.

Отже ми від себе повинні сказати авторови, що „зовсім не личить екстра-ординарному професорови“ числити ся з такими дитячими та глупими закидами, які він вкладає в уста своїх опонентів, а тим більше обороняти ся від них такими наївними штучками, як та, що буцїм то його ліричні поезії не мають у собі нічого автобіографічного. Аджеж лірична поезия в тім і має свою суть, що вона вислов дійсного чутя; инакше вона буде пустою фразеологією, на якій кожний тямущий зараз пізнаєть ся. Нинї, коли в ліричних партїях навіть Шекспірових драм силкують ся віднайти ремінісценції його власного я, д. Кримський не повинен вмовляти в нас, що його ліричні циклі не мають у собі нічого автобіографічного. Аджеж ми від разу пізнаємо його в кождім віршику.

„Вже забрали ся у кут!
Пан професор! В вас і тут
Думи про науку!“

Тай що справді є в його ліричних циклях таке, чого б він мусів соромити ся та відрікати ся? Ми далі придивимо ся їм ближше, а тепер ще кілька слів про „Заспів“. Автор у дальшій прозовій уступі жалуєть ся, що в своїх поезиях не зумів відповідно звеличити красу природи, „своє божество“, і силкуєть ся висловити сей жаль ще й віршиком — признати ся, віршиком зовсім непоетичним, таким непоетичним, як його закінчене:

Текла сльоза... Змивала ся картина, —
Виходила неясна ляпанина.

Кращеб зробив автор полишаючи осуд читачам і не упереджаючи їх від разу, що його малюнки природи не мають високої стійности. Я прим. сказав би навпаки: ті вірші, де автор малює красу природи і передає нам свої вражіння зібрані з природи — найкращі в його збірці. Так само без потреби автор у дальшій прозовій міркуваню розводить ся над тим, хто повинен, а хто не повинен читати його вірші. Не розумію ціли такого міркуваня і друкованя таких тез. Читатиме, хто схоче; може як раз фізично здоровий, тверезий, практичний чоловік знайде найбільшу впадобу в тих віршах, що виявлять йому душу так неподібну до його власної. Автор резервує для себе читачів „трохи слабих, із надломаною життєвою снагою або нервами, тих, що вміють і легко плакати і солодко нудьгувати і молитись Богови і умилятись“, — значить, без малого тих самих декадентів та дегенератів, від яких він на попередній сторінці відрікав ся. Таких суперечностей у самих основних поглядах автора знайдемо ще більше; можливо, що вони всі випливають із боротьби між поетом і екстра-ординарним професором та його оточенєм. Автор сам признаєть ся, що „носячи в груди чийся образ“, він

В нім бачив тільки те, що поетичне.
І одкидав усе, що прозаїчне, —

і що поезия мала на него ось який вплив:

Як попадав ся я в буденний бруд,
Робила ти одно з великих чуд:
Ховала все під фантастичним флером,
Як під сріблястим, місячним етером.

Можна би сперечати ся про вартість такої поезії, яка замісь прояснювати зір поета тільки затуманює його, замісь осьвітлювати йому шлях для виходу з болота буденщини окрашує те болото „фантастичним флером“ і робить чоловікови приємнішим побут у ньому. На жаль, се й є прикмета всякої ідеалістичної поезії, тоб то такої, яка ніби то соромливо заслонює перед нашими очима погані явища, прикрі житеві моменти, вколисує фантастичними образами нашу уяву і наше сумління, упоює нас гашишем там, де би треба різкого голосу труби або й цьвігнення батогом. Наш автор на щастє звичайно не хорує такою ідеалістичною хоробою, але він очевидно за слабій на такі різкі тони; він загуканий його вірками посторонніх людей, які вважають його „психонатом“, і не осьмілюєть ся дати волю своїй природі, своєму сердцю.

Я зупинив ся трохи довше на „Заспіві“ д. Кримського, бо він найкраще характеризує вдачу сего поета, а висловлені в нїм погляди викликають дискусію. Я не буду далі розбирати вірш за віршем і цикль за циклем, а зупинюсь тільки на деяких творах, які мені видають ся гідними ближшої уваги. Поперед усього на циклю „Нечестиве кохання“. Сей цикль без сумніву найкращий, найбільше заокруглений у цілім томі, та разом із тим змальована в ньому історія найбільше турбує автора і він по просту не вміє дати собі з нею ради. Діло в тім, що авторови, чи то пак тому „професорови“, якого душевний стан малюють вірші, довело ся в Сирії закохати ся в жінці якогось иншого чоловіка. Якийсь час він носив ся мовчки зі своєю пристрастю, а в кінці підчас візиту в якімсь нейтральнім домі признав ся їй до своєї любови. Панї не відповіла на його признанє ані одним словом, а тільки гордо, з „мовчазливою зневагою“ зирнувши на бідного професора відійшла. Пів року промучив ся він оттак своїм чутєм, поки в кінці поїздка на Ліван і довший побут на високих горах по троха не успокоїв його. Здавалось би, історія проста і навіть буденна (коли відсунути на бік орієнтальну декорацію), але наш автор зумів внести в поодинокі моменти сеї історії стілько щирого чутя, зумів так влучно підхопити різні сцени й настрої, що цикль, особливо уступи „Із книжки першої“ читаємо з правдивим захватом. Зараз перша стріча з фатальною дамою:

Я обірвав розмову...
 В очах мені туман,
 І тільки серце шепче:
 „Уже собі не пан!“

Мовчу... А тихі очі
На мене підвелись,
Допитливо спинились,
Пронизують наскрізь.

Справді, повне майстерство в відданю того першого, побідного вражіння жіночої краси, того фатум, що спадає на чоловіка без вини і без заслуги, невинно, моментально. Ніяка рефлексія, ніякі резони тут не на місці, кожне дальше слово було-б зайве, бо всі духові сили в тім моменті немов спаралізовані. Вони прокинуть ся швидко, прийде рефлексія, розвага, але вона буде вже мати діло з fait accompli, з серцем заповненим, з уявою заповненою образом коханої особи. Цікаво, що у нашого автора реакція проти сего першого вражіння проявляєть ся в формі, якої годі-б було надіяти ся від чоловіка, що писав остатню строфу „Заспіва“; навіть хоч би під віршами не було дат, ми мусіли-б догадувати ся, що „Заспів“ написаний геть пізнійше, що автор тільки коштом гіркого страждання і тяжкої моральної муки добив ся до того свобідного погляду на сьвятість усякого чутя, який висловлено там. Тут, у „Нечестивім коханню“ панує зовсім иньший, якийсь дико-аскетичний погляд, який осуджує чутє ледво що зароджене на дні серця, осуджує як злочин те, що не успіло ще з чисто фізіологічних рефлексів дійти навіть до обсягу волі, не успіло скристалізувати ся навіть у яку будь конкретну постанову.

Я знаю, нечестиве те коханнє,
Яке на мене отепер находе:
Злочин воно в очах людей,
Злочин воно в природи“.

Авторови ані на хвилю не прийде в голову думка, що само чутє, само коханє ніколи не може бути ні чесне ні нечесне, доки лишаєть ся в сфері психічного напруження, бажань та уподобань; що злочином може бути тільки справді чин, діло. Жидівсько-християнська етика, яка свої заборони простягає також у сферу думок, мрій та фантазій, мабуть непорушно панує в душі нашого поета, а на тлі його вразливої та рухливої уяви виплоджує такі моральні дивогляди, як отсей, з поетичного боку зрештою прегарний віршик:

Ні, ніколи від мене не вчуєш,
Що Тебе я люблю;
Ціле небо було-б захиталось

На ту сповідь мою.
 Затемнилось би яснеє сонце,
 Поспадали-б зірки,
 Срібний місяць з такого-б нечестя
 Розколовсь на шматки.
 Ні, ніколи од мене не вчуєш,
 Що Тебе я люблю:
 Вся природа була би вжахнулась
 На ту сповідь мою.
 Застогнали-б могутнії кедри,
 Розчухнулась земля,
 І морську безодню збурило-б
 Нечестиве чуття.

Се не вислов мужеської резигнації чоловіка, що поборює своє чутє не знаходячи взаїмности або з огляду на неморальність його можливих наслідків; се жах аскета перед самим чутєм, жах перед тим, що сам автор у „Заспіві“ признавав „святим і моральним“, а зараз на слідуючій стороні знов признає природним.

Минає тиждень. Автор немов починає забувати перше вражінє; чутє немов притаїлось у його серці, инколи він дурить себе, що та грішна любов минула його. Та ось його спокусило піти в гостину до одного дому, де мала бути також „вона“.

Я пішов до тих знайомих,
 Не застав тебе я там,
 І занудив ся в розмовах
 З паном дому і з madame.

„В нас кухарка — у-ух, злодійка!“
 Шепче пані потайки:
 „От сьогодні вкрала серце
 І гусячі печінки.“

Печінки гусячі вкрала...
 Ще і серце. — Бідна гусь! —
 От і в мене вкрали серце,
 Я-ж нікому не жалюсь.

Як бачимо, герой не без гумору, але нервово роздратоване робить його розсіяним; він жде когось. Залунав звінок у прихожій.

Біль у серцю... Сперло духа...
 Вся моя істота слуха:
 Хто-б се міг тепер прийти?
 Може Ти? Напевне Ти!

Ні, се якась поважна пані. Автор знесилений обертає ся до вікна і безнадійно вдивляє ся в темну, дожджливу ніч. Нараз чує за собою голос.

Хто всю душу заторкнув,
Мов потяг до себе?
Я схопив ся як від сна,
Одірвав ся від вікна,
І гляджу — на Тебе!

Привитанє... стиск рук... Пані промовляє жартливо :

Вже забрали ся у кут?
Пан професор! В вас і тут
Думи про науку?

Пан професор спалахнув, пробубонів щось про те, що й у него крім любови до науки є серце, та пані неохибним жіночим інстинктом силкуєть ся відвести розмову від сеї теми. „Пан професор, ви слабі?“ — говорить вона, а дурний професор відразу й випалює з найбільшої гармати :

„Не професор я тобі!
Кинь таку шанобу!
Слухай: я тебе люблю,
За раба тобі стаю,
Буду раб до гробу“.

Роаумієть ся, пані вирнула на него з жахом мов на божевільного, а потім обернула ся мовчки і відійшла. Ось і весь роман бідного професора. Правда, далі йдуть іще дві низки прегарних віршів, але все те лише квітки на могилі його „грішного“ кохання, якому ніколи не судилось дійти навіть до сїней, не то до передпокою дійсного гріха. І ще раз питаємо, щож тут є таке неморальне, нечестиве, чи як поправляє себе автор у „Заспіві“, ненормальне? Ми не можемо добачити нічогоїсїнько, хіба що схочемо вважати ненормальними та дегенератськими ті гризоти сумління, які робить собі поет ще не словнивши ніякого злого діла. Та й се, коли придивити ся добре, не жаден новочасний декадентизм, а радше непереварений пережиток стародавнього аскетизму, що вважав дотик жінки, саму думку про неї гріхом.

Другий цикл „Коханнє по людському“ не має такого суцільного характеру, як отсей і складаєть ся в значній частині з перекладів чужих поезій — арабських, перських, грецьких (прегарна поезійка Сапфони), іспанських, німецьких. На скільки є тут ори-

гінальних поезій нашого автора — а є між ними дуже гарні, — з них можемо вирозуміти, що се спомини з його побуту на Кавказі, де він видужав від своєї грішної сирійської любови, закохав ся злегка в якійсь панночці, але тяжко хоруючи на груди жив дожидаючи смерти та потапаючи инколи в дуже песимістичних думках. Остаточно перемагають думки про рідний край, про потребу служити йому і працювати для него. Автор докоряє сам себе:

Міліони стогнуть з голоду, з неправди, —
Я-ж готов у стогнах ще й шукать принади.
Гей, удар же, Музо, ти в новії струни,
На новії співи, на новії думи!

Всі весняні чари, принади гірської природи не можуть заглушити в його душі того чутя:

Нехай соловейко верзе про кохання,
Дурненька пташина!
У мене коханка, у мене є любка,
То рідна країна.

І поет кінчить сей цикл, згадуючи Шевченкове свята на Кавказі, могутнім закликом, парафразою жидівського невольницького псалма:

Нене, голубко! до тебе я ливу;
Тут я чужий чужениця.
Аще забуду тя, Єрусалиме,
Будь ми забвєнна десниця!

Най до гортані язик мій прилипне,
Скоро тебе позабуду,
І в чужині одібю ся од служби
Нашому рідному люду.

Батьку Тарасе! ти чуй присягання!
Ми, українські діти,
Матір' і бідного менчого брата
Будем во віки любити.

Будем бороти ся, їх визволяти
З пазурів сина Едома!
Каже надія: Діждем ся напевне
Вольного рідного дома.

На сьому горячому заповіті нашого поета я й кінчу отсей огляд. Признаюсь, я не вичерпав і десятої частини того, що слід би піднести в тій книжці, майже не торкнув ся перекладів, описів при-

роди, пісень радості й тихої меланхолії, які удають ся нашому авторови може краще від усіх иньших. Та дарма. Все се такі річи, що кождий читач і сам потрафить відчутти й зрозуміти їх. Я хотів тільки заохотити всіх до читання книжки д. Кримського, бо вона — поважне і тривке надбанє нашої літератури, збірка богата змістом, ріжнородна незвичайними, новими поетичними формами, викінчена з погляду мови ясною і прозорою, як скло (я завважив лиш кілька слів, по мойому не наших, прим. блиск, розквітають, розквітло, сарна — польонізма, хоч може і вживані де-де нашим народом, та все таки їх треба вистерігати ся). Побажаємо талановитому поетови як найбільше епізодів „нечестивого кохання“, яке плодить такі гарні поезії, а вченому професорови-арабістови, щоб пильнував своїх арабських фоліантів і не мудрував лукаво над тим, що вилетєть ся з чистої і щирої душі поета, а твердо стояв на погляді про сьвятість щирого чутя і сьвятість творчої духової сили.

Іван Франко.

Дещо про наші домашні болячки.

Хто придивляється до нашого життя, мусить завважити в ньому деякий безперечний поступ на різних полях. Певна річ, економічний стан широких народніх мас не поліпшився, хоч і тут зріст парцеляції панських дібр та зріст селянських економічних організацій (крамниць, задаткових товариств, кас Райфайзена і т. и.), свідчить про корисну зміну бодай у деяких точках. Не поправився й загальний політичний стан Русинів, навіть навпаки, остатні вибори до сойму краєвого виявили в широких масах якусь апатію, внохоту та брак політичної організації. Не поправилися й партійні відносини серед руської інтелігенції, навіть навпаки, зріст москвофільства в деяких сторонах грозить новим заколотом, новими небезпеками для нашого розвою. Але що найважніше — національна свідомість серед широких мас зробила значний прогрес; проявляє ся чим раз більше зацікавлене справами не лише політичними, але й культурними та просвітними, ширшими по за звичайний обрій селянського життя (справа університету, літератури). Народ горне ся до купи, організує ся на різних полях, учить ся і домагає ся науки; стягає ся по троха до купи й інтелігенція, уступає давнє партійне та кружкове затіснене та нетолеренція, беруть перевагу свобідніші течії, немов свіжі соки починають звільня кружити в тілі, що довго було безвладне, спаралізоване.

Певна річ, процес сеї народньої регенерації не йде ані швидко ані гладко. Щоб не йшов швидко, про те дбають тисячні ворожі сили, що свідомо й несвідомо стромляють нам полїна в колеса. Щоб не йшов гладко, не відбував ся без болючих конвульсій, про се дбає наш власний народній організм, попсований

довгими віками неволі та інерції, довгим розстроєм та розбитєм. Про се дбають ті наші домашні болячки, яких у нас так багато і які час від часу грозять здусити то тут то там розпочату роботу або бодай звести її на манівці.

Важке становище тих, хто хоче бороти ся з тими нашими хибами. Бо коли супроти зверхнього ворога більше менше нема поділених опіній, то ті домашні болячки ховають ся в найріжнійших формах, так що нераз виступити проти них значить — стягнути на себе закид, що виступаєш против якихось народніх сьвятощів, нападаєш на національне sanctissimum. От тим то наша преса найчастійше обходить ті болючі місця мовчанкою, або, коли й заговорить про них, то тільки з вузко-партійного становища, стараючись як найчорнійше підмалювати хиби противника — не для того, що ті хиби шкодять загальній справі, але для того, аби допекти противникови. Признати, що у того противника є щось добре, робить ся щось на користь загальної справи, а що в таборі самого критика є щось не до ладу — а борони Господи! Сего у нас не буває. Ми ще не доросли до тої об'єктивности в осуджуваню людей і партій, яку дає вироблене почуте національної солідарности і тої любови до спільного всім і дорогого всім діла, яку витворює тільки ряд спільно здобутих і чесно виборених успіхів.

В остатніх роках, в часі більшого оживлення нашого народнього життя ті наші болячки не то що не щезли, але почали де-де виступати з більшою силою і готові знов не в однім пункті пошкодити нашому розвоєви. Се чує кожний; близше втаємничені або обдаровані буйнішою фантазією шепчуть про се поміж собою по кутках, але прилюдно не забере ніхто голосу; бачите, справа делікатна, прийшлось би нарушувати ті й ті впливові особи — і болячка нетикана гниє собі та ятрить ся далше.

Попробуємож заговорити про сю делікатну справу по змозі делікатно й дискретно, не маючи на оці ніяких осіб, а тільки власне ті шкідливі сторони у вдачі й характері деяких осіб, зрештою нерав дуже шановних і пожиточних. Певно, ми не віримо в чудотворну силу слова, не віримо в те, що ті люде від кількох натяків поправлять ся. Алеж громадська організація може знайти способи зробити ті хиби одиниць нешкідливими, а дуже часто й сама дискусія може прояснити не одно таке, що при загальній мовчанці тяжить мов камінь на всіх душах. Нехайже отсе наше слово буде початком такої дискусії і нехай вона веде ся у нас з пошано-

ванєм правди і з любовю до спільної, всім нам дорогої справи! В такім разі ми певні, що вона вийде на користь різних спеціальних справ, а тим самим і на користь загалу.

Редакція.

I.

З загальним поступом, який проявляєть ся у нас в остатніх часах, закрадають ся чим раз сильнійше й деякі такі хиби, яким конечно треба дати стрим, бо інакше можуть вони нам з часом принести необчислені шкоди. На такі хиби повинна в першій мірі звернути свою увагу та частина нашої преси, що, так сказати, держить руку на живчику нашого суспільного життя. Та що доси вона не зробила того, то ми займемо ся сими хибями бодай в побіжнім нарисі, надіючись, що й він може мати якунебудь користь. Розумієть ся, претенсії вичерпати їх не маємо і дальшу дискусію в тім напрямі полишаємо иньшим.

Найбільшою болячкою в нас, се безперечно так звані „амбітники“. Се такі люди, що визначають ся незвичайно великими особистими амбіціями і претенсіями. Нині в цілім світі відносини уладжені так, що хто хоче мати яку силу і значінє — все одно, чи се народ, чи громада, чи одиниця — мусить мати власні сильні організації в різних напрямх людського життя, на які в кождім випадку міг би оперти ся. І чим більше таких організацій, тим більша сила відповідної одиниці. Для переведеня їх треба одначе великого числа робучих рук, багато сильної волі, енергії, а головне — великої терпливости. Русини не нинішні і могли вже сегодня мати силу тут у Австрії, з якою кождий мусів би числити ся — та на жаль не мають її ще, скільки треба. А чому? Власне через занадто великі амбіції різних людей. Такі „амбітники“ тримають ся звичайно сеї засади, що коли де вони не „пани“, то й ліпше, аби не було такої і такої організації. Кождий з них думає, що вже вродив ся на генерала, тому рядовим не хоче ніде ніколи бути, хоч би й під найліпшим генералом, бо се разилоб його особисту „волю“, „гідність“, „принципи“ і т. д. Він не вступає про те до організації, де видить сильного супірника, або вступає з неї, переконавшись, що для свого вивисненя не вдіє нічого. Опісля шукає нових доріг для осягненя своїх намірів. Коли при тім має деякі здібности і хоч трохи характерности, то творить яку будь

нову організацію, хоч не значну, хоч слабу, але „свою“, де не він слухає, але його слухають, де робить те, що хоче, що знає і як знає. Коли має деякі здібности, але більше безхарактерности, тоді йде на службу до чужих і думає, що з тим йому ліпше, бо хоч там не дібеться генеральських шліфів, то може добити ся чогось иньшого, от хочби — масенької посади... І се не але поплачує. Колиж такий „амбітник“ не має здібностей, тільки амбіційки, тоді усуваєть ся від публичного житя, забиваєть ся в першу ліпшу нору, і удаючи непризнаного гевія, стає до всего індіферентним і пропадає поволи живцем, не лишаючи по собі ніяких слідів у памяти суспільности, хоч міг би був полишити працюючи власне на становищі звичайного рядового, звичайного чорного робітника. І коли в нас без уваги на те все трапляють ся одиниці, що не зважаючи на ніщо, йдуть просто до раз виміреної ціли, не цураючись ніякої хоч і як „простої“ роботи і зносячи в додатку тисячні прикрости й докори, а замість признання дістаючи кольки в бік, то тим більша належить ся їм шана за їх витревалість і пожертвованє, хоч і вона приходить у нас звичайно аж по смерти, тай то не все...

Другою болячкою є в нас „політики“, ті доморослі, що вважають себе сотвореними на керманичів народа. Се вже звісно не від нині, що руський інтелігент мало що не кождий коли не фільольої, то політик з уродження. Біда тільки, що як раз фахових фільольоїв і політиків у нас доси так мало. Ті наші вроджені політики в приватних розмовах при столі, при чарці розвязують мигом найскрутнійші питання, перетворюють карту Європи, а на ділі переважна частина з них не тільки не має ніяких потрібних до того фахових відомостей, але й ніякого таланту. Тим тільки й поясняєть ся, що наші політики незвичайно короткозорі, не вміють орієнтувати ся в найпростійших справах, роблять вічно елементарні помилки, які відбивають ся опісля сильно і шкідливо на цілій суспільности, зміняють свої переконання, як рукавиці, уважають нині білим те, що вчора вважали чорним, вагають ся всюди, де треба рішучого виступу, не вміють використувати ситуації, переходять із одного табору до другого і т. д. Більша частина таких політиків мріє тільки про мандати, думаючи тим способом виплисти на верх; коли не вдасть ся се в однім місці, вони переносять ся зі своїми лярами і пенатами в друге; коли-ж удасть ся і вони дібють ся свого — тоді показуєть ся, що з їх діяльности виходить один великий пшик. Наступає у їх прихильників розчарованє, до-

кори, — але се все по невчасі. Такі політики знають іще тільки, що мусять належати до якоїсь партії, але там не стоять вони звичайно на ніякім принципіальнім становищі. Їм усе одно, які хто має погляди і коли тільки їх підпирає, то він уже й порядний і розумний чоловік; колиж хто пізнаєть ся на фарбованих лисах — ого! тоді хоч пропадай! Тоді він дурень, ретроград і т. д. хоч би дійсно був найліпший і найпорядніший чоловік. Ноги підставляти иньшим більша частина таких політиків знає добре, але коли кому навкучить ся таке підставляванє ніг з боку „сторонників“ і він плюне на все та відсунеть ся від усього, а його місце займуть вони, заразїсьнько показуєть ся, що вони не доросли до своєї задачі та що роблять гірше від попередників, яких уперед критикували явно і скрито, по різних кутиках.

Третьою болячкою є в нас „критики“. Вони звичайно не роблять самі нічого, бо боять ся, щоби їх хто не скритикував, за те багато кричать і критикують усіх і все, але так ґрунтовно, що не лишають на нікім сухої нитки, вдираючись навіть у приватні справи. Коли випадково зложуть ся обставини, що й на них упаде яка частина роботи, тоді вони або вимовляють ся браком часу, або своєю критикою під'юдають одних людей проти других, із якими мають робити, посваруть їх між собою, позаводять усюди нелад, а опісля заслоняючись „неможливими відносинами“ втікають від призначеної роботи, підсьмішкуючись тихцем над „дурнями“.

Останніми часами починає в нас витворювати ся новий рід іще одної болячки в виді так званих „кореспондентів“. Вони відзначають ся тим, що потраплять що иньше говорити, а що иньше писати, потраплять писати в однім органі так, а в другім, зовсім відмінного напрямку, інакше про ту саму справу. Між Русинами вони великі руські патріоти, але се не стоїть їм зовсім на перешкодї всувати ся до різних руських товариств, бути присутним на довірочних зборах, обовязати ся доховати тайни — і зараз же про те саме написати кореспонденцію до якого будь польського дневника, хоч би й найбільше шовіністичного, найбільше нам ворожого, а надто стати на становищі того дневника, ба навіть перевишити його становище. Якою етикою кермують ся ті люди, ми не будемо над тим застановляти ся тут; се якась для нас незрозуміла „надетика“. Але дивуємо ся, що Русини не звертають на те уваги, не елімінують їх з між себе, допускають до всяких дискретних справ і т. д. Що більше: руська преса мовчить також про все се, якби

набрала води в рот, не добачаючи, що се може не одну важну справу вбити в самім зароді. Аргумент „або ми знаємо хто то?“ зовсім тут не на місці; в нас нема ще тих „кореспондентів“ аж так багато, аби не можна було пізнати, хто вони. Самий стиль зрештою, самі справи, порушені „кореспондентами“ зраджують їх аж надто виразно. Ми згадаємо про двох таких кореспондентів — про першого на разі зовсім коротко.

Всім у пам'яті ще статі „Dziennika P.“ з літа і осени мин. року про руські справи. Все, що там писало ся про вибори, про Народну Торговлю, про Академічну Громаду, про Наук. Тов. ім. Шевченка, вказувало, що се писав Русин і то такий, що обертаєть ся постійно в руських кружках, має зносини з ріжними людьми. Тон, в яким писано статі, (який самі редактори мусіли ще лагодити), поодинокі фрази і вислови вказували також, що то за Русин писав їх. Руська преса бачила ту їдь, яка аж верхом переливала ся зі статей, але ані словом не загикнула ся про їх автора. Поодинокі люди догадували ся автора — нераз і не зле — але не мали відваги приперти його до стіни та дискредитувати. Наслідки того такі, що він незабарки знов стане там писати, скоро тільки справа перетреть ся і підозріня — відомі йому — замовкнуть.

Недавно виринув другий такий кореспондент у „Nowej Reformie“, що підписуєть ся буквою „D.“ Що він Русин, се заявила сама редакція в примітці до першої статі, названої „Listy ruskie“. Що він обертаєть ся в руських кружках, се докажемо низше. Тимчасом поговоримо про дві нові його статі (ч. 9 і 14, з 12 і 18 січня), що дотикають університетської справи.

Наперед про статю в 14 ч. Ціле її вістре звернене проти митрополіта Шептицького за його становище в справі сецесії богословів. Автор станувши на становищі львівських польських унів. професорів, послугуєть ся навіть їх фразами, пр. що вони „mają jak najlepszą wolę uwzględnić słuszne żądania akademików ruskich“. (Се показало ся не тільки в відозві сенату, до якого не хто иньший належить, як професори, в бесіді проф. Пілята та Рідігера в соймі, але і в ріжних польських газетах, інспірованих професорами, про що знаємо документно). Він закидає митрополітови, що міг перешкодити сецесії, але не хотів, наперед їдучи довго з Риму, а опісля не поступивши так, як того сподівали ся всі (очевидно Поляки!), а дальше говорить про депутацию москвофілів у митрополіта, які при слага раста з ним хотіли вплинути на своїх вихо-

ванків, аби не прилучували ся до сецесії, про поріжненє митрополіта з намісником, та про виїзд його до Відня в університетській справі.

З того, що автор знає про поріжненє митрополіта з намісником, показуєть ся, що він має зносини з висшими сферами, інакше не знав би нічого, бо такі справи не публікують ся. З того, що він знає навіть зміст промови москвофільської депутації, виходить, що він має зносини з найблизшим оточенєм митрополіта, бо від москвофілів не міг довідати ся про те; вони в таких справах занадто дискретні... Се перший слід, який зраджує автора. Про дальші буде низше.

В статі, надрукованій в ч. 9, говорить ся про три меморіяли, внесені доси Русинами до міністерства в справі університету. Тому, що про сі меморіяли знають мало навіть позальвівські Русини, далі тому, що Русинам буде цікаве становище пана кореспондента в сій справі, ми подамо сей уступ у перекладі.

„В справі подій у львівськїм університеті — пише кореспондент — предложено міністерству з руського боку аж три меморіяли. Перший предложила міністрови Гартльови депутація руської молодіжи. Той меморіал — се акт обжалуваня проти властей львівського університету. Його зрадаговано так досадно, що міністер просьвіти не відіслав сенатови університету цілого меморіялу „zur Äusserung“ чи „Berichterstattung“, як то звичайно буває в таких випадках, але переслав витяг із річевих зажалень. Другий меморіал у тій справі, що мав вияснити причини демонстрації і сецесії руських студентів, який завезла Гартлеви депутація старших львівських Русинів — не уступає першому що до досадности, навпаки, перевищає все, що коли небудь чув парламент про утиск Русинів із уст опозиційних руських послів. Поведенє львівських університетських властей супроти жадань руської молодіжи представляє меморіал як одно маленьке огниво нескінченного ланцюха „кривд“; стараєть ся виказати, що університетські власти не кривдять Русинів із власної волі, але під впливом систематичної русиножерної акції урядових галицьких властей, під впливом львівського намісництва, яке при помочи иньших властей стремить свідомо до цілковитого здавленя і знищеня руського народа. Свідомість того звязку в поступуваню університетських властей з поступованєм політичних властей при виборах, Бобжиньского в польонізації руського шкільництва і т. д. мала,

по словам авторів меморіялу, бути причиною того роз'ярена серед руської молодіжи, яке, коли-б не сецесня, було би мусіло довести „до розливу крови.“

„Меморіал підписали всі націонали Русини без різниць партій, не виключаючи ц. к. радників і надрадників.

„Так зрадагований меморіал, хоч кінчить ся жаданєм заложена самостійного руського університету, а як переходової акції цілковитої утравкізації теперішнього львівського університету, має загальнійший зміст, що виходить уже поза рами університетського питання, і є меморіалом в польсько-руським питаню, очевидно зі становища авторів.

„Теперішні польсько-руські відносини в Галичині описані там так, як коли-б Русин, що хоче користати з конституційних прав, був признаний всіми властями в Галичині за виймленого з під права, що Русини не вірять у нинішню політичну карту Європи, яка їм каже, що вони в Австрії, а не в давній шляхотській Польщі (?). Про зміст меморіялу свідчить найліпше те, що опозиційні руські послы заявили, що такого меморіялу не можна подавати міністрови і радили його переробити. Та що делегати не мали до того повновласти „низше підписаних“, то не послушали ради тих послів.

„Зовсім иньший характер має меморіал, висланий в останніх днях грудня минулого року. Той меморіал, зрадагований правниками, має на цілі уможливити руській молодіжи поворот на львівський університет. Молодіж заявила, що верне під отсими умовами: 1) коли ректор відкликче яким небудь способом закиди зличія і т. д., які поробив руській молодіжи в відозві сенату; 2) коли не будуть примушені слухати викладів професорів Фіялка і Твардовского; 3) коли студенти в усіх своїх зносинах із властями університету будуть признані за „сторону“, отже коли їм будуть прислугувати ті самі язикові права, які прислугують „стороні“ у всіх ц. к. урядах.

„Друга точка усунена вже по части, бо митрополіт Шептицький звільнив богословів від обовязку слухати викладів проф. Фіялка. Перша точка буде мабуть безпредметова наслідком задавнення. Меморіал займаєть ся головно інтерпретацією постанов і розпорядків язикових, що не тільки реґулюють язикове питанє в галицьких урядах взагалі, але виданих також спеціяльно для львівського університету.

„Автори меморіялу доходять до висновку, що на підставі теперішніх постанов і розпорядків студенти університету мають право послугувати ся в своїх зносинах із університетськими властями якою будь краєвою мовою, а університетські власти мають обов'язок зі свого боку відповідати їм і звертати ся до них у своїм урядованю, чи устно, чи письменно, в краєвій мові сторін, т. є. до Поляків по польськи, до Русинів по руськи. Тільки у внутрішнім урядованю мають право університетські власти на підставі теперішніх розпорядків послугувати ся виключно польською мовою. Студент університету, що не є частиною унів. власти, є супроти тих властей тільки стороною і як такий має право жадати, аби з ним урядовано по руськи.

„З тої причини меморіал не домагаєть ся ніякого нового розпорядку на користь Русинів, тільки просить інтерпретації теперішніх розпорядків у повисшій дусі. Така інтерпретація з боку міністерства заденидувала би про поворот Русинів на львівський університет.*) — На скільки нам відомо, над сею справою радить також комісія, зложена з професорів правничого факультету, але в результаті станула на просто противнім становищи, що студент у своїх урядових зносинах із властями університету не є стороною“.

Конець статі, що говорить про становище намісника в університетській справі, для нас не цікавий, тому його пропускаємо.

Із цілої сеї статі виходить, що: 1) автор її мусить мати тіснійші зносини з університетом, бо інакше не знав би, ані що зробив міністер із меморіялом студентів, ані що робить університетська комісія, про яку він згадує; 2) що він мусів бути на нарадах над меморіялами, бо інакше не знав би їх змісту, доси ніде не публікованого; міністер чейже не пересилав йому їх до реферату.

*) Як видно — автор одним замахом пера розвизав ціле університетське питанє, ставши цілковито на становищі польських професорів; і вони хотіли-б, аби студенти повернули тай аби все лишило ся *in statu quo*, бо про саме урядованє шкода й говорити. Добра сатисфакція для студентів і взагалі Русинів, нема що казати! Цікаво одначе, що автор ні словом не зраджує свого погляду на язикові права руських професорів, немов стадаєть ся, та на найважнійше жаданє і студентів і всіх Русинів — окремого руського університету. Отже се, що становило головну причину сепесії, мало-б бути заступлене — руським урядованєм! Більшої іронії не міг написати і польський кореспондент. В. Г.

Ба що більше, він знає навіть, хто підписував меморіали і вказує, що їх підписували навіть ц. к. радники — немов би ті підписи були злочинами, за які належалоб їх покликати до відповідальности, як покликувано деяких урядників на донос „Dziennika“ за участь у вічах у справі університету та проф. Грушевського за участь у комерсі. Ми знаємо, що за відповідне становище деяких Русинів у деяких справах їх чекає з польського боку відповідна нагорода — sic itur ad astra, — але знаємо також, що те становище не все виходить їм на здоров'я.

Варто би Русинам подумати троха над тим, яке становище зайняти їм на будуще супроти таких кореспондентів. Коли хто раз покермував ся такою етикою, що виволік публично справи, яких не повинен був виволікати, коли хто раз між Русинами показував ся Русином, а між Поляками Поляком, той повинен перейти зовсім на службу останніх і не киринити Русинам навіть у найгарнійших і найліпших справах, або не розуміючи, що робить, або роблячи умисно зле.

Володимир Еманюк.

Хроніка і бібліографія.

I. З літератури і науки.

Нові матеріали до житєписі Шевченка. Часопись „Донская Рѣчь“ надрукувала офіціальні документи про визволення Шевченка з заслання. Документи сі дають змогу зовсім на певний ґрунт поставити той момент в життя нашого Кобзаря. С. Є.

Десяті роковини смерти Ол. Потебні. 29 листопада в Харькові сьвятковано десяти роковини смерти проф. Потебні. В університеті йому присьвячено було два засідання, де читано споминки про його, листи та біографічні матеріали. Найбільш цікаві для нас змістом своїм листи, що писав Потебня до Беликова спочатку 60-х років. „Наши дѣды и отцы — пише в одному з листів Потебня, — были крѣпки в своей народности невольно, сами того не сознавая; они могли еще оставаться украинцами; мы уже можемъ быть крѣпки только сознаниемъ своей личности. Предстоитъ опасность, искавши свою народную личность, нахо-

дить не то, что есть, а то, что хотимъ; но чистое, правдивое стремление всегда выведетъ на вѣрный путь“. („Харьк. губ. Вѣдомости“, ч. 315, „Южный край“, ч. 7217). Таке признання в устах такої людини, як Потебня, мусять бути великим доказом неминучости українського національного руху. С. Є.

Ще про проф. Флоринського. В XI книжці „Русской Мысли“, у бібліографічному відділі стрічаємо замітку на відому вже нашим читачам пасквільну брошуру Флоринського „Малорусскій языкъ и „українсько-руський“ литературный сепаратизмъ“ (відбитка з „Кіевлянина“). Доводячи коротенько до відома читачів, що то за брошура і яку саме ціль мав Флоринський видаючи її, що се тільки „скромная попытка прихлопнуть всеучениѣйшей аргументаціей украинское движение“, поважний орґан каже між иншим: „Через що неодмінно повинно впливати з признання української мови нарічем непризнане їй права на існування і дальший роз-

виток? Проф. Флоринський силкуєть ся удати з себе непристрасного і безсторонного суддю на колишню суперечку про давно вже „порішену долею“ (въ давнишемъ спорѣ, давно ужъ звѣшенномъ судьбой), але в його тоні часто-густо чути окремі „кивлянські“ нотки та недвозначні натяки та моргання. Шкода, що таку роль добровільно бере на себе хоч який такий, а все-ж професор“. Даремно жалкує поважна часопись об тім, що „професор“ Флоринський відіграє бридку роль. Без провокаторів сучасна російська держава не була-б можлива.

В тій же таки книжці подибуємо другу рецензію на працю д. Житецького „Енеида Котляревського и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусскої літературы XVIII в.“ Книга д. Житецького, каже журнал, краща праця, що викликана не що давнім ювілеєм „батька нової української поезії“ і найкращий доказ того, який глибокий інтерес може представляти українська література під пером талановитого чоловіка. „Представляє інтерес“ українська література і для професора-насквілянта з провокаторським нахилом, але тільки інтерес для підлих цілей. *Г. Ков. Кол.*

До цензури подано з Києва:

1) Додаток до збірника поезій „Вік“, 2) Марківського — Росповідки, збірник поезій, 3) Жарка — Рожевими ранками, поезії, 4) Катренка — Дитинячі згадки про всячину, 5) Єфремова — Оселя, читанка про дітей наймолодшого віку. *С. Є.*

Дозволено цензурою „Літературний Збірник“, присвячений

пам'яті Кониського, але чимало творів, що до його увійшли були („Ціповяз“ Коцюбинського, „Метелик“ Яновської, „Право і злидні“ Потапенка, „Споминки про Шевченка“ Мордовця, некрологіи, бібліографію та дрібні замітки), цензура заборонила. *С. Є.*

Переклади українських творів.

Д. Грабовський друкує по російських часописах гарні переклади українських поезій; в „Восточномъ Обзорѣніи“ надруковано „Журавли“ Франка, в „Сибирской жизни“ (ч. 111) — дві поезії Шевченка („Солнце заходить за темныя горы“ і „Кукуеть кукушка“), в „Кіевской газетѣ“ — поезії Кониського. *С. Є.*

„Волынь“ ч. 273 надрукувала переклад оповідання Василя Загаєвича „Легка смерть“, друкованого в мініатюрах IV кн. „Лігер. Науков. Вістн.“ — „Легкая смерть. Василя Загаєвича, Переводъ съ малороссійскаго Е. Г.“ Злагоджено переклад чепуренько, не відступаючи від оригіналу.

Г. Ков.-Кол.

Професора Володимира Антоновича обібрала російська Академія Наук почесним членом за праці з української історії та археології. *С. Є.*

Рецензії на українські книжки.

Д. Коваленко-Коломацький надрукував прихильні рецензії на „Чорну Раду“ Куліша („Югъ“, ч. 1067) та „Оповідання про Богдана Хмельницького“ Комаря („Одесскія Новости“, ч. 5465).

Часопись „Сѣверный Край“ (ч. 311) помістила прихильну оцінку збірки оповідань Ів. Франка „В поті чола“, що вийшла в російським перекладі.

В ч. 1091 часописі „Югъ“ надруковано прихильну оцінку популярних брошур М. Левіцького: „Селянські знахорі та баби-шептухи“, „Сибірська язва“, „Лихі хвороби на очі“, що вийшли в Києві недавно. С. Є.

Ювілеї наших письменників. В січні 1902 р. мине 35 літ літературної праці Михайла Комарова, а в травні — 30 літ літературної діяльності Панаса Мирного. Бажаємо обом замітним трудовникам на нашій літературній ниві довгого, щасливого життя та сили на нові праці. С. Є.

Літературні ювілеї. Російська література в кінці минулого року святкувала кілька ювілеїв своїх працівників: 1) 40-літній ювілей беллетриста та публіциста К. Станюковича, що почав свою літературну діяльність перекладами поезій Шевченка, 2) 50-літній ювілей Н. Вайнберга, талановитого поета і перекладача на російську мову творів європейських класиків, 3) 30-літній ювілей художника і беллетриста М. Каразина, 4) 40-літній ювілей наукової діяльності проф. М. Стороженка і 5) 30-літній ювілей проф. Ів. Лучицького. Проф. Стороженкови належить кілька розвідок в історії українського письменства („Геніальний горемыка“ — про Шевченка), а проф. Лучицькому ціла низка монографій з історії України: „Слѣды общиннаго землевладѣнія въ лѣвобережной Украинѣ“ (1882), „Общинное землевладѣніе въ Малороссіи“ (1882), „Малороссійская сельская община и сельское духовенство въ XVIII в.“, „Казачьи владѣнія Золотоношскаго уѣзда“, „Сборникъ матеріаловъ для исторіи

общественныхъ земель и угодій въ лѣвобережной Украинѣ XVIII в.“, „Объ отношеніи сельской малороссійской общины къ приходскому духовенству въ XVIII в.“ та ин. С. Є.

Як поважають. Великоруси своїх письменників, розповідає в XI кн. „Русской Мысли“ звісний у Росії письменник Евген Чіріков, якому довелося в літку бути в Ярославі при Волзі, питому місті покійного російського письменника М. О. Некрасова. Згадавши в Ярославі про Некрасова д. Чірікову спало на думку довідатися, чи немає чого в місті, що вязало ся-б з пам'яттю небіжчика. Він дізнався, що єсть безплатна читальня, що прозивається Некрасовською. Отже розпитавшись, як її найти, каже д. Чіріков, я пішов і знайшов. Два ганки побіч. Над одним, що гірший, вивіска: „Безплатная читальня, основанная въ память Н. А. Некрасова“ над другим — „Казенная винная лавка“.

— Як се прикро! — скаржився я у читальні.

— Раніш ще гірше було.

— Як то?

— Тут, де зараз „монополька“, був горілчаний склад О. А. Некрасова, що братом доводить ся покійному поету... Так і були дві вивіски: одна читальня Некрасова, а друга — горілчаний склад Некрасова...

Зацікавився я, чим виявив ся поет Некрасов у читальні його імени. Шкода! У Некрасівській читальні майже нічого немає некрасівського! „Генерал Топтигин“, „Мазай і зайці“, „Дядюшка Яків“, взагалі ті речі, яких небагато можна стріти у дитячих книж-

ках (у хрестоматіях), а із періодичних „Паломник“, ще „Паломник“, ще „Паломник“ і „Нива“. Якесь глузування, прикре глузування з пам'яті Миколи Олексієвича! По стінах портрети письменників здебільшого в часів Очакова, а портрета М. О. Некрасова нема у Некрасівській читальні. Вийшов я в сумному настрої і постояв біля будинку, подивився... Люде йдуть, але здебільшого до „монопольки“, що виглядає якось весело і побідоносно... Яка іронія! „Монополька“ вельми успішно конкурує з читальнею М. О. Некрасова! — закінчує д. Чіріков. *Г. Ков.-Кол.*

Нові переписні листки. Накладом львівського купця Е. Миколайчака вийшла недавно серія переписних листків, зложена з дванадцяти штук. Ціла серія коштує 1.44 кор. поодинокий листок 16 сот. Дуже гарно викінчені листки з портретами Котляревського, Шашкевича, Шевченка (без шапки), Шевченка (в 26 р. життя), Шевченка (в шапці, 2 штуки), Федьковича, Драгоманова, Лисенка. Менше вдатні вийшли листки з портретами Костомарова, Вересая і видом Шевченкової могили. На кождім листку надруковані дуже добре дібрані цитати з відповідних авторів; при Шевченку (в 25 р. життя) приміром поданий отсей цитат:

За карії оченята, за чорнії брови
Серце рвало ся, сьміялось, виливало мову,
Виливало як уміло, за темнії ночі,
За вишневий сад зелений, за ласки дівочі.

При Драгоманові — звісний його вислов: Неправда — не просвіта. При Лисенку поданий початок його композиції: Кругом

неправда і неволя і т. д. Русини, що люблять висилати своїм знайомим переписні листки, повинні звернути увагу на сю серію листків і купувати їх намісь рїжних чужих. *В.*

II. Нові книжки.

Хроніка українсько-руського Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1901, вересень-грудень. Рік 1901. Вип. IV. Ч. 8. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 24, 8°. Ціна 30 сот. Зміст: Засідання Виділу. — Засідання секцій (Ф. Примак — Причинки до історії розвитку і інволюції желези thymus у риб кістноскелетних. Др. І. Горбачевський — Про виказанє закраски крови. Др. І. Горбачевський — Про повстанє товщу в звириннім організмі. Др. О. Дакура — Причинки до певного ставлення діягнози тифа на підставі бактеріологічних дослідів. Др. В. Левицький — Теорія перстенів Сатурна. Той сам — Нові праці в теорії функцій аналітичних. Той сам — Додаток до теорії дробів ланцюгових та групи модулової. Др. С. Рудницький — Про плями сонічні). Засідання комісії. — Участь Товариства у природописно-лікарським з'їзді у Празі і ювілею „Геогр. Общества“ в Іркуцьку. — Відзиви в справі збираня етнографічних матеріалів і предметів до музею Товариства. — Товариства й інституції, що дальше приступили до обміну виданнями з Товариством. — Нові видання Товариства.

Хроніка українсько-руського Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Р. 1902. Вип. I. Ч. 9. З друкарні Наук. Тов. ім.

Шевченка. Ст. 56, 8^о. Ціна 50 сот. Зміст: Sprawozdanie Товариства за р. 1901: Діяльність Відділу. — Діяльність секцій і комісій. — Наукові видання. — Дійсні члени. — Члени комісій. — Персональ Товариства. — Інституції, що обмінювалися виданнями з Наук. Товариством у 1901 р. — Стан бібліотеки. — Стан музею. — Рахунок наукових видань. — Касове справозданє.

Т. Г. Шевченко. Повісти. Томъ 1-ий. Київ, 1901. Типографія П. Барскаго. Ст. 234, 8^о. Ціна 40 коп. (на ліп. папері 75 коп.). Зміст: 1) Наймычка. Ст. 3—105. 2) Безщасний. Ст. 106—184. 3) Варнакь. Ст. 185—232.

Т. Г. Шевченко. Повісти. Томъ 2-ий. Київ, 1901. Типографія П. Барскаго. Ст. 244, 8^о. Ціна 40 коп. (на ліп. папері 75 коп.). Зміст: 1) Капытанша. Ст. 3—93. 2) Музыка. Ст. 94—196. 3) Княгыня. Ст. 197—241. — Повісти Шевченка були, як відомо, писані по російськи. По українськи видані вони тепер перший раз разом. Виданє зроблене дуже гарно і прикрашене портретами автора. Видавцям належить ся подяка за такий рідвяний дарунок українській публіці. Може в часом вийдуть вони і в нас, бо в Галичині вони дуже мало знані. Замовляти київське виданє можна у книгарні Наукового Тов. імени Шевченка. **В.**

Алекс. Борковскій. О, щаслива Руси! (З деякими змінами передрук фейлетонів „Дѣла“ чч. 245—249 з 1901). Весь дохід призначений на фонд рускої акад. молодіжи. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 32, 8^о.

Наталь Вахнянин. Оповіданя і гуморески. Львів, 1902. Накладом Л. Лопатинського. З друкарні В. А. Шийковського. Ст. 202, 8^о. Ціра 2 кор. (в оправі 2·50 К). Зміст: 1) Три недолі. Ст. 3—16. 2) Лемент побожного кацапского люду. Ст. 17—20. 3) Наші Бойки у Відни. Ст. 21—25. 4) Et ne nos inducas, Ст. 16—31. 5) Око за око. Ст. 32—37. 6) Отець Александр. Ст. 38—71. 7) Паломники. Ст. 72—65. 8) Інтервю о. Івана з д-ром Вичосою. Ст. 76—81. 9) Новий ревизор з Петербурга. Ст. 82—86. 10) Фотографія. Ст. 87—92. 11) Інтервю дра Вичоси з о. Петрушевичем. Ст. 93—99. 12) Про се і те. Ст. 100—104. 13) На „Рурах“. Ст. 105—113. 14) Образки з галицького житя. Ст. 114—120. 15) З неділі. Ст. 121—127. 16) Ловці. Ст. 127—132. 17) Великий чоловік малого місточка. Ст. 133—138. 18) Крикун. Ст. 139—144. 19) Чоботи. Ст. 145—152. 20) З того сьвіта. Ст. 153—158. 21) Прочитайте. Ст. 159—164. 22) Іван Смакушевский. Ст. 165—178. 23) Як я став політиком? Ст. 179—189. 24) Під сіраком. Ст. 190—196. 25) По Маланиці. Ст. 197—201.

Альманах руско-українських богословів. Зібрав Олександр Сушко. Львів, 1902. Накладом власним. З друкарні В. А. Шийковського. Ст. 198, 8^о. Ціна 3 кор. Зміст: 1) Ол. Маліцький, Мамо, мамо (вірш). Ст. 1. 2) Яр. Левицький, Поезії Федьковича. Ст. 2—17. 3) П. Карманьский, Царю небесний, Маївка, Я член людства, Молитва, Душа стражда, Сон (вірші). Ст. 17—25. 4) Ю. Кміт. Станіслав Пшибишевский. Ст. 26—

44. 5) О. Фацевич, До бою (і інші вірші). Ст. 45—60. 6) Яр. Сіминович, Душа і тіло. Нарис. Ст. 51—73. 7) Гр. Плакида, Щира любов, Туга (вірші). Ст. 74—77. 8) Римщук, Руска колегія в Римі і її питомці. Ст. 78—98. 9) К. Курилло, В задумі (поезії в прозі) Ст. 101—116. 10) Ол. Сушко, Єзуїти в заведеню Унії на Русі в доберестейській добі. Ст. 119—195. 11) О. Маліцький, 3 молитов преждеосвященних (вірші). Ст. 196—198.

М. Грушевський. Ясновельможный свать. Оповідання. Харьковъ, 1901. Ст. 32, мал. 8°. Ціна 3 коп.

Доброскокъ. Хамъ. Оповідання. Харьковъ, 1901. Ст. 32, мал. 8°. Ціна 3 коп.

Квитка - Основьяненко. Перекотыполе. Оповідання. Харьковъ, 1901. Ст. 48, мал. 8°. Ціна 4 коп.

Старыцький М. П. Якъ ковбаса та чарка, то мынетъ ся й сварка. Комедія въ 1 дн. Зъ старої події. Київъ, 1902. Ціна 30 коп.

Маніфест комуністичної партії. (Бібліотека українського робітника. Ч. 1). Львів, 1902. Видавництво української соціаліст. партії. Друкарня уділова. Ст. 50, 8°. Ціна 40 сот.

Календарь для Американскихъ Русинѣвъ на рѣкъ 1902. Накладомъ „Руского Народного Союза“. Olyphant, Pa. 1901. Зъ друкарнѣ спѣлки „Свободы“. Ст. 210 (+календаріюм і оголошеня), 8°. Ціна 50 центів. Наші американські переселенці національного напрямку дали вже доказ, що вміють видавати календарі для народа, про що в своїм часі була згадка в нашій журналі. Сього-

річний календарь не уступає ні в чім попередньому. Крім звичайного календарського відділу містить він добірний відділ літературно-науковий і інформаційний. В першій надруковані такі популярні статі: 1) Тарас Шевченко, його житє і значіне, М. Лозинського. 2) Борба за волю. І. Джордж Вашингтон і борба за незалежність Спол. Держав, Ст. Макара. П. Петро Дорошенко і Іван Мазепа, А. Л. 3) Дещо про тіло чоловіка, за Верхратским А. Б. 4) Перегляд Русей заморських за минулий рік, Ярослава. Крім того містить сей відділ кілька віршів, оповіданє Ст. Макара „Компанічний стор“ і ин. Інформаційний відділ містить цілий ряд дуже цінних уваг для емігрантів, вказує їм, які мають права, які обовязки, як повинні заховувати ся в різних справах і ин. Велике число ілюстрацій — се також не мала атракційна річ для робітників. Взагалі календарь робить дуже приємне вражіне на читача і належить безперечно до найліпших наших популярних видань. В.

Календар для бразійлійскихъ Русинѣвъ. У Львові, 1901. З друкарні уділової. Ст. 32, мал. 8°. Ціна 1 мільрейс. Іще один календарь — сим разом трошки відмінний від інших, бо призначений для наших кольоністів у Бразилії. Він невеличкий — очевидно задля того, що транспорт його до Бразилії коштував би багато. Літературний відділ, що містить три статі: 1) Вісти про край Бразилію. 2) Рідна мова. 3) Що то таке організація — також не дає багато цікавого (остання статя непригідна для кольоністів, бо написана так, як для Галичан і тільки

де мали-б стояти слова: Галичина, Поляки і т. д. стоять: Бразилія, Бразилійці і ин.), але як на початок, то й се добре. Тепер збирає окремих комітет складки на закупо малої машини друкарської для наших кольоністів; коли їх збереть ся стільки, що буде можна купити машину і на місці друкувати бодай якусь невеличку газетку, тоді певно постараться кольоністи також за видане ліпшого, хоч би й невеликого календаря.

В.

Революція 1848 р. у Франції. Переклад. Видання „Р. У. П.“ Ч. 4. 1902. Ст. 52, мал. 8°.

Страйкъ чы бойкотъ? Писля В. Будзыновского. Видання „Р. У. П.“ Ч. 5. Кывивъ, 1902. Ст. 28, мал. 8°.

Зоря. Ч. 1. Сѣчень, 1902. Зміст: 1) Панъ та Иванъ въ дорожѣ. Поезія Ст. Руданьского. 2) Рѣздвяна свѣчка. Оповідане Б. Лепкого. Коломыя, 1902. Зъ друкарни Мих. Бѣлоуса. Ст. 18, 8°. Се нове місячне видавництво, якого кожний випуск має коштувати 10 сот.

Новорічник листоноша. Перемішль, 1902. З друкарні Й. Стифіого. Ст. 8, 16°.

Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Oesterreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen. Mit Benützung der urkundlichen Materialien aus dem Nachlasse von I. A. Wickenhauser, von Raimund Friedrich Kaindl. Innsbruck, 1901. Verlag der Wagnerschen Universitätsbuchhandlung. Ст. XVI+537, вел. 8°. — В сій книжці німецького ученого, звісного в нас із численних етнографічних роз-

відок про Русинів, говорить ся про поселене в Буковині тих народів, що доси живуть у ній, отже: Русинів, Волохів, Вірмен, Поляків, Жидів, Циганів, Липованів, Малярів, Словаків і Німців. Для нас найцікавіший другий розділ книжки, що говорить про поселене Русинів.

В.

Югъ, херсонський дневник, надрукував у 1100 ч. (6 січня 1902 р.) дуже прихильну статю про Наукове Товариство ім. Шевченка.

Slovanský Přehled надрукував у 4 ч. за сей рік статю Вол. Гнатюка про руську пресу в 1901 р. п. н. „Rusínský tisk roku 1901“.

Sonntagsblatt der New Yorker Volkszeitung передрукувала з віденського „Die Zeit“ в 1 ч. з дня 5 січня статю дра І. Франка „Das Polenthum nach zwei Fronten“.

Етнографічні замітки по часописах. В ч. 260 „Воляни“ д. Бен-ский надрукував статю „Дѣвичій празникъ св. Андрея“, де переказано, як на Україні справляють сьвято Андрія („калита“). В ч. 1078 „Юга“ надруковано статю про „Бесіди“, як народний звичай.

С. Є.

Польські часописи „Slowo“ та „Kurjer Polski“ надрукували прихильні статі про спілковий рух на Україні та організатора спілок Миколу Левитського.

С. Є.

Варшавська польська преса досить прихильно відносить ся до вимагання Русинами українсько-руського університета у Львові. „Prawda“ (ч. 48) та „Slowo“ обстоюють за те, що справедливі домагання Русинів мусять бути задоволені, і що Русини стоять уже на такому ступні культур-

ного розвитку, що можуть удержувати власний університет. С. Є.

Neue Wiener Rundschau, що виходить на місці давніших „X-Strahlen“, помістила в 16 ч. (20 грудня 1901) невеличку статтю п. н. „Polen und Ruthenen“, де побіч університетського питання порушає також інші польсько-руські справи.

III. Театр і музика.

Український театр. Жовтень 1901 р. Трупа М. Л. Кропивницького до 1 падолиста давала вистави в Полтаві; з нових пєс виставлено: „Супротивні течії“, драма, і „Нашествіє варварів“, — обидві Кропивницького. З 1 падолиста ся трупа грає в Одесі, в великому мійському театрі, а далі гратиме в Кишиньові та Києві. 2) Трупа Ратмірової, починаючи з жовтня, грає в Харкові; репертуар сієї трупи складає ся переважно з опереток; виставляють ся також і російські оперетки. 3) Трупа Решетникова у вересні та спочатку жовтня давала вистави також у Харкові; виставила між иньшим: „Орли України“, драму Виленського та „Покритка, або краса дівоча“, драму Розумовської. 4) Трупа Ярошенка в жовтні давала вистави в Миколаєві; з новинок виставляє оперу Монюшки „Галька“ українською мовою. 5) Трупа Науменка грає в Маріуполі; пєсних не великий. 6) Трупа Нечая давала вистави протягом жовтня в Кривому Розі. 7) Трупа Лучанської в літку грала в Астрахані. Опріч сих постійних вистав маємо звістки про аматорські вистави українські: в Ки-

їві (в народних „чайних“), Одесі, Миколаєві (вистави для робітників) та Алешках.

Листопад і грудень. Трупа Д. Кропивницького з 1 грудня давала вистави у Кишиньові, а звідти переїхала до Києва, де гратиме до великого посту. Трупа Суходольського в листопаді перебувала в Симферополі, а з кінця грудня даватиме вистави в Харкові. Трупа пані Квітки дала кілька вистав у Петербурзі в листопаді. Трупа Решетникова протягом листопада й грудня виставила у Харкові чимало нових пєс („Нечиста сила“, „Горобина ніч“, „Бідолашна“, то-що), але жадна з їх не має літературної вартости. Трупа Фігнера-Бурлаченка в листопаді давала вистави в Томську. Трупа Лукашевича, що в осени грала в Києві, розпала ся. Про поодинокі аматорські вистави та концерти маємо звістки: в Києві („Невольник“, „Бурлака“, „Мартин Боруля“), Полтави („Повернув ся із Сибіру“), Херсона („Наймичка“, „Невольник“, „Тарас Бульба“), Одеси („Жидівка вихрестка“, „Поревізія“), Миколаєва (концерт), Лубеня (концерт), Дорпату („Невольника“ виставили студенти університету) та Петербурга („Запорожець за Дунаєм“). С. Є.

Про вистави трупи Кропивницького в Полтаві пишуть нам відтам:

Від 15 вересня до 1 падолиста у Полтаві давала вистави трупа Кропивницького під управою Саксаганського та Садовського й при участі Заньковецької. Крім штук старого репертуару виставлено три нові: „Хазяїн“ Карпенка-Карого, комедія

на 4 дії та „Супротивні течії“ й „Нашествіє варварів“ — Кропивницького; крім того Заньковецька для свого бенефісу відновила драму Старицького „Не так склалося як жадалося“. З нових творів звертає увагу на себе „Хазяїн“ Карпенка-Карого. Ся драма може бути доказом для ворогів укр. театру, що укр. драматурги, коли їм дати трохи пільги, вміють писати на сучасні текучі теми й досить „інтересно“. „Московскія Вѣдомости“, коли „Хазяїн“ був виставлений у Москві, признали драмі високу артистичну вартість і життєвий інтерес, але вивайшли величезну „несуразность“: на їх погляд ніяк неможливо, аби пан Золотницький, учитель гімназії Калинович і дочка мільонера — Пузиря, що скінчила гімназію з золотим медалем, могли розмовляти по українському; тієї-ж думки й рецензент „Одесскихъ Новостей“. Мабуть вони надто наївні люди, бо рецензент „Одесскихъ Новостей“ отверто признаєть ся, що його сьмішило, коли чув поруч з чисто українськими словами такі слова як „ідеї“, „прогрес“ і ин. Із драм Кропивницького варта уваги двоактова комедія „Нашествіє варварів“, де автор, безумовно великий знавець закулісового життя українського театру, виводить усі роди варварів, які ще й доси нападають і нівечать українську сцену. Другу драму „Супротивні течії“ треба признати надто невдатною. Нам здаєть ся, що Кропивницький може давати чудові побутові малюнки (наприклад: „Дві сем'ї“, „По ревізії“), але драми з „тен-тенцією“ йому овеї не вдають ся. Трупа мала значний успіх, а Кро-

пивницький, Саксаганський, Садовський, а надто Заньковецька весь час були причиною до щирих овацій.

Бенефіс Заньковецької викликав бурю ентузіязму і був справдешнім сьвятом для її поклонників.

П. Дмитренко.

Вистави укр. трупи Сусллова у Вільні. В сьому році цілий літній сезон у Вільні грала укр. трупа д. Сусллова. Ся трупа лічить ся одною з поважніших укр. труп у Росії, і справді, в її складі знаходимо таких артистів і артисток, як дд. Суслов, Левицький, Василенко, Загорський, Манько; д-ки Зарницька, Шевченко. На жаль, репертуар трупи зовсім не міг нас задовольнити, бо переважно складав ся з пєс без усякого літературного і морального значіння, пєс, званих взагалі „драмами з гопаком і горілкою“. Здебільшого становились отсі пєси: „Нещасне коханє“, „Козирь-баба“, „Розбите щастя“ (всі фабрикації д. Манька), „Сватанє на Гончарівці“, „Пісні в лицях“, „Царицині черевички“ і т. иньші. Такі твори ставились по кілька разів. Значна частина вистав була уділена російським пєсам: „Гейша“, „Рабыни веселья“, „Малка Шварценкопф“ (сензаційна новинка!). Виконувались пєси взагалі не погано, тільки мусимо зазначити великий шарж у виконаню роль у коміків, найбільше у д. Манька. З більш-менш серіозних творів були виставлені: „Доки сонце зійде, роса очі вієть“ (2 рази), „Мартин Боруля“, „Крути та не перекручуй“ (3 р.), „За двома зайцями“, „Безталанна“, „Катерина“ (5 р.), „Мазепа“, „Назар Стодола“.

При кінці листопада трупа д. Сулова знову завітала у Вільно і заповіла шість вистав; були виставлені шість п'єс „найкращих в українському репертуарі“, як було оголошено на плякаті. Се були: „Наталка-Полтавка“, „Шельменко-деньщик“, „Майська ніч“, „Циганка Аза“, „Ой не ходи Грицю“ і „Гейша“ (?). Трупа мала матеріальний успіх. *Д. Д—ко.*

Одеська часопись про український театр. „Одеський Листок“ (ч. 283) помістив дуже прихильну оцінку відомої комедії Карпенка-Карого „Хавяїн“. Автору, каже часопись, пощастило утворити щось оригінальне, й зачепити нові сфери побутового устрою села, соціально-економічні відносини народного життя...“ В ч. 276 тої самої часописи надруковано невеличку замітку з приводу ювілею літературної діяльності Марка Кропивницького. Взагалі ж „Одеський Листок“ майже в кожному числі (279, 281, 283, 284 й далі) містить прихильні рецензії на вистави українського драматичного товариства, що грає тепер в Одесі, а в ч. 284 (вечірнє видання) помістив портрети Кропивницького, Заньковецької, Саксаганського та Садовського.

С. Є.

Статі про український театр. В херсонській часописі „Юг“ (ч. 1075 і 1079) надруковано дві статі д. Коваленка-Коломацького з приводу українського театру і вистав для народа. Автор справедливо каже, що на кону народного театру повинно виставляти лиш кращі п'єси з ідейного й артистичного боку і не потурати тим глядачам, що вимагають безглузвих фарсів. Театр — школа, тим

то він повинен навчати на щось добре, а не потурати гіршим інстинктам.

С. Є.

Портрети українських діячів. „Одеський Листок“ помістив портрет М. Лисенка (ч. 313 вечірнього видання) і Кропивницького (ч. 295 і 306).

С. Є.

Українська пісня перед судом Лубенських педагогів. Спочатку грудня київські студенти дали концерт у Лубнях; співали переважно українські пісні. Начальство гімназіяльне заборонило гімназістам та гімназісткам слухати того концерту. Була думка пустити учнів хоч на генеральну репетицію, але й тут на перешкоді стало начальство, домагаючись, щоб усі українські пісні викреслено з програми („Кієвская Газета“, ч. 335). Суворий народ — оті Лубенські падагоги: навіть українська народна пісня в їх очах річ небезпечна й шкодлива.

IV. Некрольоги.

Іван Миклашевський. 2 грудня помер у Харкові професор політичної економії Іван Миколаєвич Миклашевський. Нєбіжчик, з роду Українець, родився р. 1858 в Чернигівщині; вчився в університетах у Петербурзі та Одесі, а опісля був професором у Москві, Ярославі та Харкові. Миклашевський відомий своїми працями переважно з історії економічних відносин: „Очерки крєстьянскаго хозяйства въ Малороссіи“, „Законъ о сбереженіи лѣсовъ въ Россіи“, „Къ исторіи хозяйственнаго быта Московскаго государства“, „Задачи економіи и политики сельскаго хозяйства“

та ин. В особі талановитого ученого наука втратила замітну силу. С. Є.

Микола Наушов. Д. 9 грудня помер у Томську вельми популярий колісь у Росії письменник Микола Іванович Наушов. Народився він 16 травня р. 1838 в Тобольську; на ниву літературну виступив р. 1848 і незабаром звернув на себе загальну увагу своїми оповіданнями з народного та солдатського життя. Добре знання народного побуту, яке придбав він ще змалку, дало йому вельми багатий матеріал для його творів, що в 60-х та 70-х роках друкувалися по всіх кращих виданнях російських. Оповідання Наушова раз-у-раз переняті сумним, майже безнадійним кольором; умови народного життя не дають йому ясних тонів. Такі його більші твори: „Сила солону лемить“, „Въ тихомъ омутѣ“, „Въ забытомъ краю“, „Наутина“ та ин. В кінці 80-х років Наушов тяжко занедужав і до самої смерті нічого вже не писав і не друкував. На нашу мову було перекладене, скільки тямимо, одного прегарне оповідання „Горная идиллія“, друквана в фельтоні „Дѣла“ десь у 80-их роках 19-го в. С. Є.

Митрофан Ремезов. Д. 2 грудня помер у Москві відомий беллетрист Митрофан Нілович Ремезов. Небіжчик виступив на літературну ниву вже підстаркуватим чоловіком у 80-х роках і працював переважно в місячнику „Русская Мысль“, містячи тут беллетристичні й публіцистичні праці свої. З його творів більш відомі: „Нашнихъ полей ягоды“, „Красавица Дунька“, „Ничьи

деньги“, „Забытая тетрадка“, „Дѣти генерала Вранова“, „Юдея и Римъ“, „Картины жизни Византии“, „Византия и Византийцы“ та ин. С. Є.

Микола Шугуров. Д. 6 листопада 1901 р. помер Микола Васильович Шугуров, голова окружного суду в Ніжині. Небіжчик народився р. 1843 в Чернігівщині, вчився в московському університеті, служив у судових інституціях в Одесі, Стародубі, Києві та Ніжині. Шугурову належить чимало заміток та монографій з української етнографії, штуки та біографій українських діячів (бібліографію їх подано в XII кн. „Кіевской Старини“ за р. 1901). С. Є.

Лідія Лесевичова. Д. 21 листопада в с. Матюшівці в Полтавщині померла дружина відомого російського філософа Волод. Лесевича — Лідія Парменівна. На світ вона народилася р. 1844 в Москві, брала велику участь в суспільному житті російської поступової інтелігенції і переклала на російську мову кілька оповідань Франка. С. Є.

У. 3 громадського життя.

Українська громада в Швайцарії. В Берні університетська українська молодіж заснувала літературну читальню. Спершу вона звалася „українсько-польсько-литовською“ і до неї міг належати тільки той Українець, Поляк або Литвин, який почував себе „щирим“ Українцем; але недавно ухвалено назвати читальню „українською“ і дати можливість належати до товариства кождому, хто так чи сяк бажає добра і розвитку

Україні, і взагалі цікавить ся її духовим життєм. Громада одержує часописі: „Літературно-Науковий Вістник“, „Молоду Україну“, „Волю“, „Кієвскую Старину“ і „Свободу“ американську, а також багато різних книжок. У лютому громада лагодить ся святкувати роковини Т. Г. Шевченка. Щобажаймо їй від щирого серця широкого розвою! *Аскело.*

Руська мова в Угорщині. Пряшівський єпископ, др. І. Валій, видав недавно циркуляр до підчиненого духовенства, де звертає увагу, аби вчено в народніх школах стілько „матірної мови“, щоб ученики розуміли церковне богослужєнє. Мадярські шовіністичні газети піднесли на те великий крик, думаючи, що се спиятє мє мадяризацію. Тимчасом їх перестрах зовсім неоправданий. „Матірної мови“ не навчить дїтий у школі ніякий учитель, ані духовний, бо сам її не вміє — на скільки се дотикає руської мови — і вперед мусів би її вчити ся від дїтий. Друге — богослужєнє відправляєть ся в пряшівській єпархії на церковно-славянській мові — на скільки її не виперла ще малярська, а наука сеї мови не спиятє певно мадяризації, ані не розбудить у дїтях національного почутя. *В.*

Кілько Русинів у станіславській гімназії? В попередній книжці подали ми внесенє руських послів у соймї на заснованє укр.-руської гімназії у Станіславоу. Цікаво отже буде знати, чи ті домаганя Русинів мають реальну підставу, чи ні. Се покажет ся найліпше з числа учеників Русинів, записаних сього року до станісл. гімназії. Число їх у по-

одиноких класах таке: I — 46, II — 27, III — 23, IV — 34, V — 18, VI — 12, VII — 9, VIII — 6, разом 175. З уваги, що австрійський закон приписує як нормальне число 25 учеників на одну класу, видимо, що в числі Русинів бракує ще 25 учеників, аби вони могли бути відлучені до окремої нормальної гімназії. З уваги одначе, що в заведенє у новій гімназії укр.-руської викладової мови число учеників збільшило би ся з а р а з через те, що до неї виисало би ся багато учеників із найблизших польських гімназій (буцацької, бережанської, стрийської), можемо бути певні, що отворенє цілої гімназії нараз не було-б передчасне. Коли-ж би її отворювано поступенно почавши від першої класи і заводячи що року нову класу аж до осьмої, то зовсім певна річ, що станісл. укр.-руська гімназія не числила-б тоді менше учеників від иньших провінціальных польських гімназій. *В.*

Петербурзьке товариство ім. Шевченка. В „Волині“ знаходимо звістку про петербурзьке Шевченкове товариство запомоги молодим людям з України, що побирають вищу освіту в Петербурзі. Газета, згадуючи, що 29/XI минулого року скінчило ся три роки від часу заснованя сього товариства, подає деякі відомости з його діяльности в р. 1901. Число членів товариства доходить до 300. В році 1901 товариство видало більш як 20 запомог, а отсе недавно постановило утворити в Петербурзі спільне помешканє за для жіноцтва родом з України (уроженокъ Юга Россіи), що побирають освіту в петербурзьких

вищих школах. Звичайно, що Товариство має на меті допомагати лише Українців; але визначення в статуті Товариства „уроженцевъ Юга Россіи“ якоесь цілком неодоладне; виходить так, ніби то на ту допомогу мають право не тільки Українці, але й Жиди, Татари, Вірмени, Грузини і иньші кавказські тубольці. Та таке визначення залежало, о скільки нам відомо, не від організаторів сього товариства. Як іноді у нас по селах не від батька-матері залежить обірати ймення своїй дитині, — піп розсердиться за щось та й назве дитину якоюсь Іною, або Піною і батько-мати мусять коритись тому, — так і російський урядник, що затверджував статут товариства, додавши в словах „Українців“ сепарацію, а в „Малороссів“ — тенденцію, та й вигадав від себе „уроженцевъ Южной Россіи“, організатори-ж звичайно мусіли тільки піддатись.

Г. Ков.-Кол.

3 Орельських степів. Кореспондент „Придніпр. Края“ в ч. 1407 подає сумну звістку про сучасне становище мешканців Орельських степів, властиво про села лівого берега річки Орелі. „Ся місцевість, — каже дописувач — була колись одною з найроскішніших малолюдних місцевостей нашого кдаю, яку пізніш зайняли поміщики (дідичі). Тепер колишнє привілля та роскіш зробили ся страшенною тіснотою та вбожеством. Візьміть якоесь перше

з приорельських сіл (Чорноглазівка, Чернявщина, Павлівка і ин., не кажучи вже про силу сілець та хуторів) і ви здивуетесь їх цілковитому занепадові. Грунти дідичів усі перейшли у володіння або окремих одиниць, або спільщиків (товариств). Недавно довелось мені відвідати сільце Олексієвку, що має 60 дворів, ніяк неогороджених навіть, з напіврозваленими хатами. І в отсіх 60 обідраних хатчинах живе 300 людей на якійсь сотні десятині ґрунту...

Олексієвці були кріпаками дідичів Чернявських, що надгородили їх, коли вийшла воля, трьома десятинами „наділу“ на кожен двір. З того масу минуло сорок літ, народу подвоїлось, а ґрунтів не побільшало, і на трох десятинах живе тепер три-чотири двори. Що-ж далі буде? Перед будущею сї бідаки закривають очи повторючи все одну фразу: „Та вже лучче не буде, а гірше нікуди...“

„Що до духової поживи, то Олексієвці цілком позбавлені її, і навіки. Років зо три перед сим сьвященикови с. Чернявщини, що до його парохвії належить Олексієвка, після довгих і чималих заходів удалось достукатись відкриття земської школи. Поки що, дали місце сій школі в руїнах колишньої коршми... О. Стефаній з жахом згадує стан, у якому знаходилась та школа. Небавом її закрили і через брак засобів справа на тім і стала.

Гр. Ков.-Кол.